

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛ
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ,
ИНФОРМАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

ORLEU

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ
ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

ҚҰЗЫРЕТТІ ПЕДАГОГ

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА
БІЛІМ САПАСЫН
АРТТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТИІМДІ
ЖОЛДАРЫ

SPECIAL HEADING

БАСТАУЫШ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫН
ЖЫЛДАМ, ТҮСІНІП
ОҚУҒА ДАЙЫНДАУ
ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

№ 2(42)
2025

Бас редактор, Редакция
алқасының төрағасы:

**Нұрлыбаев Қайсар
Көпжасарұлы,**

«Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша ҚДИ»
филиалының директоры;
Жауапты редактор:

Бесирова Карлыгаш Бекетовна, кітапханалық-
ақпараттық және редакциялық-баспа қызметі
бойынша жетекші маман

Кунтубаев Данияр Оспанбекович, IT – маман

Масимова Хуршидам Ташболатовна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалы
директорының орынбасары;

Бисенбаева Меруерт Кенжегуловна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының кафедра
меңгерушісі;

Ahmet Buran,

доктор, Түркия Фырат университетінің профессоры,
түркітанушы ғалым;

Кудьярова Шолпан Таубаевна,

PhD-доктор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, филология
факультеті, түркітану және тіл теориясы кафедрасы
доценті м.а.;

Таңжарықова Алуа Васильевна,

Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институтының
директоры, ф.ғ.д., профессор;

Молдасанов Ерсайын Мышанович,

ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология институты,
Академик С.Қирабаев атындағы кафедрасың доценті;

Айтуарова Азиза Малдыбаевна,

PhD-доктор, Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу
Университеті ғылыми кітапханасының директоры;

Кошербаев Ринад Нуралыұлы,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Болсынбаева Амангайша Джолдыхановна,

филология ғылымдарының кандидаты, «Өрлеу» БАҰО»
АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты»
филиалының аға оқытушысы;

Касенова Самал Абилжанатовна,

PhD-доктор, «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты» филиалының аға
оқытушысы;

Канаева Акмарал Жумановна,

PhD-доктор (Экс-Марсель университеті, Франция), әл-
Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Халықаралық қатынастар факультетінің аға оқытушысы

Рашаева Мейрамкуль Жайкожаевна,

Алматы облысы білім басқармасының
«Талғар ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік
мекемесінің «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №7 жалпы
білім беретін лицей орта мектебі» коммуналдық
мемлекеттік мекемесі, педагог-шебер.

ӨРЛЕУ

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ҰЛТТЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

Мерзімді басылымның шығу жиілігі – 1 жылда 4 рет
Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде

Меншік иесі:

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «Алматы облысы
бойынша Кәсіби даму институты»

Журнал Қазақстан Республикасы
инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс,
Ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркеуге
алынып, мерзімді баспасөз басылымын және
ақпараттық агенттікті есепке қою туралы №15651-Ж
куәлігі 2015 жылы
5 желтоқсанда берілді.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат
комитетінде "Құзыретті педагог" журналы желілік
басылым ретінде қайта тіркеуге алынып, мерзімді
баспасөз басылымын және ақпараттық агенттікті
есепке қою туралы № KZ52VPY00095414 куәлігі
2024 жылы 25 маусымда берілді.

Редакция авторлар мақаласының мазмұнына
жауап бермейді. Журналда жарияланған
материалдарды көшіріп немесе өңдеп басу үшін
редакцияның жазбаша рұқсаты алынып, сілтеме
жасалуы міндетті.

«Құзыретті педагог» журналының электронды почтасы:

kuzretti.pedagog@orleu-edu.kz;

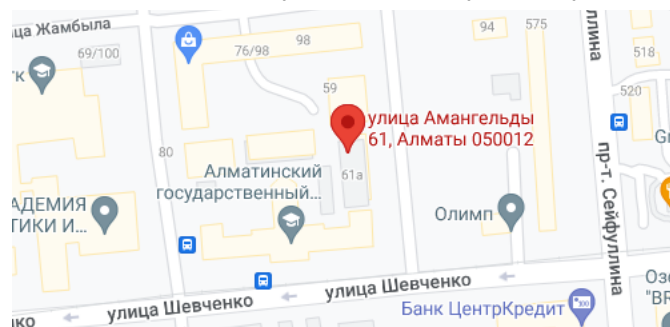
kbesirova@orleu-edu.kz

Байланыс тел.: 87011275679

Редакцияның мекен-жайы:

050019, Алматы қаласы, Амангелді көшесі, 61-үй.

ИНДЕКСІ 74840 Таралымы: электронды нұсқада

МАЗМҰНЫ//СОДЕРЖАНИЕ

БІЛІМ САЯСАТЫ • ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА	
Бисенбаева М.К. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні сабақтарында оқу сауаттылығына негізделген тапсырмаларды тиімді қолдану	4
Е.Молдасанов, Н.Абдувалитов М.Серғалиев: Синтаксистік және стилистика	8
Ибраева А.Д., Тлеубекова Б.Т. Орта мектеп оқушыларының көркем шығарманы оқуға қызығушылығын арттыру	15
Усербаева А.А. Образование и воспитание: духовная преемственность между детским садом, школой и вуз	21
Оскенбаева Г.А., Эрендженова С.М. Рабочие профессии –самые востребованные на рынке труда	24
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР • ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ	
Талғатұлы Д. Қазақ тілі сабағында білім сапасын арттырудың өзекті мәселелері мен тиімді жолдары	28
Камалова З.А. Ways of modernizing and adapting texts for modern students, stimulating them to read in english	30
Әшеке М.Т. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытудың педагогикалық негіздері	33
Пушкарёва К.Ф. Искусственный интеллект и его роль в музыкальной интерпретации поэзии	36
Танабекова А.Т. Бастауыш сыныптағы жаратылыстану сабағында оқушы құзыреттілігін қалыптастырудың заманауи әдістері	40
Ашим А.Б. Methods and techniques for developing reading skill in English	44
Кошербаева А.Р., Жангазиева Г.М., Эффективность применения технологии БИС в условиях современной образовательной среды	47
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ • ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ	
Чалдибекова Б.З. Сабақты зерттеу әдістерінің тиімділігі: оқыту мен оқу үдерісін жақсартудағы lesson study тәсілі	53
Маматсупиева Р.М. Функциональная грамотность и ценностный подход: роль искусственного интеллекта на уроках русского языка и литературы	56
Ж.Т. Физика пәні бойынша PISA тапсырмаларын тиімді тәсілмен талдау	59
Парахина И.В. Развитие функциональной грамотности младшего школьника	61
Карина Д.К. Қазақ тілі сабағында төрт дағдыны тиімді пайдалану жолдары	66
Артамонова В.И. Развитие функциональной грамотности на основе ценностей	68
Бобылева Т.Г. Практические кейсы и задания для развития функциональной грамотности	71
Корнилова В.И. Функциональная грамотность на уроках русского языка и литературы как основа развития современного выпускника школ	75
Саттыбекова К.С. Өлке тарихы арқылы оқу сауаттылығын дамыту	78
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ • ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
Оналбаева С.А. Инклюзивті білім беруде оқушыларда кездесетін оқу мен жазудағы қиындықтарды жоюдың тиімді әдіс-тәсілдері	81
Лекерова С.А. Мектеп жасына дейінгі психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшеліктері	87
Абишева К.А. Дифференцированный подход в обучении - как работать с разными уровнями подготовки учащихся	92
Оспанбай М.Ж. Буллингпен күресте ата-ананың рөлі: мүмкіндігі шектеулі	

балаларды қолдаудың психологиялық негіздері	95
ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ • ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ	
Токбосынова С.Ш. Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды дәріптеу амалдары	100
Ертай Б. Қанипа Омарғалиқызы Бітібаеваның әдістемелік мұрасы: Ұлт әдебиетінің ұрпақ тәрбиесіндегі рөлі	102
Байдаулетов Ж.Т. Дене шынықтыру сабақтарындағы ашық ойындар	103
Жұмабекова А.А., Арыстанбек Д.Р., Беймбетқызы А. Ана тілі және ұлт келбеті: қазақ тілінің қазіргі заман кеңістігіндегі орны	105
ПЕДАГОГ ШЕБЕРХАНАСЫ • МАСТЕРСКАЯ ПЕДАГОГА	
Лебаева Р.А. Бастауыш сынып оқушыларын жылдам, түсініп оқуға дайындау әдіс-тәсілдері	108
Karbozova M.A. Creative thinking in reading: Lessons from Ken Robinson.	111
Куйкабаева С.А. Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамыту	114
Құлжабекова Б.С. 3D STUDIO MAX қолданбалы бағдарламасын пайдаланып жарнамалық ролик жасау негіздері	116
Токсанбаева Г.Б. Имитациялық ойындарды дене шынықтыру сабағында пайдалану	122
ӘДІСКЕР • МЕТОДИСТ	
Қожамолдаева М. Ауылдық және шағын жинақты мектептерді әдістемелік қолдау	125
Абдукалков М.А. Жас мамандарға қолдау көрсету және әдіскердің рөлі	128
ІС-ШАРА • МЕРОПРИЯТИЯ	
Бесирова К.Б. Болашақ педагогті әдістемелік қолдау: нәтижелі амалдар және озық тәжірибелер	131
Бесирова К.Б. Жас маман қолдауды қажет етеді	133
Егеубаев Х. Педагогикалық идеялар панорамасы – 2025	134
Егеубаев Х. Панорама педагогических идей – 2025	135

БІЛІМ САЯСАТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Бисенбаева Меруерт Кенжеғұлқызы

*«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ
«Алматы облысы бойынша кәсіби дамыту институты» филиалы,
«Қоғамдық-гуманитарлық бағыт»
кафедрасының меңгерушісі, PhD доктор*

Оқу сауаттылығы – коммуникативтік дағдының маңызды бір түрі. Оқу сауаттылығы адам баласының қоғам өміріне араласу үшін жазба мәтіндерді түсініп және оған рефлексия жасай білуін, оның мазмұнын өз мақсаттарына пайдалана алуын, білімі мен мүмкіндіктерін дамытуын білдіреді. Бұл түсінік «функционалды оқу сауаттылығы» ұғымының баламасы болып табылады. Оқу бағдарламасы бойынша қазақ тілін оқыту коммуникативтік тәсілге негізделгені белгілі. Бұл тыңдалым, оқылым, айтылым және жазылым дағдыларын қатар дамыту дегенді білдіреді. Оның ішінде, оқылым дағдысын қалыптастыру барысында қоғамдық өмірге араласу үшін оқушылардан мәтінді түсініп оқу және кері байланыс жасау, оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін мәтін мазмұнын пайдалана білу, қалыптастырған білімі мен қабілетін дамыту күтіледі. Оқушылардың функционалды оқу сауаттылығын дамыту негізгі талаптардың бірі болып саналады және жоғары ойлау (салыстыру, талдау, бағалау т.б.) деңгейлерін, сыни ойлау дағдыларын дамытуға баса назар аударылады, атап айтқанда:

- әртүрлі мәтіндердің мазмұнына интерпретация жасай білу;
- мәтіннен алған ақпараттарды өмірлік жағдаяттарда қолдана білу;
- ақпараттарды талдай білу, материалды бірнеше бөлікке бөлу және олардың ара сындағы байланысты түсіну;
- әртүрлі мәтіннен алған ақпараттарды жинақтай білу (синтез), қорытынды жасау;
- тыңдалған/оқылған ақпаратқа баға беру.

Оқу бағдарламасына сай қазақ тілі сабағында оқылым материалы ретінде баспа өнімдерімен қатар (оқулық, газет-журнал, т.б. материалдар) электронды нұсқадағы мәтіндерді қолдану, олармен жұмыс жүргізу ұсынылады. Себебі, ақпараттық құралдардың кеңінен қолданыла бастауына байланысты оқушылардың АКТ дағдыларын тиімді пайдаланып, цифрлық мәтіндермен де жұмыс жүргізе білуі аса маңызды.

Мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығы тұжырымдамасы 1960 жылдары пайда болды және нақты өмірлік мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын білдіреді. Стратегиялық мәліметтерге қарағанда алдағы жылда мектеп оқушыларының оқуы мен дамуындағы функционалды сауаттылық негізгі сауаттылыққа қарағанда маңыздырақ болады. Бүгінгі таңда функционалды сауатты оқушы білім сапасының көрсеткіші болып табылады. Өмірде тек академиялық білім жеткіліксіз. Нақты жағдайларда алынған ақпарат пен дағдыларды пайдалана білуге баса назар аударылады.

Функционалды сауаттылығы дамыған оқушының ерекше белгілері:

- ✓ түрлі тұрмыстық мәселелерді сәтті шешуі;
- ✓ әртүрлі әлеуметтік жағдайларда қарым-қатынас жасау және түрлі тығырықтан шығу жолын таба білуі;
- ✓ коммуникацияларды құру үшін негізгі оқу және жазу дағдыларын пайдалануы.

Бір факті немесе құбылыс зерттеліп, содан кейін әртүрлі қырынан бағаланғанда пәнаралық байланыстарды қалыптастырады. Жағдайды бағалай білу және алған білімдерін тәжірибеде қолдана білу бір сабақ шеңберінде қалыптаспайды, функционалдық сауаттылықты арттыру процесі бірнеше жылдар бойы оқу жоспарына логикалық түрде енгізілген. Еңбек нарығы кез келген сын-қатерге тез жауап бере алатын, жаңа білімді игеріп, оны туындаған мәселелерді шешуде қолдана алатын мамандарды талап етеді. Бұл функционалдық сауатты адамдар. Егер оқушы мектеп қабырғасында мұндай дағдыларды меңгере алса, ол заманауи шындықта оңай шарлайды. Кейбір педагогтерге функционалдық сауаттылыққа үйрету қиынға соғады. Дегенмен, бұл мәселе реттелсе барлық педагогикалық әзірлемелерді бақылайтын болсаңыз, балалардың оқуы, ал мұғалімнің жұмысы қызықтырақ болады. Пәнді оқыту нәтижелерін талдау, функционалдық сауаттылыққа баса назар аудару балаларды танымдық процеске қатыстыратын, ақпаратты талдау және бағалауға, қорытынды жасауға және әртүрлі білім беру салаларында алынған мәліметтерді пайдалануға қабілетті ететінін көрсетеді. Бұл, әрине, сыныптың жұмысын жақсартады. Функционалдық сауаттылық тұжырымдамасы оқу, математика, жаратылыстану, қаржылық және компьютерлік сауаттылық, жаһандық құзыреттіліктер мен шығармашылық ойлауды біріктіреді. Бұл алған білімдері мен дағдыларын жан-жақты шынайы өмірде қолдану. Мысалы, оқушы табиғат құбылыстарының сипаттамасын оқыды, бірақ сұрақтарға жауап бере алмайды және жағдайды талқылайды. Бұл оның қарапайым оқу дағдыларын ғана меңгергенін көрсетеді. Функционалдық оқу сауаттылығы оқушыны ой қорытуға, қорытынды жасауға, нақты өмірде сипатталған жағдайларды модельдеуге, мысалы, ауа температурасын, негізгі нүктелерді, желдің күшін өз бетінше анықтауға, табиғи қауіптілік деңгейін болжауға мүмкіндік береді. Мемлекеттік білім беру стандарты бастауыш және орта мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту міндетін қамтиды. Мысалы, оқу сауаттылығы метапәнді оқытудың ең маңызды нәтижесі болып табылады. Сабақта біржақты жауап беру мүмкін емес тапсырмалар көп кездеседі, бірақ ұсынылған тақырып бойынша оны дәлелдеу керек. Бұл жинақталған білімді толықтыруға, біржақты, бірсарынды, таптаурын дағдылардан аулақ болуға және өмірде белгілі бір мақсаттарға жетуге, оларды тәжірибеде қолдануға көмектеседі. Көркем шығармаларды оқытқанда:

- ✓ басты кейіпкердің орнында болсаңыз не істер едіңіз?
- ✓ автор кітапты неге осылай аяқтады?
- ✓ басты кейіпкер басқаша әрекет еткенде не болуы мүмкін еді? -деген сияқты

ойланып жауап беруді қажет ететін сұрақтар оқушыға қозғау салып, өз ойын айтуына, өз ұсынысын білдіруіне мүмкіндік жасайды. Осындай оқу әрекеті күнделікті қайталанатын болса оқушының функционалдық оқу сауаттылығы бойынша белгілі бір дағдылары (ойлау, ойланып сөйлеу, бағалау) дами бастайды. Шығармаларды мұқият оқуды, маңызды және қосалқы ақпаратты тауып, түртіп алуды, әртүрлі байланыстар мен параллельдерді байқай білуді үйрену маңызды. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру – әрбір заманауи мұғалімнің міндеті. Бұл мұғалімнің өзінен шығармашылық пен креативті ойлау, инновациялық формалар мен оқыту әдістерін қолдануды талап ететін оңай процесс емес. Функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктерін табысты меңгеру үнемі өзгеріп отыратын әлемде бейімделуге және өз орнын таба алатын бастамашыл, тәуелсіз, әлеуметтік жауапты тұлғаны тәрбиелеуге көмектеседі. Функционалдық сауаттылықтың әртүрлі түрлері бар, олар: оқу, математика, жаратылыстану, компьютер, құқық және экономикалық сауаттылық, т.б.. Осы түрлердің ішінде оқу сауаттылығы адам өмірінде ерекше орын алады. Өңгіме адамның жазба мәтіндерді түсіну және пайдалану, өз мақсатына жету үшін ой елегінен өткізу қабілеті туралы болып отыр, мұнда оқушы білімі мен мүмкіндіктерін кеңейтеді, қоғамдық өмірге қатысады. Біздің әлем - бұл мәтін, барлық алынған ақпарат, жаңалықтар, жарнамалар, суреттер, т.с.с.

Мұғалімнің ең күрделі де маңызды міндеті – балаларды ойлауға, айналада болып жатқан барлық нәрселерге ой жүгіртуге, өз ойларымен бөлісуге үйрету. Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәндері – балаларды шығармашылық ойлауға, ойланып сөйлеуге үйретуі тиіс

пәндер. Мұнда оқытудың маңызды міндеттерінің бірі оқушылардың сөйлеу шығармашылығын дамыту болып табылады. Өйткені, оқу сауаттылығы функционалдық сауаттылықтың басқа түрлерінің кілтіне айналды.

Функционалдық оқу сауаттылығын дамыту бойынша атқарылған оқу әрекеттерінде оқушыларды дағдарысқа ұшыратқан мәселелер:

- ✓ Талдау, бағалау, жалпылау кезіндегі қиындықтар.
- ✓ Құбылыстар мен оқиғаларға әртүрлі көзқарастарды білдіру, олардың мағынасының өзіндік нұсқасын көрсету кезіндегі қиындықтар.
- ✓ Тапсырмада (мәтінде) тікелей қамтылмаған ақпаратты айта алмау, мысалы, болжам жасау кезіндегі қиындықтар.
- ✓ Мәтін мен мәтіннен тыс білім арасындағы байланыс, яғни шынайы өмірмен байланыстыру кезіндегі қиындықтар.

Бұл кемшіліктерді шешу жолдары мынадай:

- ✓ Мәтінді оқытуда үнемі қайталауды қолданып отыру.
- ✓ Оқушының табиғи ерекшеліктерін ескеру.
- ✓ Оқу материалының түсінікті болуын қадағалау.
- ✓ Ізденімпаздық, ақпаратты талдаудан өткізу және қорыту.
- ✓ Ойландыруға байланысты сұрақтарды дұрыс қою.
- ✓ Өз өмірлік тәжірибесі мен мектептегі алынған білімді байланыстыру.
- ✓ Әртүрлі стильдегі мәтіндермен жұмыс түрлерін ұсынуда тиімді әдістерді қолдану.

Адамзаттың даму тарихында кітап оқу әрқашан маңызды рөл атқарды. Бұл адамды әлеуметтендірудің, оны дамытудың, тәрбиелеудің негізгі жолдарының бірі.

Әдебиет - өнер пәні. Әдебиет пәні арқылы оқушылардың рухани дүниесі байиды, туған тілін сүйоден елін, адамзатты құрметтеуге дейінгі сезімдері тәрбиеленеді. Әдебиет арқылы оқушылар алдында еліміздің тарихы, оның ғасырлар қойнауында қалған сөз сандығы ашылады, солар арқылы халық арманы, қиялы, болашақтан күтер үміті, ақ сенімі көрінеді. Әдебиетті оқытудың басты мақсаты- оқушыларды сөз өнерінің қыр-сырымен таныстыру, халық даналығы, халық өсиеттерінен нәр алғызу, кітапқа деген ынтасын ояту, халықтың рухани байлығы — әдебиетін жан-жақты игерту, сол арқылы парасаттылыққа, имандылыққа, инабаттылыққа, сұлулыққа тәрбиелеу. Әдеби шығармаларды оқыту барысында коммуникативтік дағды қалыптасады, оған басты себеп болатын факторлар:

Мәтін – ойлау, хабарлау, баяндау, қабылдау, пайымдау құбылыстарымен байланысты, адамдар арасындағы коммуникативтік дағдылардың іске асуына негіз болады.

Сөйлем – коммуникативтік дағдының орындалуына тікелей себепкер болатын ең қажетті бірлік. Сөйлем баяншының айтайын, жеткізейін деген ойын, хабарын қабылдаушыға түсінікті етіп қана қоймай, сонымен бірге оның (қабылдаушының) жауап беруінің негізі, яғни көрсеткіші болып табылады. Тілдік тұлға ретінде сөйлем тиянақты ойды білдірсе, қатысымдық тұлға ретінде ойды білдірумен қатар адамдар арасындағы қарым-қатынасты жүзеге асырушы тілдесім жолы, сөйлесу құралы болып та табылады.

Тілдік дағдылар: оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым.

«Қазақ тілі» және «қазақ әдебиеті» пәндерінің білім беру саласындағы негізгі ерекшелігі - оқушының алдағы уақытта оқу әрекетін меңгеруіне негіз болатын коммуникативтік немесе тілдік дағдылардың алғашқы нышандарын қалыптастыруға себеп болады. Олар тілдік дағдылар арқылы жүзеге асады.

Осылардың ішінде басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғы шарты – тыңдалым және айтылым дағдылары болып табылады. Тыңдалым дағдысының адамның ойлау қабілетінің дамуына ықпалы зор. Оқушы айтылған немесе техникалық құралдарға жазылған сөздерді, сөйлемдерді, аудиомәтіндерді тыңдап, қабылдап және оны түсінуге үйренбейінше, басқа дағдыларды жеткілікті деңгейде меңгере алмайды. Сондықтан оқу сауаттылығын дамыту кезеңінде, тыңдалым дағдысына да ерекше көңіл бөлген жөн, яғни оқушы ауызша сөйлеуде немесе мәтін оқуда сөйлеушінің немесе мұғалімнің сөзін аяғына

дейін зейін қоя тыңдай білуі, ақпаратты дұрыс қабылдауы, негізгі ойды түсінуі, жауап беруге дағдылануы қажет.

Мәтіннің құрылымы:

Құрылымына қарай мәтінді белгілі бір классификацияларға жіктеуге болады.

Суреттеу мәтіні

Хабарлау мәтіні

Әңгімелеу мәтіні

Талқылау мәтіні

Сипаттау мәтіні

Нұсқау мәтіні

Құрылым оқушыға мәтінді түсінуге әсер етуші фактор болып табылады. Зерттеулердің нәтижесі бойынша жүйелі жазылған әңгімелеу оқуға жеңіл болып келеді, өйткені оқиғаның басы, ортасы, аяғы болады. Сонымен қатар келесі қызықты фактілер анықталып отыр. Мәтіндегі негізгі айтылған ой мысалдардан бірінші келетін мәтінді қабылдау оңай да, керісінше бірінші мысалдар келтіріліп барып, негізгі ой айтылған мәтіндер қабылдауға қиын келеді.

Мәтіндегі сөздер мен тіркестердің кездесуі

Мәтінді таңдаған кезде оның құрамындағы жалқы есімдер мен жіктеу есімдіктерінің, диалог ретінде келетін ауыз-екі сөйлеу стилінде келетін оңай сөйлемдердің қиын сөйлемдермен араласып ішінара кездесуін жіті қадағалаған жөн, өйткені олардың болуы оқушының сағын сындырмай, оқуға немесе тыңдауға ынталандыра түседі.

Мәтіннің суреттемелермен берілуі

Егер мұғалім оқылымды жазылыммен байланыстырса, мәтінді көбірек график күйінде алғаны жөн.

Мәтіннің қызықтылығы - мәтін мазмұнындағы басты өлшемдердің бірі. Бірақ мәтіннің қызықтылығын қалай анықтаймыз? Оқушы өзінің өміріне қатысы бар, өмірден көріп-біліп жүрген мәселелер туралы мәтіндерді қызығушылықпен оқиды, тыңдайды. Мысалы сіз оқушының отбасына, таныстарына, өзіне әсер еткен ағымдағы әлеуметтік жағдаят туралы алсаңыз, оларға мәтін қызықтырақ болады. Олардың өздерінен ненің қызықты екенін сұрау жақсы болары сөзсіз. Бірақ одан да жақсы жолы оқушыларға өздерінің материалдарын сыныпқа әкелуін тапсыру. Сыныпта мәтінді оқып, оны түсінуге бағытталған тапсырмаларды дайындап қоюға болады.

Мәтіннің қисындылығы

Мәтіннің орынды болуы оның профильдік оқуға, оқу мақсатына, сабақтың уақытына сәйкестігімен анықталады.

Мәтіндегі аутенттілік

Аутентті материалдарды тыңдату, оқытуды жақтайтын ұстаздар көп. Шын мәнінде аутентті материалдарды таңдау нәліктен мәтінді таңдаудағы қажетті критерий?

Өйткені, оқушылар өмірден алынған жағдаяттарды түсінуі тиіс;

мәтіннің ішіндегі грамматикалық тұстарын үйренеді;

оқушылар кез-келген формадағы мәтіндерді оқуға дайын болу керек;

мәтіннің жеңілдету оқушыға үнемі пайдалы бола бермейді;

мәтінді түсіну үшін түрлі техникалар үйрену оқушыға пайдалырақ;

мәтінді жеңілдеткеннен гөрі оқылымды жеңілдететін стратегиялар қолданған жақсы.

Қазақ тілі, қазақ әдебиеті сабақтарында оқушыларды оқу сауаттылығына баулитын әдістер, амал-тәсілдер кеңінен қолданылуы керек. Қазақтың әдеби сөздері ойлау актісінің құралына айналмайынша, естігенді, көргенді қайталап айта бергеннен нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес. Мұны қазақ тілін оқыту тәжірибесі де көрсетіп отыр. Оқу сауаттылығын дамыту кезіндегі оқылым дағдысымен жұмыс жүргізудің мысалы ретінде қазақтың бас ақыны А.Құнанбайұлының қара сөздерін алайық, ұлы ақынның еңбектерінің ең басты тақырыбы – адам. Ақын еңбектерінде адамзатты адамгершілікке жетелеу мақсатында жеңілден қиынға, жақыннан алысқа қарай біртіндеп жетелеп, адам өмірінің басты

құндылықтарын көрсетеді. Сондықтан Абай өлеңдері, қарасөздерінің қазақ тілі сабақтарында сөйлеу әрекетін дамытудағы орны ерекше. Оқушыларға Абайдың философиялық ақыл-нақыл сөздерінің мән-мағынасын ашып, тәлімгерлік тағылымын меңгертіп, ақынның өзі өмір сүрген кезде қоғамда болған жағдайлар, сол кездегі көңіл-күйі туралы жазған ғылыми-философиялық трактаттарымен таныстыру – оқылым әрекетін басқа әрекеттермен тығыз байланыстыра отырып меңгерту – оқу сауаттылығының басты мақсаты. Оқылым әрекеті – басқа сөйлеу әрекеттерімен салыстырмалы түрде оқушылардың көпшілігі орындай алатын қызметтердің бірі. Қазіргі таңда оқу сауаттылығымен шұғылданушы оқушы алдымен мәтінге жүгінеді. Сондықтан мәтінмен жұмыс істей білу қабілеттерін алғашқы сабақтардан бастап меңгерту өз жемісін бермек.

Пайдаланған әдебиеттер

1. PISA халықаралық зерттеуі / ҚР Білім және ғылым министрлігі, Ұлттық білім беру статистикасы және бағалау орталығы. – Астана, 2013.
2. PISA, TIMSS зерттеулерінің тапсырмалары негізінде оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту / Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. – Астана, 2014.
3. Құнанбайұлы А. Қара сөз. – Алматы: 2009.
4. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – Алматы: 1989.
5. Балақаев М. Қазақ тілінің мәдениеті. – Алматы: 1971.
6. Қордабаев Т. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: 1991.
7. Құрманғалиева С. Қазақ тілінің мәселелері. – Алматы: 1965.
8. Сыздықова Р. Сөз құдіреті. – Алматы: 1997.
9. Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы: 1980.
10. Жендірбаева С. Мәнерлеп оқу. – Алматы: 1992.
11. Мақырұлы С., Құрманбай Г., Қыраубайқызы А. Қазақ әдебиеті: Оқулық. 8-сынып. – Алматы: Мектеп, 2011.
12. Мақырұлы С., Құрманбай Г., Қыраубайқызы А. Қазақ әдебиеті: Оқулық. 11-сынып. – Алматы: Мектеп, 2011.
13. Абай. Қара сөздері, поэмалары. – Алматы: Ел, 1993.
14. Мұхтаров А. Қазақ әдебиеті сабағында оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін дамытуға педагогтардың кәсіби дайындығын жетілдіру. – Алматы, 2016.

М.СЕРҒАЛИЕВ: СИНТАКСИСТІК ЖӘНЕ СТИЛИСТИКА

Ерсайын Молдасанов

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
доценті, филология ғылымдарының кандидаты*

Нұржан Абдувалитов

*Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогикалық
университетінің доценті, педагогика ғылымының,
филология ғылымдарының докторы (Өзбекстан)*

Аңдатпа: Бұл мақалада М.Серғалиевтің қазіргі қазақ тіліндегі синтаксистік конструкциялар синонимиясы жүйесінің теориялық мәселелері жөніндегі тұжырымдарының мәні жан-жақты талданып, айқындалды. Етістікті және есімді сөз тіркестерінің грамматикалық табиғаты, олардың өзара синоним түзу қабілеттілігі, т.б. мәселелерде ғалым танымының кеңдігі, теориялық тұжырымдарының тереңдігі салыстыру, талдау барысында анықталады. Модельаралық үдерісте қызмет ететін перифраза, оның ішінара түрлері, каузация құбылыстарына терең үніліп, олардың синтаксистік деривациядағы рөлін айқындап берді. Сөйтіп ғалымның синтаксистік синонимия жүйесін зерттеудегі еңбектері қазақ тіл біліміндегі ғана емес, жалпы түркологияда да орны бар екендігі көрсетілді.

Кілт сөздер: Ұлт, фонетика, сингармонизм, сөз тіркесі, синоним, әдебиет, орфоэпия, мемлекеттік тіл, логика, категория, сөз, сөздің тұлғалық жағынан байланысуы, таза сөз, жай сөйлем, құрмалас сөйлем

Аннотация: В данной статье всесторонне проанализировано и определено значение выводов М.Серғалиева по теоретическим проблемам системы синонимии синтаксических конструкций в современном казахском языке. Определены грамматическая природа глагольных и именных словосочетаний, их способность образовывать синонимические конструкции, широта познания ученого и глубина его теоретических выводов на основе сравнительного и аналитического метода. Рассмотрены перифраза и ее разновидности, функционирующие в межмодельных процессах, а также явления каузации и их роль в синтаксической деривации. Таким образом, показано, что труды ученого по изучению системы синтаксической синонимии занимают значительное место не только в казахском языкознании, но и в тюркологии в целом.

Ключевые слова: нация, фонетика, сингармонизм, фраза, синоним, литература, орфоэпия, государственный язык, логика, категория, слово, связь слова с личностью, простое предложение, сложное предложение.

Abstract: This article comprehensively analyzes and defines the significance of M. Sergaliev's conclusions on the theoretical problems of the system of synonymy of syntactic constructions in the modern Kazakh language. The grammatical nature of verbal and nominal phrases, their ability to form synonymous constructions, the breadth of the scientist's knowledge, and the depth of his theoretical conclusions are determined through comparison and analysis. The study examines periphrasis and its variations, which function in intermodel processes, as well as causation phenomena and their role in syntactic derivation. Thus, it is demonstrated that the scientist's research on the system of syntactic synonymy is significant not only in Kazakh linguistics but also in Turkology in general.

Keywords: nation, phonetics, synharmonism, phrase, synonym, literature, orthoepy, official language, logic, category, word, connection of word with personality, simple sentence, compound sentence.

Академик М.Серғалиевтің түбегейлі зерттеген тіл білімі ғылымының негізгі салаларының бірі – синтаксис. Синтаксистің байланысу заңдылықтары, сөз тіркесі, сөйлем бойындағы түрлі құбылыстар төңірегіндегі зерттелімдер – кейінгі жас ұрпақтың ізденуіне, ғылым жолында талпынуына жол ашатын мәселелер. Енді ғалымның осы синтаксис саласына байланысты жазылған бірқатар мақалаларын талдап көрейік.

«Сөйлемнің логикалық-синтаксистік қырлары» деп аталатын еңбегінде пікірдің таза логикалық мәселелерін зерделейді. Пікірдің тілдік көрінісі сөйлем деген қорытындының кеңінен тарауы дұрыс тұжырым деп табады. Айтылу мақсатына қарай айтылатын сөйлем түрлерінің бірі – хабарлы сөйлем пікір білдіруге бейім екендігін айта келіп, сұраулы сөйлемнің де бұл қызметті атқара алатындығына кеңінен тоқталады. «Мақсаттарының осындай әртүрлілігіне қарамастан, сұраулы сөйлемнің мазмұнынан дәл хабарлы сөйлемдей болмағанымен, хабарды, екінші сөзбен айтқанда пікірді байқау қиын емес», - дейді [1, 72 б.].

Одан әрі осы сұраулы сөйлемді қалай атауы керектігі жөнінде бірнеше орыс ғалымдарының пікірін береді. Яғни, жай сөйлем ыңғайындағы сұраулы сөйлемдердің әрі логикалық, әрі синтаксистік қырларын ашады. Сондай-ақ, сұрау мәнді құрмалас сөйлемдердің де логикалық пікір білдіре алатындығын, алайда ондай ойдың жай сөйлемнен гөрі, күрделірек болатындығына да көңіл аударады. Сұраулы сөйлем құрамында келген тұрлаулы, тұрлаусыз мүшелердің сол сөйлемді пікірден даралайтын белгі екендігін нақты фактілермен дәлелдей отырып, көрсетеді.

Осы еңбекте одан әрі сөйлем мүшелеріне қатысты синтаксистік зерттеулерді өзара салыстыра келіп, олардың теориялық жайлары мен практикалық жақтарына назар аударады. «Логикалық категория тұрғысынан келіп, сөйлем мүшелерінің қай-қайсысын да анықтау керек болғанда ұғымның мазмұны мен көлемі есте болған жөн. Сөйлем мүшелерінің қатынастарында ұғымдардың мазмұндарының сәйкес келуіне қоса, міндетті түрде сол

мазмұндардың көлемдері тең болулары керек, олай болмағанда сөйлем мүшесінің табиғаты толық ашылмайды [1, 81 б.], - деп өз ойын қорытындылайды.

«Синтаксистік байланыстардың деңгейлері» деген мақаласы да осы салаға арналған [2]. Әдетте, кез келген синтаксистік конструкциялар өзара байланысып келеді. Олар қазіргі кезге дейінгі синтаксистік зерттеулерде сөз болып, сөз тіркесі, құрмалас сөйлемдегі және жай сөйлем ішіндегі жеке сөздер арасындағы байланыстар қарастырылып келе жатқаны мәлім.

Сондықтан да автор бұрыннан айтылып келе жатқан синтаксистік байланыстар туралы жаза келіп, олардың бәрі бірдей емес, әртүрлі деңгейде келетіндігіне баса мән береді. Ол сөз тіркесі мен құрмалас сөйлемдер арасындағы байланыстардың өзара ұқсас екендігін, екеуінің де екі сыңардан, яғни бағыныңқы және басыңқы сыңарлардан тұратындығын айтады және оны нақты фактілермен дәлелдейді.

Жай сөйлемнің бір сөзден тұратын атаулы сөйлем түрі бәрімізге белгілі. Осындай сөйлемдер дәл сондай мағына беретін басқа бір сөйлемдер арқылы алмаса алады. Әрі олар белгілі бір синтаксистік қатынаста болады. Мысалы: «Шілде» деген жалғыз сөзден тұратын атаулы сөйлемді мынандай қалыпты сөйлемдер арқылы да беруге болады. *Шілде басталғалы біраз болатын* немесе *Шілде айы орталанып қалды (Б.М.)*. Керісінше *Біздің ауылдың жайлауы, Қоржынтмар дейтін жер еді (Б.М)* деген сөйлемдерді мынандай атаулы сөйлемдермен беруге болады *Жайлау. Қоржынтмар*. Сөйлемдер осылайша түрлене алғандықтан олардың арасындағы байланыстардың сан алуан екендігін айтады.

Автор байланысу деңгейлерін осы еңегінде төмендегідей етіп бөледі:

1. Сөз бен сөздің тұлғалық жағынан байланысуы;
2. Таза сөз тұлғалары арқылы;
3. Жай сөйлем мен құрмалас сөйлемнің байланысуы;
4. Құрмалас сөйлем мен құрмалас сөйлемнің байланысуы.

Бұдан әрі осы байланысу деңгейлерінің әрқайсысына жеке-жеке назар аударады. Сөз бен сөздің тұлғалық байланысуы сөз тіркесінде кездесетін құбылыс екендігіне тоқталады.

Мұндайда синтаксистік қатынасты тудыруға себепші болатын және байланыстың қандай екенін анықтауда елеулі қызмет атқаратынын басыңқы сыңардың тұлғасы екендігін нақты көрсете отырып, басыңқы сыңардың жалғаған қосымшасы синтаксистік қатынасты өзгерте алмайтындығын мысалдармен дәлелдеп береді.

Одан кейін профессор М.Балақаевтың «бұл сияқты конструкцияларды, әсіресе, тиянақты тұлғаға аяқталған басыңқы сыңары бар конструкцияларды сөз тіркесі деп есептеу керек пе немесе сөйлемге жатқызу керек пе» деген пікірін келтіре отырып, «... екі не одан көп сөзден құралатын конструкция, оған қойылатын талаптар тұрғысынан сөз тіркесі де, сөйлем де бола беретінін мойындау қажет. Демек, сөйлемге тән предикаттық, интонация болып жатса, сөйлем деу керек те, жеке сөздердің байланысы болып, сөйлем құрауға септігін тигізіп жатса, сөз тіркесі болары анық», - деп өз ойын білдіреді [2, 30 б.].

Шынымен де, автордың ойы өте орынды. Бәрімізге белгілі, сөйлемге тән белгілер предикаттық, интонация, модальділік екенін басшылыққа ала отырып, сөйлем деп тануға болады деген пікірді ұстанады.

Байланыстың екінші деңгейінде сөз тіркесінің құрамындағы бағыныңқы және басыңқы сыңарларының екеуі де тиісті тұлғалардың болуын қалайды. Мәселен, *менің қарындасым, қаланың көшесі*. Бірінші тіркестегі есімдікпен келген сөз тіркесінде есімдіктің айтылуы көп қажет етілмейді. Өйткені *қарындасым* сөзі арқылы оның қай жақ екендігі бесенеден белгілі болып тұрады. Ал, *қаланың көшесі* тіркесіндегі бағыныңқы сыңары міндетті түрде айтылуды керек етеді. Себебі, *көше* сөзі нақты қай жерге тиісті екені анықталмайынша, ол тіркесті түсіну қиын. Демек, басыңқыдағы және бағыныңқы сыңарға жалғанатын қосымшалар айқындықты, дәлдікті көрсететіндігін көруге болады дейді. Бұдан басқа матаса, сондай-ақ қиыса байланысқан сөз тіркестері сыңарларына қосымшаның жалғануы да қажеттілікті аңғартады.

Әдетте, жай сөйлем мен жай сөйлемнің байланысы құрмалас сөйлемді тудырады. Мысалы, *Түс қайтты, ыстық басылды*. Осыған орай жай сөйлем мен құрмалас сөйлемнің

байланысуы да – тілде жиі кездесетін құбылыс. Жай сөйлем құрмалас сөйлеммен тіркескенде, олардың синтаксистік мағыналары әр түрлі бола береді. *Бұлар кооперация дүкеніне кіргенде, екі сатушының бірі шекілдеуік шағып, бірі газетке қарап тұрды.* Бірінші тұрған жай сөйлем (*Бұлар кооперация дүкеніне кірді*) құрмалас сөйлем құрамына енгенде, байланыс деңгейінің әсерінен құрмаластың құрамында мезгіл бағыныңқы құрмалас сөйлемге айналады.

Құрмалас сөйлем мен құрмалас сөйлемнің байланысуы да көпшілікке етене таныс. Мұның өзі құрмалас сөйлемді, яғни өзі бірнеше жай сөйлемнен құралған сөйлемді одан әрі күрделендіре түсетіні сөзсіз. Кейбір кезде құрмаластардың түрленіп, құбылуы, көбінесе, жазушының сөз саптау шеберлігіне де байланысты болып келеді.

Жалпы осы еңбекте ғалым, синтаксис білгірі М.Серғалиев сөз тіркесінен бастап құрмалас сөйлемге дейінгі синтаксистік конструкциялар табиғатынан байланыстың сан қилы деңгейлері мен түрлерін айқындай отырып, олардың бір-біріне ұқсастықтары мен өзара ерекшеліктерін көрсете білді.

«Салаласа байланысқан сөз тіркестері туралы» деген мақаласында автор: «Сөз тіркесінің мұндай түрі болатынын ешбір зерттеуші жоққа шығара алмайды, бірақ тіл материалдары және сөз тіркесі теориясы, дәлірек айтқанда, жалпы, сөз тіркесі деген ұғымның мазмұны мен мақсатына, сөйлем ішінде атқаратын қызметіне үніле қарасақ, толық мағыналы сөздердің басқаша да байланысу мүмкіндіктері көзге түседі. Әңгіме сөйлем ішіндегі сөздердің тек сабақтасып қана емес, салаласа да байланысатынында болып отыр», - дей отырып [3, 47 б.], тілімізде салаласа байланысатын тіркестер де кездесетіндігін айтады. Бұл тұжырымға келуде орыс ғалымы В.В.Виноградовтың: «Легко заметить, что этого типа сочетания слов одно родны: их структурные свойства не зависят от грамматических связей между частями речи. В этих сочетаниях слова идут одно за другим, не вступая с другом в отношения полчиненности... Но в целом словосочетания, образуемые посредством союзной сочинительной связи, приходится рассматривать как функциональные. Анализ их строя и их употребления в принципе не отличается от анализа однородных членов предложения, имеющих ту же структуру», - деген [4, 241-242 бб.] пікірін басшылыққа алғанын мәлімдейді.

Одан әрі салаласа байланысқан сөз тіркесіне қатысты түркі тілін зерттеушілер пікірлерін өзара салыстыра қарастырады. Сонымен қатар, қазақ тіліндегі сөздер салаласа байланысқанда басыңқылық-бағыныңқылық байланыста емес, тең қатынаста, қатар байланысатындығын да көрсетеді. Олар сөйлемнің құрылыс материалы ғана болатындығын сөз етеді. Әрі сабақтаса да, салаласа да байланысатын сөз тіркестері еркін сөз тіркестерінің санатында қаралатын жайт деп өз ойын түйіндейді. Сөйтіп, тілде еркін тіркестермен қатар жүретін салалас тіркестер бар екендігін көрсете отырып, олардың тіл білімі, оның ішінде синтаксис саласынан берік орын алуына ықпал жасайды [3,97 б.].

М.Серғалиев – синтаксис және стилистика саласында жазылған қаншама еңбектердің авторы. Сонымен қоса әр зерттеуші ғылымға өзінің соны жаңалығымен, тың пікірлерімен келетіндігі белгілі. Соның бірі – жаңа бағыт синтаксистік құрылымдардың синонимикасы.

Қазақстан тіл білімінде грамматиканың функционалдық-семантикалық заңдылықтарын алға тарта отырып зерттеуді жаңа ғасырдың үлесіне тиетін соны бағытқа жатқызады. Расында да, қазақ тілін зерттеушілер өткен ғасырдың соңына дейін белгілі бір грамматикалық нысанды көздеп алып, оның құрылысы мен құрылымын айқындап, кейінірек осы құрылымның мән-мағынасын ашумен шектелді.

Ал, функционалдық-семантикалық тіл білімі тілдің жанды қарым-қатынасына қатысты болып келеді. Оның қарапайым ұстанымы – адамдар бір-бірімен сөйлескенде не болмаса пікір алысқанда форма мен құрылымды емес, мән мен мағынаны жеткізеді. Яғни сөйлеуші адам ойы мағынадан құрылымға қарай түзілсе, ал тыңдаушы ойы құрылымнан мағынаға қарай құрылары хақ. Сонда ғана өзара түсіністік пайда болады.

Бұдан шығатын қорытынды мағына сөздіктегі сөздерде ғана болады да, ал оның мәні түрлі грамматикалық формалар мен тәсілдер негізінде тілдік қатынасқа түседі. Тілдің сыртқы ортамен байланысы, қоғамдық ақпараттық мәнге ие болуы осы үдеріс негізінде жүзеге асады.

Қазіргі басты қағидаға айналған бұл мәселеге М.Серғалиев бұдан ширек ғасыр бұрын талпынып, креативті ойдың үлгісін көрсетіп, алғаш жол салды.

Қызмет ете бастаған алғашқы жылдардан бастап-ақ ғылым жолында іздене бастаған жас ғалым-ұстаз М.Серғалиұлы жылдар бойы біртіндеп өз мақалаларын жариялай бастады. «Қазақ тіліндегі синтаксистік синонимдер» (1963 ж.) [6, 78-80 бб.], «Амалдық қатынастағы сөз тіркестерінің синонимдігі (1964 ж.) [7, 70-73 бб.], «Етістікті сөз тіркестерінің синонимдігі» (1965 ж.) [8, 45-51 бб.], «Объектілік қатынастағы етістікті сөз тіркестері синонимдігінің кейбір мәселелері» (1965 ж.) [9, 3-16 бб.], «Кейбір синонимдік тіркестер жайында» (1966 ж.) [10, 47-53 бб.], т.б. мақалалар жазып, ізденудің нәтижесі – 1967 жылы ғалымның ең алғашқы зерттеулерінің бірі – «Етістікті сөз тіркестерінің синонимиясы» атты кандидаттық диссертациясын қорғауы болды. Кейіннен осы еңбегі арнайы оқу құралы болып басылып шықты [11]. Қазіргі қазақ әдеби тіліндегі еркін сөз тіркестерінің синоним болу мүмкіндіктерін қарастыратын бұл еңбек лингвистикалық стилистиканың елеулі бір саласы бойынша жазылды.

Бұл мәселе туралы синтаксистік құрылымдардың синонимикасының құрылымдық тұрғысын, оның ішінде синонимдерді бір-бірінен айыра білу жақтарына түсінікті етіп анықтап берген ғалым бұл саладағы назардан тыс қалып жатқан проблемаларды осы еңбегінде жіктеп көрсетеді.

Аталған ғылыми жұмысында автор қазіргі қазақ әдеби тіліндегі синтаксистік, еркін сөз тіркестерінің синоним болу мүмкіндіктерін қарастырған. Ол жалпы етістікті сөз тіркестерін *объектілік қатынастағы және пысықтауыштық қатынастағы* деп екіге бөлді. Объектілік қатынастағы етістіктегі сөз тіркестерін өз ішінде:

1. Әңгіме, сөз объектілерін білдіретін;
2. Құралдық қатынасты білдіретін;
3. Бөліну, даралануды білдіретін;
4. Бірлестікті, тұтастықты білдіретін;
5. Қимылдың объектіге әсер ететінін;
6. Тура объектіні білдіретін деп алтыға саралайды.

Ал пысықтауыштық қатынастағы етістікті сөз тіркесінің синонимдігін:

1. Амалдық;
2. Кеңістік;
3. Себеп-салдарлық;
4. Мақсаттық, - деп [11, 6 б.] төртке бөліп қарастырады.

Автор қазақ тілінде объектілік мағынада қолданылатын етістікті сөз тіркестері синоним болу үшін бағыныңқы сыңардағы грамматикалық тұлғалардың орын ауыстыру тәртібі болатындығын айта келіп, олардың а) септік жалғаулары мен септік жалғаулары; ә) көмекші есімдер мен көмекші есімдер; б) септік жалғаулары мен көмекші есімдер» [11, 3 б.] тұлғасында келетіндігін жазады.

Осылардың ішіндегі синоним тудырудың ең өнімді тәсілі септік жалғауларының бірінің орнына екіншісінің қолданылуын көрсетеді. Сондай-ақ мағынаны үстемелеп, нақтылауда, бір ойды әр жақты етіп әдемі жеткізе білуде көмекші сөздердің де маңыздылығы ерекше екендігін де айтады.

Сөйтіп, ғалым объектілік қатынастағы сөз тіркестеріне жеке-жеке тоқталады.

Әңгіме, сөз объектісін білдіретін сөз тіркестері. Осы мағынаны білдіретін тіркестердің бағыныңқы сыңарының құрамы атау септігіндегі сөздер мен шылау сөздер, не болмаса шығыс септігіндегі сөздер болып келетініне мән бере отырып, атау септігіндегі сөздерге баса назар аударады. *Мен әжемді ең бақытты адамдардың бірі деп санаймын (С.Мұр.). ...мен өзімді бұл жолдаспен талай жалғасықан, сөйлескен, кейде сырын түйген адамдардың біріне санаймын (С.М.)* деген мысалдар келтіре отырып, осындағы «бірі деп санаймын» және «біріне санаймын» деген тіркестердегі бағыныңқы сыңарының («бірі» сөзі) бірде атау септікте, бірде барыс септікте ауыса келіп, өзара мәндес болып келетіндігін жазады. Атау септігі тұлғасындағы сөздердің кейде шығыс септігіндегі сөздермен алмаса

алатындығын, тіпті атау септігіндегі сөзге шылаулар тіркесе келіп, мағынасы жағынан ұқсас тіркестер құруға қабілетті келетіндігін зерделейді. Соңында: «...Мұндай алмасу, демек, синонимдік сөз тіркестерінің жасалуы бағыныңқы мен басыңқы сыңардағы сөздердің мағынасына және олардың бір-бірінен байланысу нәтижесінде туған мазмұнға байланысты», - деп қорытынды жасап отырады [11, 7 б.].

Құралдық қатынасты білдіретін сөз тіркестері. Бұл сөз тіркестерінің де атау тұлғалы сөз бен «арқылы» шылауының тіркесуі негізінде жасалатындығын айта отырып, олардың өзара синонимдік сөз тіркесі қатарын құрайтындығын көрсетеді. Автор: «Бұған синоним болушы конструкциялар объектінің ішіндегі құралдық мағынада жұмсалады. Олардың тұлғалық ерекшеліктеріне келетін болсақ, бағыныңқы компонент әр түрлі септік жалғауын жалғайды», - дей отырып [11, 8 б.], оны мынандай мысалдар арқылы дәлелдейді. *Сол бір жылдары жас композитордың әндерін радиодан жиі беруші еді* (Т.А.). *Біздің жазған хаттарымыздан біздің жұмыстарымыз жайында хабардар болып отырған* (А.Мак.). Мұнда бірінші сөйлемде «радиодан беруші еді» және екінші сөйлемде «хаттарымыздан хабардар болып отырған» етістікті сөз тіркестері берілген. Осыларды «радио арқылы беруші еді», «хат арқылы хабардар болып отырған» деп тұлғасын өзгертіп те беруге болатындығын әрі бұл тіркестердің бір-бірімен синоним бола алатындығын егжейлі-тегжейлі түсіндіреді. Тіпті бұл тіркестердің баламасын көмектес септік жалғаулы келген бағыныңқы сыңар арқылы да беруге болатындығын көрсетеді. Мысалы, *Жазылбектің радиомен айтқан сөзі әлі есімде* («Ж»).

Бөліну, даралану ұғымын білдіретін сөз тіркестері. Бұл тіркестер туралы *Қосыл, бірік сияқты басыңқы сыңарлы сөз тіркестеріне қарама-қарсы айырыл, айырылыс, ажырас* етістіктері басыңқы сыңар болып келген сөз тіркестерінде бағыныңқылардың көмектес септігінде емес, шығыс септігінде тұруы дұрыс. Өйткені бұлар да көптің ішінен дараны, бүтіннен бөлшекті жеке алумен пара-пар», - деп [11, 10 б.] тұжырымдайды.

Кей жағдайда барыс септігі қолданылатын жерлерде шығыс септігінің жұмсалып келетіндігін нақты мысалдармен дәйектейді. Жүгіре бере өкшесінен су кіргенін білді (М.Ә.). Мұны «өкшеге су кіру» деп те беруге болады. Сонымен қоса шығыс септігі мен жатыс септігі жалғауларының алмаса жұмсалғанын көрсетеді. ... *ғылымның түрлі салаларында тамаша табыстарға жетіпті* (А.Машанов). *Кейде ғылымның түрлі салаларынан тамаша табыстарға жетіпті* (М.С.).

Бірлескен тұтастықты, қимылдың объектіге әсерін, тура объектіні білдіретін сөз тіркестерінің және объективтік қатардағы синонимдік сөз тіркестерінің басқа түрлерінің де бір-бірімен мәндес, мазмұндас болып келетіндігіне тоқталады. Тіпті мұндай конструкциялардың басқа түркі тілдерінде де (мәселен, өзбек тілінде) кездесетіндігін салыстырып береді.

Осы еңбектің «Пысықтауыштық қатынасты етістікті сөз тіркестері» атты бөлімінде пысықтауыштық қатынасқа анықтама бере келіп, осындай қатынасты білдіретін сөз тіркестерін ішінен амалдық, себеп-салдарлық, мекендік және мақсаттық деп саралайды.

Амалдық мағынаны білдіретін тіркестерде, көбінесе, көсемше тұлғаларының маңызды рөл атқаратындығын сипаттайды. Әрі оған «қуанып қарсы алды» деген мысал келтіреді. Енді осы мағынаны «қуанышпен қарсы алды», «қуана қарсы алды» деген тіркестер арқылы да жеткізуге болатындығын айта келіп, олардың бірінің орнына бірі еркін жұмсала алатындығын жазады.

Сапалық амалды білдіруші сөз тіркестерінің бағыныңқы мүшелері, көп жағдайда, сын есімнен болып келетіндігіне тоқталады. Синонимдік қатар құрушы тіркестің көсемшеден, көмектес септігіндегі есімдерден болатындығын да ескертіп өтеді.

Кеңістік қатынастағы сөз тіркестері бет алыс бағдарды, оқиғаның орнын, қозғалыс жолын, қозғалыстың шығар жерін білдіретіндігін сөз ете отырып, басыңқы сыңардың алдына септеулі сөздер тіркесетіндігін де нақты фактілермен дәйектейді.

Көмірлі Қарағандыға тартты (Ғ.Мұст.). Осындағы *Қарағандыға тартты* тіркесінің бағыт-бағдар мағынасын беретіндігі белгілі. Әрі бағыныңқы сыңары барыс септігі

тұлғасында тұр. Кей жағдайда осы мағынаны «арқылы» шылауымен тіркесіп келген есім сөз де беретіндігін *Мен туған еліме Қарсақбайдан Атбасар арқылы жүретін болдым* (С.М.) сөйлемдер арқылы дәлелдейді. Белгіленген тіркестің бағыт-бағдарды білдіріп, алдыңғы сөйлемдегі тіркеске синоним бола алатындығын көрсетеді. Сонымен бірге етістікті сөз тіркестерінің бағыныңқы сыңарлары барыс септігінен басқа, табыс, шығыс септіктері тұлғасында да келетіндігін, олардың өзара мағыналас болатындығын айғақтайды.

Себен-салдарлық қатынастағы сөз тіркестері. Белгілі бір іс-әрекеттің себебі, әрі оның салдары болатындығы белгілі. Осы мағынаны беретін тіркестердің бағыныңқы сыңарлары үстеу, көсемше тұлғаларында келіп, сол бағыныңқы сыңары болып тұрған септеулі сөздерге *арқылы, үшін, бола, арқасында, бойынша* шылауларының тіркесуі арқылы жасалған тіркестердің синонимі болып табылады.

Пысықтауыштық қатынасты білдіретін мақсаттық етістікті сөз тіркестері өзіндік бірнеше жасалу ерекшелігі негізінде бір-біріне мәндес, мағыналас бола алады. Автор осының бәрін тіліміздің мол деректері негізінде дәлелдеп шыққан.

Көптеген мақалалардың түйіні ретінде жарық көрген «Синтаксистік синонимдер» (1981) [12], «Қазақ тіліндегі етістікті сөз тіркестерінің синонимиясы» (1967) атты монографиялары қазақ тіл біліміндегі құнды еңбектер ретінде өзіндік орны бар.

Осы аталған «Синтаксистік синонимдер» (1981), «Қазақ тіліндегі етістікті сөз тіркестерінің синонимиясы» (1967) еңбектерін қысқаша қорытындылар болсақ, олар қазақ тіліндегі аз зерттелген мәселе лингвистикалық стилистиканың басты проблемасын құрайтын синтаксистік синонимдерге арналған. Бұл туралы С.Қоянбекова былай дейді: «Тілдің синонимиялық ресурсын, олардың коммуникативтік мәнерлілік маңызын және саралануын зерттеу лингвостилистиканың негізгі міндеті деп қарауға болады. Кейбір зерттеушілер стилистиканы тікелей «тілдің синонимиялық құралы туралы ғылым» деп қарайды» [13, 42 б.].

Яғни бұл жұмыстарды қысқаша түйіндесек, зерттеушінің негізгі назарында параллельді синтаксистік конструкциялар, оның ішінде етістікті сөз тіркестері болды. Әрі ол қазіргі қазақ тілі теориясын байытатын, толықтыратын ғылыми маңызды тұжырымдар мен пайымдаулар жасады. Көптеген тілдік фактілермен дәлелденіп, синонимиялық құбылыстар тек лексикалық және фразеологиялық бірліктер ғана емес, синтаксистік конструкцияларға, оның ішінде етістікті сөз тіркестеріне де жататындығын ашып берді. Сондай-ақ етістікті сөз тіркестерінің өзара өзгеріске түскенде белгілі бір пікір білдіре алатындық қасиетке ие екендігін де айқындап берді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Серғалиев М. Сөйлемнің логикалық-синтаксистік қырлары: Тілім менің – тінім менің. – Алматы: Сардар, 2013. -392 б.
2. Серғалиев М. Синтаксистік байланыстардың деңгейлері //әл-Фараби атындағы ҚазақМҰУ-нің Хабаршысы /Филология сериясы/. –Алматы: 1999. №4. -28-32 бб.
3. Серғалиев М. Салаласа байланысқан сөз тіркестері туралы // Л.Н.Гумилев атындағы ЕМУ Хабаршысы /Филология сериясы/. –Астана: 2000. №1. -45-50 бб.
4. Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике: Вопросом изучения словосочетаний (На материале русского языка). –Москва: Наука, 1975. -С. 231-253.
5. Серғалиев М. Күлтегін ескерткішіндегі синтаксистік конструкциялар // ҚР тәуелсіздігінің 10 жылдығына арналған «Байырғы түркі өркениеті: жазба ескерткіштер» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы: Ғылым, 2001. -370-372 бб.
6. Серғалиев М. Қазақ тіліндегі синтаксистік синонимдер туралы // Қазақстан мектебі. 1963. №6. -78-80 бб.
7. Серғалиев М. Амалдық қатынастағы сөз тіркестерінің синонимдігі // Қазақстан мектебі. 1964. №2. -70-73 бб.

8. Серғалиев М. Етістікті сөз тіркестерінің синонимдігі туралы // Тіл және әдебиет мәселелері: Аспиранттар мен ізденушілер мақалаларының жинағы. –Алматы: 1965. -45-51 бб.
9. Серғалиев М. Объектілік қатынастағы етістікті сөз тіркестері синонимдігінің кейбір мәселелері // Тіл және әдебиет мәселелері: Аспиранттар мен ізденушілер мақалаларының жинағы. –Алматы: 1965. -3-16 бб.
10. Серғалиев М. Кейбір синонимдік тіркестер жайында // ҚазССР Ғылым академиясы хабарлары. Қоғам. ғыл. сериясы. 1966. №5. -47-53 бб.
11. Серғалиев М. Етістікті сөз тіркесінің синонимиясы /Оқу құралы/. –Алматы: Қазақ университеті, 1991. -80 б.
12. Серғалиев М. Синтаксистік синонимдер. –Алматы: Мектеп, 1981. -200 б.
13. Қоянбекова С. Қазақ тілі экспрессивтік стилистикасының негіздері. Филолог. ғыл. докт. дисс. авторефераты. –Алматы: 2008. -50 б.
14. Матезиус В. Язык и стиль // Парижский лингвистический урок. – Москва: Прогресс, 1967. -523 с.
15. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. – Москва: АН СССР, 1963. -255 с.
16. Балақаев М. Қазақ тілінің стилистикасы. –Алматы: Мектеп, 1966. -206 б.
17. Серғалиев М. Лингвистикалық стилистиканың түрлері // әл-Фараби атындағы ҚазМУ Хабаршысы. Филология сериясы. №31. 1999 ж. 75-79 бб.
18. Серғалиев М. Синтаксис және стилистика. – Алматы: Қазақ университеті, 1997. -150 б.
19. Серғалиев М. Стилистика негіздері. –Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕНУ, 2006. -273 б.

ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Ибраева Айзат Дүйсенқызы

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
«Академик С. Қирабаев атындағы қазақ әдебиеті теориясы және оқыту әдістемесі»
кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты*

Глеубекова Ботакоз Турганбаевна

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
«Академик С. Қирабаев атындағы қазақ әдебиеті теориясы және оқыту әдістемесі»
кафедрасының аға оқытушысы,
филология ғылымдарының кандидаты*

Қазіргі таңда балалардың көбі кітап оқымайды, көркем әдебиетке қызықпайды. Технологияның дамығаны соншалықты, балабақша жасындағы балаға телефон береміз. Сондықтан баланың мектепте сәтті оқуы үшін, ең алдымен, негізгі оқу дағдыларын игеру керек: оқу, жазу және санау. Олар барлық білімнің негізі деп айтуға болады. Оқу- жаңа білім алу құралы. Орта буын оқушыларының көркем шығарманы оқытуға қызығыушылығын бірінші сыныптан бері дамыту қажет. Себебі, баланың оқу техникасын жеткіліксіз игермеуі, болашақта оған қиындықтар әкеледі. Мектеп оқушысының көркем әдебиетке қызығыушылығын ертегі кітаптардан бастаған жөн. Оқу пәні ретінде оқу көркем әдебиет сияқты адамға әсер етудің күшті құралына ие. Көркем әдебиет үлкен даму мен тәрбиелік әлеуетке ие: баланы адамзаттың рухани тәжірибесімен таныстырады, оның ақыл-ойын дамытады, сезімдерін жақсартады. Оқырман осы немесе басқа жұмысты неғұрлым тереңірек және толық қабылдаса, соғұрлым ол адамға әсер етеді. Сондықтан, экспрессивті оқуды оқытудың жетекші міндеттерінің бірі ретінде бағдарлама көркем шығарманы қабылдауға

үйрету міндетін алға тартады. Оқу дағдысы - төрт компоненттен тұратын синтетикалық құбылыс: дұрыс оқу, саналы оқу, еркін сөйлеу, экспрессивтілік. Сонымен қатар, балаларда көркем әдебиетті қызығып оқыған жағдайда оқу дағдыларын дамыту жолдары дұрыс және нақты айтылымды қалыптастыруға, қиялды дамытуға, сөздік қорын кеңейтуге ықпал етеді, олардың сөйлеуін жарқын және бейнелі етеді. Балаларда көркем қызығушылық дағдысын қалыптастыру нәтижесінде танымдық процестер мен ақыл-ой белсендіріледі, есте сақтау қабілеті мен қарым-қатынас дағдылары дамиды.

Кітап оқуға деген құлшынысының жоғалуының бір себебі – кітапта суреттелген жағдайды, кейіпкерді елестете алмау, оның психологиясын, іс-әрекетінің себептерін түсіне алмау. Жұмысты тереңірек түсіну үшін сабақта қандай әдіс-тәсілдерді қолдануға болады?

Әдебиетте жиі қолданылатын тапсырма: иллюстрация салу. Шығармаға иллюстрация жасай отырып, оқушы кейіпкердің немесе оның үйінің сипаттамасын қайта оқуға, шығармада сипатталған барлық жағдайды елестетуге мәжбүр болады. Бұл тапсырма жоғары сынып оқушылары үшін де өзекті. Олардың көпшілігі сүйікті авторларының поэзиясын түрлі-түсті етіп ұсынуға бейім келеді. Шығарма мәтіні бойынша викторина, ребус немесе кроссворд құрастыру арқылы оқылған шығарманы оқушылар ұзақ уақыт есте сақтайды. Мұндай тапсырма балаларды ешкім жауап бермейтін сұрақ қою үшін жұмысты барынша егжей-тегжейлі оқуға ынталандырады. Түрлі қойылымдар барлық сынып оқушыларының көңілінен шығады. Оларға дайындала отырып, балалар шығармашылық топтарға бөлінеді, декорациялар мен костюмдер ойлап табады, тағы да шығармаларды ең мұқият түрде қайталап оқиды. Ең сүйікті драматизациялар – «Қобыланды батыр» жыры, «Дүние қалай етсең табылады?», «Атымтай Жомарт» (5-сынып), «Аяз би» ертегісі «Жусан иісі», «Тортай мінер ақ боз ат» әңгімелері (6 сынып). Осы шығармалар оқушылардың рөлге бөліп оқуына және өз шеберліктерін көрсетуіне қолайлы. Уақыт өте келе мұндай драматизацияларды әдеби кештерге айналдыруға болады. Шығарманы иллюстративті қабылдаудың бір мысалы ретінде С.Мұратбектовтің «Жусан иісі» шығармасын талқылайық:

Садық: Әй, анау кім-ей?

Есікбай: Кекілін қара-ей, өзінің, жаман әліне қарамай.

Садық: Ә...мен білдім. Ей, бала, сендер кеше көшіп келдіңдер ғой, э? Қоңыр сиырларың бар ғой, э?

Аян: Ия. Қоңыр сиырымыз бар.

Есікбай: Атың кім?

Аян: Аян.

Садық: Жүр, жолдас боламыз.

Осындай бір ғана мысал арқылы, оқушылар кейіпкерлер мінездерін түсіне отырып, өздері де көркем шығарманың бір бөлшегіне айнала алады. Әсіресе, тарихи кезеңдерді қамтитын шығармаларды оқығанда өздері секілді балалардың сол кезеңдегі тұрмыс салтымен, өмір тынысымен, мінез-құлқымен танысады. Иллюстрация жұмыстарын жүргізген кезде сыныптағы оқушылар өздерін кейде батыр кейпінде, кейде сотқар бала рөлінде немесе дана, көреген кісі бейнесінде көреді. Бұл балалардың ойлау жүйесін жан-жақты дамытуға септігін тигізеді.

Кез-келген педагог қазақ әдебиеті сабағында оқырманның оқушыларға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, шығармашылықпен ойлауға мүмкіндік беретін буктрейлер жасау әдісін белсенді қолдануы қажет. Буктрейлер дегеніміз не? Буктрейлер - бұл кітап туралы өз ойын еркін деңгейде көркем түрде баяндайтын қысқа бейнелі видео. Мұндай жарнамалық роликтердің мақсаты – кинотрейлерлерге тән көрнекі құралдардың көмегімен кітап оқуды насихаттау, назарды кітапқа аудару. Әдетте, буктрейлердің ұзақтығы 3 минуттан аспайды, олар заманауи кітаптар үшін де, әдеби классикаға айналған кітаптар үшін де түсіріледі, яғни, буктрейлер – оқырманның қызығушылығын тудыруға, оны жарнамаланған кітапты оқуға итермелеуге бағытталған шығарманың бейне анонсы. Қазақстанда буктрейлер жанры 2014 жылы пайда болды. Буктрейлерлер көрнекі іске асыру әдісі мен мазмұнына қарай жіктеледі.

Мәтінді көрнекі түрде бейнелеу әдісі бойынша:

- фантастика (кітап бойынша шағын фильм);
- фантастика (цитаталар, иллюстрациялар, кітап таратпалары, тақырыптық сызбалар, фотосуреттер және т.б. бар слайдтар жинағы);
- анимация (кітап бойынша мультфильм).

Мысалы, 7 сыныпта қазақ әдебиетінде оқытылатын «Күлтегін» тарихи- жырының 2019 жылы 22-қарашадан бастап толықметражды анимациялық фильмінің тұсаукесері өтіп,к өрерменге жол тартты. Дәл осындай анимациялық мультфильмдер қатарына «Ер Төстік» және «Айдаһар», «Мұзбалақ», «Тарих керуені», «Қазақ елі» сияқты фантастикалық жанрдағы анимацияларды оқушыларға көрсету арқылы көрнекі түрде бейнелеу әдісін орындай аламыз.

Мазмұны бойынша:

- баяндау (шығарма сюжетінің негізін көрсету);
- атмосфералық (кітаптың негізгі көңіл-күйін және оқырманның күтілетін эмоцияларын беру);
- концептуалды (негізгі идеяларды және мәтіннің жалпы семантикалық бағытын аудару).

Буктрейлерлерді тек әдебиет сабақтары үшін ғана емес, басқа пәндер үшін де, сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстарда жасап, шығармашылық үй тапсырмасы ретінде пайдалануға болатынын атап өту керек. Буктрейлерлерді пайдалану оқытудың жаңа мүмкіндіктерін береді:

1. оқу мен оқыту үдерісін қызықты, сапалы, тиімді етеді;
2. мектеп оқушыларының сабаққа деген қызығушылығын оятып қана қоймай, оқушылардың белсенділігін айтарлықтай белсендіреді;
3. танымдық белсенділіктің дамуына ықпал етеді;
4. интернет ресурстарын пайдалана отырып, өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік береді;
5. шығармашылық тұрғыдан ойлайтын тұлғаны қалыптастырады;
6. дарынды балаларды оқыту мен дамытуға көмектеседі.

Оқырманға кітап ұсынатын және кітап оқуды насихаттайтын буктрейлер әдебиет, бейнелеу өнері мен интернетті біріктіретін жеке өзіндік жанрға айналды. Буктрэйлерді жасау кезінде ең бастысы - кезеңдерді орындау:

1. Кітапты таңдаңыз.
2. Буктрэйлерге сценарий (конспект) жасаңыз (10-15 сөйлем).
3. Иллюстрацияларды, бейнематериалдарды алу.
4. Қажетті аудио материалды жазып алыңыз: дауыстар, дыбыстар, музыка.
5. Сәйкес бағдарламалық құралды пайдаланып бар визуалды және дыбыстық материалдарды бір бейнеге біріктіріңіз (әуесқойлық бейнелерді жасауға арналған Windows Movie Maker-тен кәсіби трейлерлерді жасауға арналған Adobe Premiere-ге дейін).

Сараптама:

- алынған буктрейлерді қарау
- шағын топқа кітап трейлерін көрсетіңіз
- қажет болған жағдайда түзетулер енгізіңіз

Әдебиет сабақтарында жұмыстың бір түрі ретінде, оның толық нұсқасын да, ішінара нұсқасын да – сценарий жазу, шығармадан оның «қызығын» табу үшін оқырманды «ілімекке» алатын буктрейлер жасауды қолданамыз.

Мысал ретінде 8-сынып оқушыларына Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаяты бойынша әңгімелік буктрейлер құрастыруды ұсынсақ болады. Буктрейлерді жасаудағы ең маңызды құрал - сценарий. Бізде кітапта сипатталған оқиға бар, оны қызықты етіп көрсету ғана қалды. Оқушылардан аудиториямен не бөліскісі келетіні туралы ойлану ұсынылады. Негізгі идея қандай? Сұрақтарға жауаптар жазылуы керек - бұл қысқаша сценарий. Содан кейін сюжеттер тақтасын жасаймыз және осы кадрларды ретімен орналастырамыз. Жұмыс мәтінде тырнақшаларды таңдап, интернетте сәйкес суреттер-

иллюстрацияларды таңдаймыз. Әлеуетті көрушінің мәтінді оқуға уақыты болуы үшін уақыт режимін орнату үшін слайд ауысуын пайдаланамыз. Соңғы кезең – буктрейлерге музыка таңдау.

Сценарий жоспары:

1. Атауы, авторы («Менің атым Қожа» Бердібек Соқпақбаев)
2. Бұл әңгіменің екінші аты? («Балалық шаққат саяхат»)
3. Шығарманың басты кейіпкерлері? (Қожа, Жантас, Жанар, Сұлтан, Сабира Майқанова)
4. Кіші кейіпкерлер? (әжесі, анасы Миллат, Сәйбек қарт, Оспанов)
5. Кітап не туралы? (XX ғасырда өмір сүрген қарапайым қазақ ауылы тұрғындарының тыныс тіршілігі, замана тынысы мен жай-күйі. Ауыл балаларының бастан кешкен қызықты оқиғалары, ересектердің тұшымды ой-пікірлері және жақсылық пен жамандықтың, сотқарлық пен оның зардабы арасындағы қатынастар)
6. Шығарманың негізгі идеясы неде? (Ойланбай жасалған іс-әрекеттің шалалығы мен бұзақылықтың тәрбиеге берер әсері. Игі істерді мадақтау, балалық махаббаттың лебі және жақсы дос таңдай білу)
7. Іс-әрекет қай уақытта болады? (Кеңес одағы дәуіріндегі тың игеру жылдары)
8. Бұл шығарманың оқырманы кім бола алады? (Кез келген жастағы адамдар)
9. Ол қандай эмоцияларды тудырады? (Жағымдылық, қуаныш, қызық, балалық, жақсылықтың зұлымдықты жеңуінен ләззат алу, салтанат құру, әділдіктің салтанат құруынан тыныштық)
10. Оны не үшін оқу керек? (Кітапта адам өз ар-ожданына сай өмір сүріп, жақынына сүйіспеншілікпен, жанашырлықпен қарау керектігін насихаттайды. Бала тәрбиесіне баса назар аудару, мектеп оқушыларының бір-бірімен тату болуын, үлкендерді сыйлау мен досқа адал болу дәріптеледі)
11. Бердібек Соқпақбаевтың тағы қандай шығармаларын білесіңдер? («Он алты жасар чемпион», «Бұлақ», «Бақыт жолы», «Алыстағы ауылда», «Дала жұлдызы», «Өлгендер қайтып келмейді», «Гауһар» т.б.)[15]

Осылайша, буктрейлерлерді жасау оқушылардың кітап оқуға деген ынтасын дамытуға ықпал етеді, бұл әдісті белсенді түрде қолдану керек, өйткені ол заманауи мектеп оқушыларымен олардың тілінде сөйлесуге, олардың мекендейтін жерлеріне - интернетте, сондай-ақ бұл жұмыс түрі шығармашылық ойлау, ынтымақтастық және әрекет ету қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Буктрейлерді жасау қазіргі уақытта ең қызықты әрекеттердің бірі болып табылады. Жаңашыл педагог заманға сай әдіс-тәсілдерді қолдануы жасөспірімдердің шығармашылық қабілеттерін ашуға, жаңаша ойлауды үйренуге, сәнді және заманауи болуға мүмкіндік береді. Және бұл шынымен де жұмыс істейді - оқырманның қызығушылығын арттырады.

Қорыта айтқанда қай заманда да адамдар адамгершілік тәрбиесін жоғары бағалаған. Қазіргі қоғамда болып жатқан терең әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар бізді Қазақстанның болашағы, оның жастары туралы ойлауға мәжбүр етеді. Моральдық нұсқаулар қазіргі уақытта көптеген өзгерістерге ұшырауда, бұл көбінесе руханилықтың жетіспеушілігінен, сенімсіздіктен және агрессивтіліктен көрінеді. Сондықтан, мектеп оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу мәселелері біздің заманымызда өзекті болып отыр.

«5-9 сынып оқушыларының кітап оқуға қатынасы адамның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыратын маңызды факторлардың бірі» тақырыбындағы зерттеу жұмысымызбен біз «адамгершілік тәрбиесінің заңдылығын» растадық. Зерттеудің басында алға қойған міндеттерге сәйкес:

1. мектеп өмірі құндылықтардың үнемі өзгеріске түсетінін көрсетеді, бұл адамгершіліктің құлдырауын білдіреді. Сондықтан мектеп оқушыларын көркем әдебиет арқылы әсемдік әлеміне баулу, адамгершілікке тәрбиелеу мектептің басты міндеті;

2. зерттеудің негізгі тұжырымдамалары талданды: адамгершілік тәрбиесі – адамгершілік сананы қалыптастырудың, адамгершілік сезімдерді дамытудың және адамгершілік мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін дамытудың мақсатты екі жақты процесі;

3. оқыту формасы – оқу процесін ұйымдастыру тәсілі;

4. адамгершілік тәрбиесінің әдістері адамгершілік сананы қалыптастырудың, адамгершілік сезімдерді дамытудың және мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін дамытудың жолдары мен құралдары ретінде әрекет етеді;

5. әдебиет мұғалімінің міндеттері мен қызметтері атап көрсетілген;

Жасалған жұмыстарды қорытындылай келе, көркем әдебиет шынымен де оқушыға шексіз әсер ете алады деген қорытындыға келеміз. Балаға бағытталған дұрыс ұйымдастырылған сабақ, оқуға дұрыс ұсынылған кітап әрбір оқушының шынайы қызығушылығы мен жауабын оятады. Эмоционалды бай материал баланың жан дүниесінде терең із қалдырады, ол болашақта эстетикалық талғамының, идеалының, көзқарасының, тәжірибесінің қалыптасуына негіз болады және уақыт өте келе өнерге деген эстетикалық сезімнің қалыптасуына негіз болады. Өмірге және шындыққа қатынасы. Эстетикалық дамумен бірге адамның рухани дамуы да жүреді. Бала бүгін эмоционалды түрде қабылдаса, ертең өнерге де, өмірге де саналы көзқарас қалыптасады. Осылайша, біз келесі ұсыныстарды ұсынамыз:

• Сынып жетекшілері мен қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне оқушылардың көркем әдебиет әлеміне баулу арқылы сөйлеу мәдениетін дамыту,

• эпизодты қайталау,

• поэтикалық және прозалық мәтіндерді мәнерлеп оқу,

• рөлдік оқу,

• аналитикалық қайталаулар,

• Оқушыларды мектеп кітапханасының жұмысына тарту;

Сондай-ақ, мектеп кітапханасын тиімді әрі қолжетімді пайдалану үшін кітапханашымен «Ашық есік күнін» өткізіп, тек мектеп оқулықтарына ғана емес, көркем шығармаларға, әлем әдебиетін еркін оқуға қол жеткізуіміз қажет.

Мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай көркем әдебиетті оқуға іріктеу жұмыстарын жүргізіп, оқушылардың өздерінің сүйікті кітаптарын талқылай алатын оқырман конференцияларын өткізуді көптеп ұйымдастыру қажет. Сынып сағаттарында оқылған шығарманы талқылау, оқушылардың сөйлеу мәдениетін дамыту, ауызша сөйлеудегі паразиттік сөздерден арылтып, сөз тіркесін, мәтінді дұрыс құруға көмектесу міндетті болып табылады. Кітапхана кеңесінің мүшелері болып табылатын оқушылар үшін сыныптың байлығы - өз жолдастарының назарына көркем әдебиеттің жаңалықтарын жеткізу, сабақтарда немесе кітапханада кітаптардың тақырыптық көрмелерін ұйымдастыра отырып, талқылау, талдау жүргізіп отыруды мақсат етуі шарт.

Әдебиет пәнінің мұғалімдері 5-9 сынып оқушыларын мектепшілік, аудандық әдеби конференцияларға, өлеңдер, эсселер, шығармашылық жұмыстар байқауларына белсене қатыстырып, олардың көпшілік алдында сөйлеуге деген құштарлығын арттыруы керек. Әдебиет мұғалімдері мен сынып жетекшілері мектеп оқушыларының верификациялық, прозалық және әдеби шығармашылықтың басқа да түрлері бойынша дарындылығын іздестіру және дамыту мәселелерінің оңтайлы шешімін табуға міндетті.

Кітап адамға үңіліп, оны түсінуге, адамның бойында адамгершілікке тәрбиелеуге үйретсе, кітап оқу рухани баюдың қайнар бұлағына айналады. Кітапқа деген сүйіспеншілікті ояту, ойлауға үйрету, кітап оқу мәдениетін, оған үнемі қажеттілікті қалыптастыру, әдебиетті эстетикалық қабылдауды дамыту – ұстаздар мен ата-аналардың міндеті. Ал, өмірге дайындалған баланы көргіміз келсе, оны сауатты оқырман етуіміз керек. Бүгінгі таңда балалардың кітап оқуына байланысты проблемалардың саны өсуде. Әзірге біз әлсіреген ескі әдеби дәстүрдің аясында өмір сүріп жатырмыз. Бірақ бұл уақыт тез өтіп барады, бұл әсіресе балалар мен жасөспірімдердің оқу белсенділігінде байқалады. Соңғы жылдары балалар мен жасөспірімдердің бірқатар оқу ерекшеліктерінің нашарлауы, олардың сауаттылық деңгейінің

төмендеуі байқалады. Мұғалімдер мектеп оқушыларының сөйлеу тілін жеңілдету мен дөрекілеу, олардың жазбаларында жиі кездесетін қарапайым клишелер туралы алаңдаушылыққа толы. Мектеп оқушылары классикалық мұраның тілін жетік меңгермегенімен, классикалық әдебиетке деген сан алуан клишелер мен формалды көзқарасты жақсы меңгереді. Балалар мен жасөспірімдердің кітап оқу репертуарының қомақты бөлігін құрайтын бұрын сүйікті әдебиет классиктерінің репертуарының едәуір бөлігі игерілмегендіктен кітап оқу мәдениеті ғана емес, сөйлеу мәдениеті де жоғалып барады. Ендеше, балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтендірудегі әдебиет рөлінің төмендеуі бір жағынан әдебиет классиктерінің қаһармандары олардың көпшілігінің оқу репертуарынан бүгінде жойылып кеткенімен де байланысты. Сонымен бірге кітап оқуға «электрондық мәдениеттің» әсері артып келеді. Әдебиетті оқыту әдістемесі – ғылыми ойды мұғалімнен оқушыға жеткізу жолдарын зерттеуге бағытталған, білімді қайта бағыттауға қатысты жеткілікті кең ауқымды мәселелерге бағытталған пән. Мұғалім мектеп оқушыларын көркем шығарма әлемімен таныстырып, сөзге бейімділігін, оқу дағдыларын дамытып, өмір құбылыстарын оқушының өзіндік көзқарасымен және болып жатқан оқиғаның мәнін түсінуімен байқап, байланыстыра білуге үйретуі керек. Оқушыны әдебиет өнер түрі ретінде қамтитын өмір мен дүние туралы тұтас білімді қабылдауға дайындау. Бұл жұмыста біз оқу процесін зерттеп, оның қазіргі жасөспірімдер өміріндегі рөлін көрсеттік, мектепте әдебиетті оқытудың мәнін қарастырдық және орта және жоғары сынып оқушыларының әдебиет сабағына деген қызығушылығын сақтаудың кейбір жолдарын қарастырдық. Ендеше, біздің көзқарасымызша, бүгінгі таңда білікті оқырман тәрбиелеу үшін:

1. халықтың әртүрлі топтары мен әлеуметтік топтарының кітап оқуын қолдау бойынша ведомство аралық саясатты жүргізу;
2. қоғамда кітап оқу мен қазақ тілінің беделін көтеру бойынша жұмыс;
3. білім беруде оқу мен ақпараттық мәдениетке үйретуге деген көзқарасты өзгерту (сонымен қатар медиа сауаттылыққа);
4. оқуды қолдаудың әлемдік тәжірибесімен танысу, оны дамыту (зерттеу, конференцияларға қатысу, мамандар үшін тағылымдамадан өту, тәсілдер мен әдістемелерді зерттеу және т.б.).

Мектепті бітіргеннен кейін оқушылар кез келген оқыған кітабын өз бетінше түсініп, шығарманы бағалай білуі, ең бастысы оқу тәжірибесін балаларына жеткізуі керек. Демек, қазіргі ұстаздың міндеті – сауатты, ойлы оқырман тәрбиелеу. Педагогикалық іс-тәжірибе осыдан көп жылдар бұрынғыдай мәдениетті тұлғаны тәрбиелеудің жемісті жолдарының бірі ретінде оқылғанды сауатты қабылдау, талдау, бағалау дағдылары мен дағдыларын меңгерген шығармашыл оқырманды қалыптастыру жұмысы деп санайды. алған әлеуметтік, адамгершілік білімдерін интеллектуалдық, рухани іс-әрекетте пайдалану, әдеби шығармаларда ашылатын мұраттар. Әдебиет тағылымы — өмірді жан-жақты пайымдау тағылымы деп бекер айтылмаған.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Көшімбаев А. Қазақ әдебиетін оқыту методикасы.-Алматы.:Ғылым, 1989.-225 б.
2. Құнанбаев А. Өлеңдер жинағы: монография.- Алматы.: Қазмем көркем әдеб.,1950. - 82б.
3. Песковский М.Л.Константин Ушинский. Его жизнь и педагогическая деятельность. -М.: Проспект, 2014.-102 б.
4. Жұмажанова Т.К. Әдебиетті оқыту әдістемесі.-Алматы.: Білім, 2009.- 288 б.
5. Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения.-М.:Смысл, 2009.-170 б.
6. Ақшолақов Т. Көркем шығарманың эстетикалық табиғаты.-Алматы.: Мектеп,1975.- 184б.
7. Жұмақәева Б.Д. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі.-Алматы.: Қыздар университеті баспасы, 2015. -242 б.
8. Соловейчик С.Л. Непрописные истины воспитания.-М.:АСТ,2017 .-224б.

9. Қаратаев М.Әдебиет және эстетика.-Алматы.:1970,-350 б.
10. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы.- Санкт-Петербург.: Питер, 2011.-512б.
11. Есдәулет Е. Жана өмірге мотивация.-Алматы.:Дария, 2021.- 144 б
12. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі.-Алматы.:Рауан , 1997.-285 б.
13. Әуезов М. Әдебиет тарихы.-Алматы.: Ана тілі, 1991.-239 б.
14. Базарбаев М. Замана тудырған әдебиет.-Алматы.:Жібек жолы,2005.-512 б.
15. Соқпақбаев Б. Менің атым Қожа. -Алматы.:Мұқаба, 2020.-144 б.

ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ: ДУХОВНАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ МЕЖДУ ДЕТСКИМ САДОМ, ШКОЛОЙ И ВУЗ

Усербаева Айымторы Амантаевна

учитель русского языка и литературы

КГУ «Казахская средняя школа имени А. Букарбайқызы»

Алматинская область, Карасайский район

Аннотация. В данной статье рассматривается важность взаимосвязи между детским садом, школой и высшим учебным заведением в обеспечении гармонии между обучением и воспитанием. Цель исследования — определить эффективную модель взаимодействия, обеспечивающую преемственность и согласованность воспитательного процесса на всех уровнях образования. В ходе исследования использовались методы сравнительного анализа, анкетирования и интервью.

Основными критериями были содержание воспитательной работы, согласованность учебного и воспитательного процессов, а также уровень педагогического сотрудничества. Результаты исследования показали, что логическая и содержательная взаимосвязь на каждом этапе способствует всестороннему развитию личности ребенка. В статье представлены практические рекомендации по совершенствованию педагогического процесса.

Ключевые слова: образование и воспитание, преемственность, связь детского сада, школы и вуза, педагогическое сотрудничество, личностное развитие, воспитательный процесс.

Аннотация. Бұл мақалада білім мен тәрбие арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етудегі балабақша, мектеп және жоғары оқу орны (ЖОО) арасындағы өзара байланыстың маңызы зерттеледі. Зерттеудің мақсаты — білім беру сатыларында тәрбиелік үдерістің үздіксіздігі мен бірізділігін қамтамасыз ететін тиімді байланыс үлгісін айқындау. Зерттеу барысында салыстырмалы талдау, сауалнама және сұхбат әдістері қолданылды. Негізгі критерийлер ретінде білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысының мазмұны, тәрбие мен оқытудың үйлесімділігі және педагогикалық ынтымақтастық деңгейі алынды. Зерттеу нәтижелері тәрбиенің әр сатыда бір-бірімен логикалық және мазмұндық байланыста жүргізілуі бала тұлғасының жан-жақты дамуына ықпал ететінін көрсетті. Мақала педагогикалық үдерісті жетілдіруге бағытталған практикалық ұсыныстарды қамтиды.

Түйін сөздер: білім мен тәрбие, үздіксіздік, балабақша-мектеп-ЖОО байланысы, педагогикалық ынтымақтастық, тұлғалық даму, тәрбиелік үдеріс.

Annotation. This article explores the importance of the connection between kindergarten, school, and higher education institutions in ensuring harmony between education and upbringing. The aim of the study is to identify an effective model of interaction that ensures continuity and coherence in the educational and developmental process at all educational levels. The research utilized methods such as comparative analysis, surveys, and interviews. The main criteria included

the content of educational activities, the alignment of teaching and upbringing, and the level of pedagogical cooperation. The findings show that maintaining logical and substantive links between each stage contributes to the holistic development of a child's personality. The article also presents practical recommendations for improving the educational process.

Keywords: education and upbringing, continuity, kindergarten-school-university connection, pedagogical collaboration, personal development, educational process

Введение. Современная система образования требует не только передачи знаний, но и формирования полноценной, всесторонне развитой личности. Воспитание как неотъемлемая часть образовательного процесса должно быть логически и содержательно взаимосвязано на всех этапах — от дошкольного учреждения до высшего образования.

На сегодняшний день наблюдается разрыв между подходами к воспитательной работе в разных звеньях образования. Отсутствие преемственности может снижать эффективность формирования моральных и социальных ценностей у подрастающего поколения. Поэтому необходимо рассмотреть и выстроить эффективную модель взаимодействия между детским садом, школой и вузом [1].

Целью исследования является определение условий и механизмов, обеспечивающих гармоничное сочетание образования и воспитания через усиление взаимосвязи между образовательными уровнями.

Задачи исследования:

- проанализировать содержание воспитательной работы на каждом уровне;
- выявить препятствия на пути преемственности;
- разработать рекомендации по педагогическому сотрудничеству.

Методология. Для достижения целей использовались методы сравнительного анализа, анкетирования педагогов и родителей, а также полуструктурированное интервью с представителями администрации образовательных учреждений. В качестве критериев рассмотрены: согласованность воспитательной политики, уровень взаимодействия педагогов, наличие общих воспитательных программ.

Современное образование — это не только система передачи знаний, но и сложный процесс формирования личности, ее духовных и моральных ориентиров. Воспитание становится неотъемлемой частью образовательной среды, где от роли педагогов, семьи и всего общества зависит, какой человек вырастет из ребенка. В этом контексте особо актуален вопрос духовной преемственности на всех этапах образования: от дошкольного учреждения до высшей школы.

Каждый уровень образования — детский сад, школа и вуз — выполняет уникальную, но взаимосвязанную миссию в становлении личности. При этом именно преемственность воспитательной работы, особенно в духовно-нравственном аспекте, обеспечивает целостное развитие ребенка, поддерживает и развивает заложенные с раннего возраста ценности [2].

Духовная преемственность — это устойчивое и последовательное развитие личности на основе нравственных, культурных, патриотических и гуманистических ценностей, которые транслируются на каждом этапе обучения. Она предполагает передачу моральных норм, уважения к традициям, развитие чувства ответственности, честности, сострадания и стремления к саморазвитию. Основой духовной преемственности является:

- единая система ценностей, принятая на всех этапах образования;
- согласованность воспитательных программ и целей;
- взаимодействие педагогов разных уровней;
- участие семьи в воспитательном процессе.

Роль детского сада в формировании духовных основ. Детский сад — первая ступень системного воспитания. В этом возрасте закладываются основы характера, поведенческих моделей, первые представления о добре и зле. Здесь ребенок учится взаимодействовать с окружающими, соблюдать правила, проявлять эмпатию и уважение. Педагоги дошкольного образования играют ключевую роль в формировании первичных духовно-нравственных ориентиров. Важнейшими задачами на этом этапе являются:

- развитие эмоционального интеллекта;
- формирование положительных установок к себе и другим;
- приобщение к культурным традициям через сказки, игры, музыку;
- воспитание в духе добра, честности и справедливости [3].

Школа как пространство укрепления духовных ценностей. Школа продолжает и развивает те духовные основы, которые были заложены в детском саду. Здесь ребенок сталкивается с более сложными социальными ситуациями, учится отстаивать свою точку зрения, сотрудничать, принимать решения. Особенно важны на этом этапе работа классного руководителя, предметников и школьного психолога. Духовное воспитание в школе реализуется через:

- включение элементов нравственности и культуры в учебные предметы;
- внеурочную и проектную деятельность;
- участие в школьных и общественных инициативах;
- волонтерские и патриотические программы [4].

Проблемой становится то, что в некоторых школах воспитательная работа формальна и не выстроена как логическое продолжение дошкольного опыта. Именно поэтому требуется налаживание тесной связи с детскими садами и внедрение программ духовной преемственности.

Вуз как завершающий этап формирования гражданской и духовной зрелости. Высшее учебное заведение завершает формирование личности как гражданина, профессионала и социально ответственного члена общества [5]. На этом этапе особенно важно не только профессиональное обучение, но и развитие внутренней культуры, этики, способности к рефлексии, гражданской позиции. Воспитательная работа в ВУЗ-ах включает:

- культурно-просветительскую деятельность;
- дискуссионные клубы, встречи с духовными лидерами и общественными деятелями;
- курсы по этике, социологии, философии;
- участие студентов в социально значимых проектах.

Важно, чтобы вузы не начинали «с нуля», а строили воспитательную деятельность, отталкиваясь от уже заложенного в школе духовного фундамента. Несмотря на очевидную значимость духовной преемственности, существуют проблемы:

- отсутствие координации между уровнями образования;
- различие в воспитательных подходах и программах;
- недостаточная подготовка педагогов к духовно-нравственной работе;
- ориентация большей части системы на результаты ЕГЭ, а не на личностное развитие.

Кроме того, цифровизация и влияние социальных сетей вносят свои коррективы в ценностную картину мира молодежи. В таких условиях духовная преемственность становится не просто педагогической задачей, а социально-гуманитарной необходимостью [6].

Основные результаты исследования. Результаты анализа показали, что в большинстве образовательных организаций воспитательная работа проводится изолированно. Отмечается слабая информированность педагогов о методах и приоритетах воспитания на предыдущем или следующем уровне образования. Однако в учреждениях, где реализуются совместные программы, наблюдается положительная динамика в развитии социальных и личностных качеств воспитанников и учащихся.

Было установлено, что ключевыми факторами успешной преемственности являются:

- наличие координационного совета по воспитательной работе между учреждениями;
- единые ценностные установки и целевые ориентиры;
- регулярное профессиональное взаимодействие педагогов разных уровней;
- активное участие родителей в воспитательных проектах.

Выводы и предложения. Для формирования единого воспитательного пространства между детским садом, школой и вузом рекомендуется:

1. Создать межуровневые методические объединения педагогов для согласования подходов к воспитанию.
2. Разработать и внедрить унифицированные модули воспитательных программ, адаптированные под каждый возрастной этап.
3. Организовать единые тематические мероприятия и проекты, в которых участвуют дети разных возрастов, студенты и родители.
4. Ввести систему наставничества, при которой старшие учащиеся и студенты взаимодействуют с детьми младших возрастов.
5. Разработать цифровую платформу обмена практиками, методическими материалами и планами воспитательной работы.
6. Поддерживать и развивать семейно-образовательное партнёрство через тренинги, консультации и участие родителей в жизни учреждения.

Заключение

Гармоничное сочетание образования и воспитания возможно только при условии целенаправленного, системного и координированного взаимодействия между всеми звеньями образовательной системы. Преимущество и единство воспитательного процесса позволяют создать устойчивую платформу для формирования зрелой, ответственной и духовно богатой личности. Результаты исследования могут быть использованы в практике педагогов, управленцев в сфере образования, а также при разработке образовательных политик на муниципальном и государственном уровнях.

Использованная литература

1. Слатёнин В.А., «Педагогика» — М.: Академия, 2021.
2. Выготский Л.С., «Психология развития» — М.: Айрис-пресс, 2019.
3. Смирнов А.А., «Преимущество в системе образования» — СПб.: Речь, 2020.
4. Хуторской А.В., «Компетентный подход в современном образовании» — М.: ИД «Национальное образование», 2022.
5. ФГОС ДО, ФГОС НОО, ФГОС СОО, ФГОС ВО – актуальные редакции 2023–2024 гг.
6. Зимняя И.А., «Психолого-педагогические основы личностного развития» — М.: Юрайт, 2020.

РАБОЧИЕ ПРОФЕССИИ –САМЫЕ ВОСТРЕБОВАННЫЕ НА РЫНКЕ ТРУДА

Оскенбаева Гульжан Арипбаевна
*Мастер производственного
обучения, педагог-модератор
Алматинский технологический колледж*

Эрендженова Светлана Михайловна
*Студентка 2-го курса 121 БХМК
Алматинского технологического колледжа*

Аннотация: В данной статье рассматривается роль рабочих специалистов среднего звена. Подготовка студентов рабочих квалификаций является важным фактором экономического роста. Наш колледж в течение 50 лет занимается подготовкой кадров самых

востребованных специалистов среднего звена. Одной из таких квалификаций является «Кондитер». Современное производство требует нового уровня образованности работников. С каждым годом возрастает потребность в специалистах среднего звена, обладающих навыками и опытом работы на современном оборудовании, а также владеющих информационными технологиями.

Ключевые слова: кондитерские изделия и десерты, рецептура и режим приготовления кондитерских изделий; выпечка полуфабрикатов, отделка и украшение готовой продукции.

Введение: Сегодня на рынке труда увеличивается спрос на рабочих специалистов среднего звена, поэтому подготовка студентов рабочей квалификации является важным фактором. В этом году на обучение в колледжах выдано -145 тыс. грантов, что на 12 тыс. больше, чем в прошлом году. В перечень вошли вакансии, чаще всего предлагаемые работодателями повар, кондитер, пекарь, официант, продавец, мясник, оператор линии по приготовлению пищевых полуфабрикатов и другие рабочие профессии. Всего в сферу образования в сентябре 2024 года разыскивали свыше 53 тысяч специалистов, что составляет треть от общего числа размещенных вакансий. [1]

Президент РК Касым-Жомарт Токаев 2025 год объявил годом рабочих профессии. «Объявляю 2025 год годом рабочих профессий. За это время предстоит осуществлять реформу системы технического и профессионального образования. Год рабочих профессии будет также содействовать продвижению в нашем обществе идеи трудолюбия и профессионализма. Необходимо, чтобы люди, добившиеся успеха честным, усердным трудом, всегда пользовались уважением и почетом. Ценности трудолюбия и профессионализма в нашей обществе должны быть всегда на первом месте», подчеркнул он. [2]

Основная часть: Профессия кондитера востребована, поскольку готовые кондитерские изделия и полуфабрикаты пользуются все большим спросом. Данная профессия довольно высоко востребована и необходима. Вакансии кондитера регулярно открываются в кафе, ресторанах, столовых, кофейнях, на кондитерских заводах. Кроме того, специалист по производству кондитерских изделий может открыть свой магазин или заведение общественного питания. Кондитер занимается изготовлением кондитерских изделий, а также разработкой рецептов, закупкой необходимых продуктов, организацией хранения приготовленных сладостей и другими вопросами организационного характера.

Кондитер должен уметь проводить органолептическую оценку качества продуктов и готовых изделий, подбирать и использовать инвентарь и оборудование для подготовки сырья, приготовить и оформлять изделия в соответствии с рецептами и технологическими картами, производить обработку исходного кондитерского сырья в соответствии с его свойствами.

Кондитер должен знать характеристики пищевой ценности продуктов, признаки их доброкачественности, нормы, соотношения и последовательность закладки продуктов, устройство и правила эксплуатации инвентаря и оборудования, виды кондитерского сырья и его свойства, рецептуру и режим приготовления кондитерских изделий, виды кондитерского сырья и его свойства. [3]

Мастеру-кондитеру необходимо постоянно повышать свою квалификацию, осваивать современное оборудование, так как ассортимент кондитерских изделий расширяется, требования к санитарной безопасности и вкусовым качествам постоянно возрастают. Также будущему кондитеру нужна хорошая физическая форма, способность к концентрации, выносливость, стрессоустойчивость. [4] Я работаю в Алматинском технологическом колледже с 2019 года мастером производственного обучения. Благодаря стажу и практическим навыкам меня пригласили в АКСО (Алматинский колледж сервисного обслуживания) мастером производственного обучения.

За эти годы я выпустила одну группу 66 БХМК- по рабочей квалификации «Кондитер» 9 студентов на 2021-2022 учебный год и 16 студентов «Техник-технолог» специалистов среднего звена на 2022-2023 учебный год. В 2023-2024 году мне дали группу 121 БХМК по

квалификации «Кондитер», срок обучения 2 года 10 месяцев по рабочей квалификации. Сейчас они учатся на втором курсе. Ежегодно в целях улучшения кадров рабочих профессий в нашем колледже с работодателями крупных и средних организации города Алматы проводятся круглые столы и форумы, 2 раза в год проводится комплекс профориентационных работ по школам, т.е. выдаем выпускникам 9-11 классов профессиональные консультации по специальностям колледжа. Кроме этого проводится экскурсии и день открытых дверей для школьников, на День защиты детей – 1 июня в колледже проводим конкурсы и мастер классы для школьников.

Каждый год для повышения квалификации мы проходим стажировку в течение двух недель в разных предприятиях г. Алматы. За 2024-2025 учебный год я проходила стажировку ИП «Айдын» по адресу г. Алматы улица Куприна д1а/8. Цель стажировки «Изучать способы и разделки и формования мучных кондитерских изделий». Во время стажировки научилась способы резки, формования, раскатывание тесто пластом требуемой толщины, вырезание заготовки при помощи выемок.

Рис.1 Стажировка ИП «Айдын» Разделка и формование слоеных мучных кондитерских изделий

Рис.2. Оформление и украшение кондитерских изделий

Кондитерское изделие — не только лакомство, но в какой-то мере произведение искусства. Поэтому мастеру кондитеру необходимы художественный вкус, творческий подход. Украшение изделий важный фактор, который не только удовлетворяет эстетические потребности, но и улучшает пищеварение. Студентка Эрендженова Светлана Михайловна поступила в 2023 году наш колледж по специальности «Хлебопекарное, макаронное и кондитерское производство» по Квалификации «Кондитер». Почему и с какой целью она выбрала эту профессию, поделилась своим мнением.

Выбор своей будущей профессии – это один из важнейших этапов в жизни каждого студента. К данному выбору нужно подходить серьезно, ответственно, а главное прислушиваясь к себе. Востребовано ли это? Смогу ли я рассчитывать на высокую зарплату или карьерный рост? И вообще, смогу ли я поступить? Эти вопросы я задавала себе при выборе профессии кондитера. Поступив, я смело могу ответить на всё "Да".

Во-первых, кондитеры востребованы и в кафе, и в ресторанах, и в любом общепите, где продают десерты. Также можно работать даже на дому, легко найдя клиентов через интернет или "сарафанное радио". Во-вторых, данная профессия предоставляет карьерный рост. От обычного рабочего можно легко стать начальником цеха или открыть свое дело. В-третьих, образование в сфере кондитера одно из самых доступных. В колледжах, вузах много грантов. Также студенты получают бесплатное питание и практика может быть оплачиваемой. Еще один плюс — это постоянное развитие. Кондитеры никогда не стоят на месте. Освоение новых технологий, рецептур и трендов - обычное дело даже для самых опытных профессионалов. Сюда также входят посещение различных семинаров, курсов для совершенствования навыков.

Также нельзя не отметить заработанную плату. Они не маленькие, особенно если получать заказы на банкеты, крупные мероприятия и просто иметь постоянных клиентов.

На основе вышеперечисленного можно сделать вывод, что кондитер в настоящее время очень перспективная профессия, дающая возможность построить успешную карьеру. В заключении мы с уверенностью можем сказать, что все профессии важны, но очень нужно выбирать ее с умом. Поэтому при выборе профессии нельзя бояться трудностей. Всегда надо стремиться вперед, что ваш выбор вам действительно нравится. Надо достигнуть своей цели, не упуская все возможности и построить в будущем успешную карьеру. Специалист по производству кондитерских изделий может открыть свой магазин или заведение общественного питания.

Использованная литература

1. Бутейкис Н. Технология приготовления мучных кондитерских изделий. Москва, 2007 - стр 300.
2. <https://zhaikpress.kz/ru/regionnews/rabochie-professii-samye-vostrebovannye-na-rynke-truda/910>
3. Кузнецова. Л.С. Технология организация производства кондитерских изделий М: Издательский центр «Академия»,2016г - Стр - 480
- 4.Интернет ресурсы <https://www.vipusknik.kz/specialties/konditer>.

Педагогикалық инновациялар Педагогические инновации

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Данияр Талғатұлы

Алматы облысы, Іле ауданы, Байкент ауылы

«№45 мектеп-гимназия» КММ

қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі,

педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-зерттеуші

Қазақ тілі — Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі ретінде елдің рухани, мәдени, әлеуметтік дамуының басты тірегі. Білім беру жүйесінде қазақ тілінің рөлі күннен-күнге артып келеді. Мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру мен оның қоғамда кеңінен қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында мектептегі қазақ тілі сабағы мазмұндық әрі әдістемелік жағынан үнемі жетілдіруді талап етеді. Жаңартылған білім мазмұны, халықаралық бағалау жүйелерінің (PISA, TIMSS, PIRLS) талаптары, функционалдық сауаттылыққа бағытталу — қазақ тілі пәнінің оқыту мазмұнын түбегейлі өзгертуге себеп болды. Осы мақалада қазіргі қазақ тілі сабағындағы өзекті мәселелер мен оларды шешудің тиімді жолдары ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қарастырылады.

Қазақ тілі сабағындағы өзекті мәселелер

Тілдік дағдылардың тең дамымауы. Қазақ тілін меңгерту процесінде оқушылардың тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым дағдыларының бірдей деңгейде дамымауы өзекті мәселе болып отыр. Көбінесе оқылым мен жазылымға назар аударылады да, тыңдалым мен айтылым дағдылары ескерусіз қалады. Бұл оқушылардың тілдік коммуникативтік қабілеттерінің толық дамуына кедергі келтіреді.

Мотивацияның төмендігі қазақ тілі пәніне деген оқушының қызығушылығы төмен болуы жиі кездесетін жағдай. Бұл көбіне оқыту әдістерінің ескіруімен, оқу мазмұнының өмірмен байланысының әлсіздігімен түсіндіріледі. Нәтижесінде оқушылар пәнді механикалық түрде қабылдайды, ішкі уәж болмайды. Бағалау жүйесінің формалдылығы жаңартылған бағалау жүйесі (ҚБ және ТЖБ) толық әлеуетін көрсете алмай отыр. Қалыптастырушы бағалаудың формалды жүргізілуі, оқушының жетістігін шынайы көрсетуге мүмкіндік бермейді. Бұл оқушы мен мұғалім арасында кері байланыстың әлсіз болуына әкеледі. Заманауи форматтағы тапсырмалардың аздығы қазақ тілі сабағында оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау қабілетін дамытатын, функционалдық сауаттылығын арттыратын тапсырмалар жеткіліксіз. Әсіресе, мәтінмен жұмыс істеу, ақпаратты талдау, дәлел келтіру, тұжырым жасауға бағытталған PISA форматындағы тапсырмалар аз қолданылып келеді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызы

Функционалдық сауаттылық — білім алушының алған білімін күнделікті өмірде тиімді пайдалана білу қабілеті. Бүгінде бұл ұғым білім беру жүйесінің негізгі бағытына айналды.

Қазақ тілі сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту — тілдік нормаларды меңгертумен қатар, оқушыны мәтінді түсінуге, ақпаратты өңдеуге, өз ойын жүйелі жеткізе білуге үйретуді көздейді. Оқушыларға берілетін тапсырмалар тек ережені қайталау емес, нақты жағдаяттарда қолданылатын шынайы тілдік материалдар болуы керек. Бұл – тілді тек пән ретінде емес, қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге мүмкіндік береді.

PISA форматындағы тапсырмаларды қолдану тиімділігі

PISA — оқушының білімді қолдану қабілетін бағалайтын халықаралық зерттеу. Онда тек дұрыс жауапты табу емес, өз көзқарасын негіздеу, дәлелдеу, мәтіннен ақпаратты алу және оны жаңа жағдайда пайдалану бағаланады.

Қазақ тілі сабағында PISA стиліндегі тапсырмалар оқушылардың:

- мәтінді түсіну және сараптау;
 - өз ойын дәлелді жазу;
 - ақпаратты құрылымдау;
 - өмірлік жағдаятқа сәйкес тілдік әрекет жасау;
- сияқты дағдыларын қалыптастырады. Мысалы:

Мәтін: «Электронды кітаптың артықшылығы мен кемшілігі» Тапсырма: Мәтіннен негізгі ойды анықтаңыз. Электронды және қағаз кітаптың қайсысын қолдайтыныңызды жазып, кемінде екі дәлел келтіріңіз. Мұндай тапсырмалар оқушыны ойлануға, дәлелдеуге, тілдік құралдарды тиімді қолдануға үйретеді.

Заманауи әдістер мен технологияларды қолдану

Сын тұрғысынан ойлауға үйрету. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы оқушының белсенділігін, логикалық пайымын арттыруға бағытталған. «Бес жол өлең», «Т кестесі», «Венн диаграммасы», «INSERT» сынды әдістер оқушыларды ойландырып, мәтінмен жүйелі жұмыс істеуге баулиды.

Цифрлық құралдарды енгізу. Kahoot, Wordwall, Padlet, Quizizz сынды онлайн платформалар арқылы оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға болады. Цифрлық ресурстарды сабақтың әр кезеңінде қолдану оқушының назарын ұстап тұруға көмектеседі.

Жобалық және топтық жұмыс. Топтық жұмыс – оқушының жауапкершілігін, тілдік белсенділігін арттырады. Жобалық жұмыс – өмірмен байланысты тапсырмалар арқылы тілді шығармашылықпен қолдануға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің кәсіби рөлі

Қазақ тілі сабағының тиімділігі тікелей мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Заманауи мұғалім: әдіс-тәсілдерді жетік меңгерген; цифрлық сауатты; оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдайтын; үздіксіз дамуға ұмтылатын болуы тиіс. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыт көрсетуші, шабыттандырушы тұлға ретінде әрекет етеді.

Оқушы мотивациясы мен дараландыру

Оқушы мотивациясын арттыру жолдары: жетістікке жетудің нақты критерийлері болуы; оқу материалы өмірмен байланысты болуы; оқушы таңдау жасай алатын тапсырмалар ұсынылуы тиіс.

Саралап оқыту

Саралап оқыту – әр оқушының мүмкіндігін ескеріп, оның білім деңгейіне сәйкес тапсырма ұсыну. Бұл тәсіл әлсіз оқушыларды ілгерілетіп, озат оқушылардың қабілетін шыңдауға мүмкіндік береді. Қазақ тілі сабағын тиімді ұйымдастыру – мемлекеттік тілдің болашағына салынған іргетас. Білім сапасын арттыру үшін оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, мотивациясын көтеру, заманауи әдістерді қолдану, мұғалімнің кәсіби біліктілігін арттыру – маңызды бағыттар болып табылады. PISA форматындағы тапсырмаларды жүйелі түрде пайдалану, сабақты өмірмен байланыстыру – тіл үйретудің заманауи талаптарына сай келеді. Қазақ тілі сабағы – тіл мен ұлттың болашағына салынған инвестиция екенін естен шығармаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Құдайбергенова Қ. Жаңартылған білім мазмұны: теория және тәжірибе. – Алматы: 2022.
3. OECD. PISA 2018 Results. <https://www.oecd.org/pisa/>
4. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша әдістемелік нұсқаулық. – НЗМ ДББҰ, 2021.
5. Ш. Таубай. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2020.
6. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2015.

WAYS OF MODERNIZING AND ADAPTING TEXTS FOR MODERN STUDENTS, STIMULATING THEM TO READ IN ENGLISH

Қамалова Замира Алмағұнқызы

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№38 мектеп-гимназия» КММ

ағылшын тілі мұғалімі

Today, learning foreign languages, in particular English, opens the door to the modern world for a person. Reading in English lessons contributes to the development of oral speech, enriches the vocabulary, familiarizes with the culture and literature of the country of the target language, develops analytical thinking. Therefore, reading lessons are necessary in the learning process. These lessons are undoubtedly valuable: firstly, because the student comes in contact with a modern living language, not a conventional academic one; secondly, there is an opportunity to express one's opinion and give an assessment of the work, characters and situations. Home reading lessons are a good opportunity to move away from the usual - academic flow of lessons, to diversify them with interesting and useful information, to cover in full all kinds of speech activity in the process of working on the text. The practical significance of studying this problem lies in creating conditions under which the organization of learning activities can increase the effectiveness of foreign language teaching, realizing its main goal - the formation of cultural and communicative competence. The students will not only master new ways and means of expressing their thoughts, but also will be able to get acquainted with another culture in its widest representation, which will help them to see and understand the surrounding world in its diversity, to realize themselves more deeply as a representative of another socio-cultural community, to develop their universal consciousness.

There are many reasons to teach reading to foreign language learners. Reading is useful in language learning. Reading is easier than listening, and therefore - the more students read, the more they learn about the language in a less stressful situation than listening. In addition, reading texts are also good writing samples at the same time, which is also very useful for students.

“Skimming (browsing reading).

The first important skill is skimming or reading for general comprehension or reading for gist.

Students run their eyes over the text without reading in detail. The purpose of this reading is to understand the general meaning or to find an answer to a short question. It is not necessary to read the text in full, to read and understand every word, or to read from beginning to end. It is necessary to run through the text with your eyes.

It is important to read the first and last sentences in a paragraph to find and correlate the necessary information.

Read the text and choose the most appropriate title;

Read the text and connect it to the correct picture;

Read the text and check your assumptions, etc.

This type of reading is usually done with a time limit (1-2 minutes) and during the instructions it is important to let students know that they do not need to understand every word and read the text from the first word to the last.

This is how we look at movie and book reviews to see if we should read them in their entirety or not; look at articles before going into details; look at a report at work to see what it's about in general, to get the big picture before going into details, etc.

This skill is very useful because having familiarized yourself with a text first in general terms, it is much easier to read and understand it again in more detail.

“Scanning”

Another important skill is scanning or reading for specific information.

This type of reading also involves quickly running your eyes over the text, not reading, but looking for information that catches your eye, such as a date, a name, a number, the name of something, etc., something that stands out from the text and you don't have to read the whole text to find it.

Find the date in the text when.....

Find in the text the name of a person who...

Find the name of a museum in the text that...

Find the year when...

True/False/Not stated tasks with numbers/dates and names (things that are easy to see in the text), etc.

There is also a time limit on this assignment. Even if there are several dates, names, titles, etc. in the text, it is quite easy to locate them without reading the whole text, and only then, look at what is around that information and choose the right option. This is how we look through the phone book to select the number we want; the table of contents of a book to find the chapter we want; an academic text to find the passage we want to read in detail; an article in which we want to find a particular name or date, etc.

This skill is very useful because it saves time. In real life, everyone tries to do something as fast as possible and not to waste time. In order not to read the whole report in vain, you need to be able to quickly find a fragment of interest with your eyes and then read it.

Before reading the text (Pre-reading or pre-reading strategies)

Establishing the purpose of the text. Think about what the text is about or why it was written, using only the table of contents.

Revision, confirmation or rejection of your previous predictions. In the previous step, you thought the text was about politics and, surprise surprise, it is about the recent Australian election. You've hit the mark. The next step is easier to read.

Creation of mental images. Don't be afraid to imagine and visualize what you are reading. These images will help make the text more real, rather than reading it simply as a collection of sentences and punctuation marks. Asking questions. As you read the text, ask questions about what, why, how, and why. You may find answers to them in later sentences, and the logic of the text will be revealed to you in all its glory.

First conclusions (drawing the inferences). After reading just a few paragraphs, you will have enough information to draw the first conclusions. This will give you a sense of what you are working with and what ideas you might encounter later in the text.

During reading strategies

Now you have already made a first impression of the text you are about to read, without going too deep into the text. It's time to pay attention to the following strategy:

Revision, confirmation or rejection of your previous predictions. In the previous step, you thought the text was about politics, and miraculously, it is indeed about the last Australian election. You've hit the mark. The next step is easier to read.

Creation of mental images. Don't be afraid to imagine and visualize what you are reading. These images will help make the text more real, rather than reading it simply as a collection of sentences and punctuation marks.

Asking questions. As you read the text, ask questions about what, why, how, and why. You may find answers to them in later sentences, and the logic of the text will be revealed to you in all its glory.

First conclusions (drawing the inferences). After reading just a few paragraphs, you will have enough information to draw the first conclusions. This will give you an idea of what you are working with and what ideas you may encounter in the text in the future.

After reading strategies (strategies used after reading the text)

After reading the text, you are faced with a new task - how to collect and organize everything that has just been written on 3 or 5 pages of an article in a magazine, a fresh newspaper or your favorite detective. Don't get lost and use this strategy:

Summarizing and synthesizing everything you have read (summarizing and synthesizing).
Answering the questions you have been asking all along (answering the questions).

Discussing the main ideas of the text (discussion).

Personalizing (reflection). Trying to discuss the text from the point of view of personal experience and knowledge.

Retelling. Try to convey the meaning of the text and its main points in your own words, using some new lexical units (you should have worked with them in Pre-Reading). Just remember, retelling and rote learning are not the same thing!

Problems with reading development in middle school students.

What I mean. It's a good thing that there is now a trend in our education system to incorporate artificial intelligence and things like that into the educational program. It's no secret that 80% of all the modern seminars and conferences that have been held in the last few years were talking about modern technology in our school. So doesn't this mean that the schools of the future won't need teachers to work live with students.

Let's comment on our vision and think that we do need to devote some, sometimes, maybe limited time in reading classes. It would be wrong if I said that only one skill is the most important compared to the others.

All new things are well forgotten old things! We don't discover anything new, we don't emphasize one skill, in our case reading. This practical work shows the connection of all 4 skills. Based on all this, we can say that we should observe the basic principles of learning and create favorable conditions for the development of creative abilities of children.

Conclusion

Reading in a foreign language as a type of speech activity and as a mediated form of communication is, according to many researchers, the most necessary for most people. As a rule, not many people have the opportunity to communicate directly with native speakers, while almost everyone has the opportunity to read in a foreign language. That is why learning to read acts as a target dominant.

The process of reading, which involves complex thinking operations (analysis, synthesis, inference, etc.), and its result - the extraction of information - are of great importance in the communicative and social activities of people. This form of written communication provides the transfer of experience accumulated by mankind in various areas of life, develops the intellect, sharpens the senses, that is, teaches, develops, educates.

A reading person is able to think problematically, grasp the whole and identify contradictory interrelationships of phenomena, most adequately assess the situation and more quickly find new correct solutions. In short, reading forms the qualities of the most developed and socially valuable person. This is the main task of the teacher at the English class. The peculiarity of reading, unlike the perception of such types of culture as television, video, is that it is always labor - interesting, enjoyable, joyful, but labor. It is necessary to work hard to learn to read. And it is in the teacher's power to make this labor to be the most interesting and effective for students.

References

1. Vaysburg M.L., Blokhina S.A. Teaching comprehension of a foreign-language text while reading as a search activity. 2016.- №1,2. - 14-17 с.
2. Ivanova O.N. Teaching reading in English to students of 10-11 grades in conditions of trilingualism (basic level)//Foreign Languages at School. 2020. - №5. - 70-76с.
3. Ivanova O.N. Teaching reading in English to students of 10-11 grades of nonphilological profile //Na narodnoe obrazovanie Yakutii. 2015.- №3. - 74-77с.
4. Minaev L.V. What contributes to a better understanding of the English text // Foreign languages in school. 2012.- №6.- 5-8с.
5. Malykh L. M., Shutova N. A. Multilingual reading as an integrative means of teaching foreign languages in higher education // Multilingualism in the educational space. 2021. № 3. С. 34-46.

6.Frank I.M. Ilya Frank's Method of Reading [Electronic resource]. URL: <http://www.franklang.ru/index.php/metod-chteniya-ili-franka> (Date of address: 22.02.2024).

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әшеке Маржан Тоқтарбайқызы

*Алматы қаласы, Әуезов ауданы
«№104 жалпы білім беретін мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылған. Зерттеушілік іс-әрекет оқушылардың ғылыми дүниетанымын дамытуда, олардың оқу процесінде белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Мақалада зерттеушілік дағдыларды дамыту үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер, сондай-ақ олардың білім беру саласындағы тиімділігі талқыланған.

Кілт сөздер: зерттеушілік дағдылар, бастауыш сынып, ғылыми дүниетаным, жоба әдісі, ізденушілік, ғылыми зерттеу.

Бүгінгі білім беру жүйесі оқушыларды тек теориялық біліммен ғана қамтамасыз етпейді, сонымен қатар олардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған. Зерттеу қабілеттері мен дағдыларының қалыптасуы оқушылардың ғылыми дүниетанымын дамытуға, жаңа білімді өз бетінше алу мен шындықты тану үдерісіне маңызды әсер етеді. Зерттеушілік іс-әрекет оқушының жеке тұлғасының қалыптасуына, олардың ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Сонымен баланы ізденушілікке баулу, оған ғылыми зерттеу дағдыларын және қабілеттерін дамыту білім беру саласының маңызды мәселесі болып саналады. Ғылыми зерттеу дегеніміз – ғылыми әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, белгілі бір объект жөнінде жаңа білім қалыптастырумен аяқталатын, жүйелі және арнайы мақсатқа көзделген объектілермен танысу. Балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығы мен қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруға ықпал етеді.

Себебі, біріншіден, зерттеу барысында оқушылардың коммуникативтік мүмкіндіктері дамиды: категориялық ұғымдарды қабылдау үшін базистік және арнайы терминдердің мәнін ұғыну керек. Мағлұматтарды түсініп қабылдамайынша, оқушы басты мәселелер бойынша қандай да бір шешім қабылдай алмайды. Екіншіден, зерттеу әрекеті ақпараттық қызмет атқарады: ол тақырыбына сәйкес белгілі жүйелер мен олардың құрамдас бөліктерін, құрылымын, сондай-ақ заттар мен құбылыстар арасындағы өзара байланыстарды ашып көрсетеді. Сонымен қатар, адам мен қоршаған ортамен байланыс жасаудың дағдысын игеру мүмкіндігіне ие болады. Біртіндеп ғылыми көзқарасы қалыптасады. Үшіншіден, зерттеу оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға, оның ой-өрісін, жауапкершілігін, еңбекқорлығын, шыншылдық, өзара қамқорлық, әдептілік пен сыпайылықты дамытуға үлес қосады.

Зерттеуші білім алушы табиғатынан-ақ зерттеуге бейім болып келеді. Білуге құмарлық, бақылау жасауға талпыныс, өзінше эксперимент жүргізу баланың балалылығымен жүретін процесс. Зерттеу, іздеу белсенділігі - баланың жаратылысына тән табиғи құбылыс. Зерттеушілік әдісін қолдану қажеттігі оқушының білім алу процесінде қоршаған ортасына қызығушылығымен, сүйіспеншілікпен қараумен түсіндіріледі. Оқушының өз бетінше зерттеу жүргізуі оның жеке талабын қанағаттандыру мен көкейінде жүрген сұрақтарға жауап табуға үлкен ықпал етеді. Одан басқа, өз бетінше зерттеу жүргізу интеллектуалдық және шығармашылық қабілеті мен ойлау, зерттеу білігінің дамуына мүмкіндік туғызады. Оқушы өз бетінше зерттеу жүргізу арқылы қоршаған ортасын тани алады, білімді дайын күйінде

кабылдамай, өз зерттеуі арқылы алады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекеті - балалар үшін жаңа білім мен әрекет тәсілдерін ашуға бағытталған шығармашылық әрекет. Зерттеу алдын ала құруды көздемейді. Ол белгісізді табу, жаңа білімді іздеу процесінің — әрекеттерінің бірі.

Оқушылардың зерттеушілік дағдыларының дамуы олардың жеке тұлғасын қалыптастыруға, ойлау қабілетін дамытуға, жауапкершілік пен еңбекқорлықты арттыруға ықпал етеді. Бұл процестің нәтижесінде оқушылар ғылымға, зерттеу жұмыстарын жүргізуге деген қызығушылықтарын арттырады.

Зерттеу жұмысын жүргізудің негізгі кезеңдері төмендегідей:

1. Тақырыпты таңдау
2. Мақсат пен міндеттерді анықтау
3. Болжам жасау
4. Зерттеу әдістерін таңдау
5. Дереккөздерін жинақтау және талдау
6. Зерттеу нәтижелерін қорытындылау

Бұл кезеңдер оқушылардың зерттеу процесіне тиімді қатысуын қамтамасыз етеді, олардың ақпаратты жинау, талдау, және қорытынды жасау дағдыларын қалыптастырады.

Мұғалімнің зерттеу жұмысын ұйымдастыру әрекетін үш деңгейге бөлуге болады.

Педагог мәселені өзі қояды және шешу жолдарын белгілейді, шешімді оқушы өзі табады. Педагог мәселені қояды, бірақ оны шешудің жолдары мен әдістерін көрсетпейді, шешімді оқушы табады. Оқушылар мәселені өздері қойып, оны шешу жолдарын іздейді және өздері шешімдерін табады.

Зерттеу жұмысын ұйымдастырудың принциптері:

- оқушылар сабақта жаңа құбылыстармен танысады;
- оқушылар білімді дайын күйінде алмай, өз бетінше меңгереді;
- әр оқушы зерттеу барысында алған мәліметтер мен бақылаған объектілерін зерттейді, сипаттайды және түсіндіреді.

Бастауыш сыныпта мұғалім оқушының зерттеушілік дағдысын дамыту барысында әртүрлі әдістерді қолданады. Пән мазмұнына байланысты зерттеу жұмыстары жүргізіледі. Білім, ақпарат дайын күйінде берілмейді, оқушы үнемі ізденеді. Сондықтан да зерттеушілік жұмыс оның күнделікті іс-әрекетіне айналады.

Дүниетану сабағында адам, табиғат, қоғам арасындағы интеграциялық байланысты және үйлесімділікті оқушылар көреді. Қоршаған ортада болатын әртүрлі құбылыстарды сезіну арқылы олардың таным мүмкіндіктері артады. Дүниетану пәнінде оқушылардың алғашқы зерттеу әрекеттері қалыптасады. Бақылау, талдау, эксперимент сияқты әдістерді қолдану арқылы оқушылар мәліметтерді жинақтап, талдап, тұжырым жасауды үйренеді. Бұл пәннің мазмұнында тәжірибе жасау, зерттеу жұмысын жүргізу, сарамандық жұмыс түрлері басым болады. Сабақта бақылау, эксперимент әдістерін қолдана отырып, зерттеу жұмысының қағидаларын игереді. Экологиялық проблемалармен танысу, табиғатта болатын өзгерістер мен құбылыстардың сырын білуге деген қызығушылығын оятады.

Мен зерттеушімін. "Тірі табиғат", "Заттар және олардың қасиеттері", "Жер және ғарыш", "Табиғат физикасы" сияқты оқу бөлімдерін зерделеу барысында оқушылар қарапайым да қызықты тәжірибелер жүргізіп, табиғат құбылыстарының даму үдерістерін сипаттап, болжап, түсіндіреді. Осындай тәжірибе түрлері зерттеу қызметінің бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, оқушыларға мынадай дағдыларды қалыптастырып, дамытуға көмектеседі: зерттелетін тақырыпты таңдау, сұрақ қойып, оған жауап беру тәсілдерін табу, зерттеу жүргізу жоспарын құру, болжам жасау, сұраққа жауап беру үшін зерттеу жүргізу, зерттеу нәтижесінде алынған түрлі деректерді жинау, өңдеу және түсіндіру.

Бұл пән биология, химия және физика пәндерінің негізін қалайды. Сонымен қатар,

терең білім алып, пәнді түсіну үшін жоғары деңгейлі дағдыларды қалыптастырып дамытуға көмектеседі.

Бастауыш сыныпта зерттеу әрекетінің дағдылары біртіндеп қалыптасады. Әртүрлі әдістер мен формаларды қолдану зерттеу жүргізудің қағидаларын үйретеді. Мысалы, сабақ барысында қоршаған ортаны қорғау туралы мәселені талдайтын болсақ, мұғалім оқушыларды шағын топтарға бөледі. Бірінші топ — табиғатқа, қоршаған ортаға зиян келтіретін адамдардың әрекетін анықтайды, ал екінші топ — табиғатты сақтауға, аялауға бағытталған әрекеттерді сипаттайды. Екі топты салыстыру негізінде ұжымдық зерттеу жұмысы жүргізіледі.

Оқушыны зерттеу жұмысына қатыстыру үшін алдымен оны қызықтыра отырып, зерттеу талабын қалыптастыру қажет. Яғни, оқушы ақпаратты ала білуге, оны басқаларға хабарлай білуге талпынуы тиіс. Ол мектепте оқып жүргенде-ақ қоғам мүшесі екенін сезініп, өз бетінше шешім қабылдауға, ақпарат алуға, оны басқаларға жеткізе білуге, әдебиеттермен жұмыс істей білуге, талдауға қатысуға, басқаларды тыңдауға үйренуі қажет.

Педагогикалық тәжірибеде оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытудың әртүрлі әдістері қалыптасқан. Солардың бірі — жоба әдісін айтуға болады. Жоба жазу оқушының аналитикалық ойлау қабілетін дамытады, шешім қабылдай алу іскерлігін қалыптастырады. Оқушыны ізденушілікке баули отырып, ғылым мен техниканың жетістігіне сәйкес өзінің кәсіби бағдарын айқындауға көмектеседі. Жоба әдісінде мына міндеттер жүзеге асады.

- Оқушылардың танымдық іскерліктері мен дағдыларын дамыту;
- Ақпараттық кеңістікте бағдар ала білу;
- Өз бетінше жоспар құра білу;
- Ғылымның түрлі салаларынан білімді біріктіре білу;
- Сын тұрғысынан ойлау қабілеті.

Келесі әдістердің бірі — саяхат. Саяхат сабағы көбіне Жаратылыстану пәнінде жүргізіледі. Жыл мезгілдерінің ерекшеліктерін, табиғатта болатын әртүрлі құбылыстардың өзгерістерін анықтау барысында «Күздің белгілері», «Күз мезгіліндегі өзгерістер», «Жыл мезгілдері» т.б. тақырыптарда саяхат өткізуге болады. Оқушылар тақырып барысында ақпарат ресурстарын жинау арқылы белгілі бір сұрақтарға жауап табады. Бақылау нәтижелерін қағаз бетіне түсіреді. Оқытуды ұйымдастырудың бұл формасы ұжымдық қарым-қатынасты дамытады. Саяхат сабағының нәтижесі оқушылардың шығармашылық жұмыстарында жалғасын табады. Математика сабағы — оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытатын негізгі интеграциялық пән болып табылады. Математикалық ойлау, сандық түсініктер, қарапайым математикалық ұғымдар оқушының зерттеу қабілетін дамытады. Сұрақтардың жауабын іздеу арқылы оқушы проблеманы шешуге үйренеді.

Қорыта айтқанда, зерттеушілік іс-әрекет оқушылардың ғылыми дүниетанымын дамытуға үлкен үлес қосып, зерттеу жұмыстары барысында оқушылар жаңа білімдер алады, өздігінен шешім қабылдауды үйренеді және ғылыми тұрғыда ойлау қабілеттерін дамытып отырады. Жоғарыда айтылған әдістер мен тәсілдер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шындай отырып, олардың білім деңгейін арттыруға септігін тигізеді. Бұл процессте мұғалімнің рөлі орасан зор, ол оқушыларды зерттеу жұмысына ынталандырып, қажетті құралдармен қамтамасыз етуі тиіс.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қожахметова, Ж.Қ. (2013). Бастауыш мектеп оқушыларының зерттеушілік дағдыларын дамыту. Алматы: Рауан баспасы.
2. Ахметова, Г.С. (2014). Оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырудағы зерттеу әдістерінің рөлі. Қазақ педагогикалық журналы, 8(12), 22-29.
3. Мұхамедов, К.Ә. (2017). Білім беру жүйесінде зерттеушілік қабілетті дамыту: әдіс-тәсілдер мен тәжірибе. Астана: Нұр-Медиа баспасы.
4. Бержанов, М.Е. (2015). Зерттеушілік іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілдері: бастауыш

сыныпта. Оқу мен оқыту әдістемесі, 3(4), 45-52.

5. Сулейменова, Н.А. (2015). Жаратылыстану пәндерінде оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту. Алматы: Мектеп баспасы.

6. Абдуллаева, Л.Н. (2016). Жас зерттеушінің дағдыларын қалыптастыру: теория мен тәжірибе. Білім беру инновациялары журналы, 5(7), 35-40.

7. Кан, К.Е. (2018). Зерттеу әдістері мен стратегиялары: практикалық ұсыныстар. Мәскеу: Академия баспасы.

8. Садықова, Б.С. (2019). Бастауыш сыныптарда жобалау әдісін қолдану. Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту: теориялық және әдістемелік аспектілер. Алматы: Атамұра.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО РОЛЬ В МУЗЫКАЛЬНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПОЭЗИИ

Пушкарёва Ксения Фёдоровна

преподаватель

КГКП «Высший строительно-экономический колледж»

Аңдатпа: Мақалада поэзияны музыкалық түсіндіруде жасанды интеллекттің (ИИ) рөлі қарастырылады. Автор машиналық оқыту алгоритмдері және нейрожелілер сияқты технологиялардың өлеңдерге негізделген музыкалық шығармаларды жасау үшін қалай қолданылатынын және AI эмоционалдық тереңдікті және поэтикалық рухты жеткізуге қалай көмектесетінін талдайды. Осындай технологиялардың мүмкіндіктері де, шектеулері де, соның ішінде өлеңнің мәдени және тарихи контексін жеткізу проблемалары да талқыланады. Мақалада технология мен адамның қатысуы арасындағы синергияның маңыздылығы, сондай-ақ поэзияны қабылдауды кеңейту үшін білім беру мақсаттарында ИИ пайдаланудың мүмкін болатын перспективалары атап өтіледі.

Аннотация: В статье рассматривается роль искусственного интеллекта (ИИ) в музыкальной интерпретации поэзии. Автор анализирует, как технологии, такие как алгоритмы машинного обучения и нейросети, могут быть использованы для создания музыкальных произведений, основанных на стихах, и как ИИ помогает в передаче эмоциональной глубины и поэтического духа. Обсуждаются как возможности, так и ограничения таких технологий, включая проблемы передачи культурного и исторического контекста стихов. В статье подчеркивается важность синергии между технологиями и человеческим участием, а также возможные перспективы использования ИИ в образовательных целях для расширения восприятия поэзии.

Annotation: The article examines the role of artificial intelligence (AI) in the musical interpretation of poetry. The author analyzes how technologies such as machine learning algorithms and neural networks can be used to create music based on poetry, and how AI helps in conveying emotional depth and poetic spirit. Both the possibilities and limitations of such technologies are discussed, including the problems of conveying the cultural and historical context of poetry. The paper highlights the importance of synergies between technology and human participation, and the possible prospects of using AI for educational purposes to broaden the perception of poetry.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект, музыкалық интерпретация, поэзия, нейрожелілер, машиналық оқыту, музыкалық алгоритмдер, мәдени контекст, білім беру технологиялары, шығармашылық, поэтикалық мәтін, өнердегі инновациялар.

Ключевые слова: искусственный интеллект, музыкальная интерпретация, поэзия, нейросети, машинное обучение, музыкальные алгоритмы, культурный контекст, образовательные технологии, творчество, поэтический текст, инновации в искусстве.

Keywords: artificial intelligence, musical interpretation, poetry, neural networks, machine learning, musical algorithms, cultural context, educational technology, creativity, poetic text, innovation in art.

В последние десятилетия технологии искусственного интеллекта (ИИ) стремительно развиваются, изменяя различные сферы нашей жизни — от повседневного общения до сложных вычислительных процессов. Особенно захватывающим становится применение ИИ в сфере искусства, в частности в музыке и поэзии. Музыка, как форма самовыражения, всегда привлекала творческих людей, стремящихся передать свои эмоции и мысли через звук. Поэзия же, с её богатством образов и метафор, выступает мощным источником вдохновения для композиторов и исполнителей.

Какова же роль ИИ в этом взаимодействии? Используя алгоритмы машинного обучения и глубокого обучения, ИИ может предлагать мелодии, аккомпанементы и аранжировки, которые точно отражают дух стихотворения. От автоматической генерации музыкальных композиций до индивидуальной интерпретации классических произведений — возможности, которые открываются с применением ИИ, безграничны. [1, с.54]

Поэзия всегда была искусством, которое требует особого подхода, внимания к нюансам и чувствительности к многозначности слов. Но как быть, если мы попытались бы поставить стихотворения в совершенно новый контекст? Представьте, что стихотворения великих поэтов — таких как Пушкин, Тютчев, Цветаева или Ахматова — могут ожить благодаря современным технологиям. Что если искусственный интеллект возьмется за музыкальную интерпретацию этих произведений, создавая новые музыкальные формы, которые будут передавать ту же самую магию, что и оригинальные стихи? Программы, такие как Suno AI, Udio, Riffusion, Soundraw и многие другие, уже создают музыку на основе текстов и даже могут воплощать стихи великих русских поэтов в звучащие мелодии. Как это работает? И что происходит, когда искусственный интеллект пробует понять поэтический текст и создать на его основе музыку?

С самого начала стоит признать одну важную вещь: искусственный интеллект по-своему воспринимает стихи. Он не обладает тем же культурным фоном, что и человек, не переживает эмоции так, как мы, и не может интуитивно понять тот или иной контекст. Однако, благодаря алгоритмам машинного обучения, ИИ может анализировать стихи, выявлять паттерны, повторяющиеся звуковые и синтаксические конструкции, а затем использовать эти данные для создания музыкальных фрагментов. [2, с.24]

Нейросети Suno AI, Riffusion, Boomy или Soundraw могут взять текст стихотворения и сгенерировать на его основе песню. При этом каждый алгоритм работает по-разному. Одни ИИ-системы, например, ориентируются на эмоциональный фон произведения, стараясь соответствовать настроению стихов. Другие — создают гармонии и ритмы на основе лексических и метафорических конструкций. Система, анализируя стихотворение, может построить музыкальное сопровождение таким образом, чтобы передать тот самый «поэтический» ритм, глубину образов и внутреннюю динамику текста. Это не просто создание фоновой музыки, а попытка воссоздать дух произведения через звуки. Тут важен именно баланс между сохранением оригинальной поэтической идеи и созданием звуков, которые бы передавали эмоциональное содержание текста. [3, с.173]

Почему искусственный интеллект в музыкальной интерпретации поэзии так важен? Потому что ИИ не просто повторяет те музыкальные мотивы, которые мы привыкли слышать. Он генерирует новые и необычные комбинации звуков, создавая абсолютно уникальные произведения. ИИ не просто адаптирует существующие музыкальные стили под текст, но и привносят что-то неожиданное. Например, сгенерированная на основе стихов музыка может быть не в классическом ключе, а в каком-то новом жанре — может быть, это будет нечто между фольклором, электронной музыкой и джазом.

И все же, несмотря на всю мощь технологий, важно помнить, что нейросети не могут испытывать эмоции. То, что они создают, — это результат анализа и синтеза. Звучание, которое выходит из ИИ, может быть прекрасным и точно подходить к настроению стихотворения, но всегда будет оставаться чем-то «искусственным». Это не та самая человеческая импульсивность, не те эмоции и чувства, которые присутствуют в поэтических

творениях. И именно поэтому, возможно, сочетание музыки, созданной ИИ, и живого исполнения может дать самый глубокий эффект. [4, с.58]

Как же использовать нейросети для музыкальной интерпретации поэзии в образовательных целях? Существующие платформы предлагают педагогам уникальные возможности для того, чтобы вовлекать студентов в изучение поэзии и музыки.

Конечно, стоит заметить и о некоторых ограничениях. Нейросети прекрасно справляются с техническими аспектами музыки, но все еще остаются далекими от идеала в плане полноты эмоциональной интерпретации. Многие системы не всегда могут правильно передать оттенки и подтексты, которые заложены в поэтических произведениях. Особенно это касается таких сложных авторов, как Бродский, Ахматова или Пастернак, чьи стихи требуют не только музыкальной, но и культурной интерпретации. Вместе с тем, ИИ — это не конкуренция с живыми музыкантами, а скорее инструмент для расширения горизонтов. Это возможность увидеть поэзию в новом свете и открыть для себя новые способы восприятия классических произведений.

Сегодня искусственный интеллект еще не может в полной мере заменить живое исполнение или творческий подход человека. Однако, с каждым годом нейросети становятся все более уверенными в своей способности генерировать уникальные музыкальные композиции, основанные на поэтических текстах. Невозможно точно предсказать, как ИИ изменит будущее музыкальной интерпретации поэзии, но одно ясно: он открывает совершенно новые пути для творчества и обучения. Возможно, через несколько лет мы будем воспринимать поэзию не только как литературу, но и как нечто, что имеет собственный звук, и мы все будем в состоянии «услышать» стихи в новом ключе — через музыку, созданную искусственным интеллектом.

Когда речь идет о творческом взаимодействии между искусственным интеллектом и поэзией, важно не забывать о культурном контексте. Поэзия, особенно классическая, не существует в вакууме. Это не просто набор слов, это историческая память, культурные коды, сложные эмоциональные и философские слои, которые передаются через поколения. Вопрос: может ли ИИ правильно «прочитать» эту сложную сеть значений? Например, Блок или Ахматова писали свои стихотворения в условиях определенной исторической и политической ситуации. Их слова отзываются в нашем времени, потому что они были написаны с осознанием этих реальностей. ИИ, однако, не может пережить ту эпоху, в которой жили эти поэты. Он не понимает, что чувствовал человек, переживающий революцию или войну. Это очень важно для музыкальной интерпретации. Возникает вопрос: можно ли доверять нейросетям в таких тонких вопросах, как передача не только текста, но и его культурной и исторической нагрузки? Может ли ИИ передать не только слова, но и дух того времени? Ответ, скорее всего, лежит в синергии технологий и человеческого участия. Искусственный интеллект может быть великолепным инструментом, но он все же нуждается в наставниках, которые смогут направить его в нужное русло, чтобы не потерять глубину и нюансы. Учителя могут использовать нейросети для того, чтобы показывать различные способы интерпретации одного и того же стихотворения. К примеру, возьмите стихотворение Блока, где звучит тема метафизической тоски. Какие стили музыки может предложить ИИ, чтобы передать эти чувства? Меланхоличная симфония? Рок с элементами постпанка? Или, может быть, эмбиент с минималистичными звуками, создающими ощущение пустоты и одиночества? Все это открывает перед педагогами новую роль: быть проводниками в мир искусственного интеллекта, помогать ученикам видеть, как технологии могут не просто репродуцировать искусство, но и становиться новым способом его переживания. [5, с.252]

Итак, что же происходит, когда мы используем нейросети для создания музыкальных интерпретаций стихов? Во-первых, мы открываем новые горизонты для творчества. ИИ не ограничен рамками традиционных музыкальных жанров. Система может предложить совершенно неожиданные формы звучания, которые приносят нечто новое в восприятие

классических произведений. Это не только делает стихи доступными для более широкой аудитории, но и дает возможность «взглянуть» на поэзию под совершенно новым углом.

Во-вторых, искусственный интеллект дает нам возможность интегрировать поэзию в контексты, в которых она раньше не существовала. Например, можно создать музыку для стихов, которая будет идеально подходить для видео-артов, театральных постановок или виртуальных экскурсий, где поэзия и музыка синхронно развиваются с визуальными элементами. Это помогает создать более полное и многослойное восприятие текста. С другой стороны, ИИ может в какой-то момент стать источником неожиданной гармонии и несоответствия. Система может создать музыку, которая по своему звучанию и тембрам будет казаться абсолютно несоответствующей стихам — и именно это может стать сильным элементом произведения, вызывающим у зрителей новые интерпретации.

Не стоит забывать, что за всеми этими возможностями скрываются и определенные риски. Во-первых, использование ИИ в творчестве открывает вопросы авторского права. Кто будет владеть правами на музыку, созданную нейросетью? Этот вопрос все еще остается открытым, особенно когда речь идет о произведениях, которые были созданы с использованием публичных данных и текстов, принадлежащих творческим личностям. Кроме того, несмотря на то, что ИИ может быть полезным инструментом, его нельзя воспринимать как замену человеческому творчеству. Человеческое восприятие искусства остается уникальным и многогранным. ИИ может создавать музыку на основе анализа данных, но не обладает теми интуитивными, эмоциональными качествами, которые характеризуют по-настоящему великое искусство.

Искусственный интеллект и поэзия — это не два противоположных мира. Это новые возможности для сотрудничества, которые открывают перед нами безбрежное поле для творчества и исследований. Так что, возможно, пора взглянуть на классическую поэзию не только как на текст, который мы читаем, но и как на живую, звучащую форму искусства, которую может создать и оживить искусственный интеллект. В конце концов, искусство и технологии могут быть не врагами, а партнерами, которые вместе открывают новые горизонты для нашего восприятия.

Список использованной литературы

1. Аймалетдинова Р.Р. Проблема нейронных сетей в современном искусстве // Гуманитарные науки в современном вузе: вчера, сегодня, завтра. – 2022. – С. 54-58.
2. Корсакова И.А. Риски и перспективы развития цифровых технологий и искусственного интеллекта в музыкальном образовании // Музыкальное искусство и образование. – 2024. – Т. 12. – №. 2. – С. 24-34.
3. Минкина Н.А. Воображение как способ получения нового знания // Теория и практика общественного развития в свете современного научного знания. – 2017. – С. 173-179.
4. Писарь Н.В. Потенциал использования нейросетей как инновационного инструмента создания учебного контента и средства организации интерактивной образовательной среды на занятиях по русскому языку как иностранному // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2024. – Т. 17. – №. 1. – С. 58-65.
5. Холиков К.Б. Абстракция в представлении музыкально психологического нейровизуализации человека // Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 7. – С. 252-259.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Танабекова Алмагул Турарбековна

Алматы облысы, Ұйғыр ауданы

«М. Жалилов атындағы орта мектеп» КММ

бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация: Қазіргі қоғам мұғалімдерге тек білім беруді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тұлғалық маңызды қасиеттерін дамыту міндетін де жүктейді. Білім беруді ізгілендіру оқушылардың әртүрлі жеке көріністеріне құндылық бағдарлы қатынасты болжайды. Білім – бұл мақсат емес, тұлғаны дамытудың құралы мен жолы. Осы мақсатқа жету үшін заманауи ақпараттық және компьютерлік технологиялар (АКТ) үлкен мүмкіндіктер береді. Кәдімгі техникалық оқыту құралдарынан айырмашылығы, АКТ оқушыны дайын, қатаң таңдалған және дұрыс ұйымдастырылған білімнің үлкен көлемімен ғана қанықтырып қоймай, сонымен қатар олардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ өз бетінше жаңа білім алуға мүмкіндік береді. Оқушыларға әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру да маңызды.

Андапта: Сегодняшнее общество возлагает на учителей не только задачу воспитания, но и развитие важных личностных качеств учащихся. Гуманизация образования предполагает ценностно-ориентированный подход к различным личностным взглядам учащихся. Образование не является целью, а служит способом и средством развития личности. Современные информационно-компьютерные технологии (ИКТ) предоставляют для этого большие возможности. В отличие от обычных технических средств обучения, ИКТ не только насыщают учащегося большим объемом готовых, строго отобранных и хорошо организованных знаний, но и развивают его интеллектуальные и творческие способности, а также помогают самостоятельно приобретать новые знания, работать с различными источниками информации.

Abstract: Today's society assigns to teachers not only the task of education but also the responsibility of developing important personal qualities in students. The humanization of education presupposes a value-oriented approach to the diverse personal perspectives of students. Education is not a goal in itself but serves as a means and a way for the development of the personality. Modern information and communication technologies (ICT) provide great opportunities for this. Unlike conventional technical teaching tools, ICT not only enriches students with a vast amount of carefully selected, well-organized knowledge but also helps to develop their intellectual and creative abilities, enabling them to acquire new knowledge independently by interacting with various sources of information..

Түйінді сөздер: АКТ, Жасанды интеллект, құзыреттілік, дидактика.

Жаратылыстану сабағында АКТ қолдану мұғалім мен оқушының іс-әрекеттерін белсендіреді, пәнді оқыту сапасын арттырады, көрнекілік принципін іске асыра отырып, биологиялық объектілердің маңызды аспектілерін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттелетін объектілер мен табиғат құбылыстарының ең негізгі сипаттамаларын (тәрбиелік мақсаттар мен міндеттер тұрғысынан) басым көрсетуге мүмкіндік береді. Қарапайым түрде айтқанда, биология — тірі организмдердің өмірі мен дамуы туралы ғылым.

Мектепте «Жаратылыстану» пәнін сөздік деңгейде оқу оқытылатын заттар мен құбылыстар туралы дұрыс түсінік қалыптастырмайды. Сондықтан оқу үрдісінде көрнекі оқыту құралдарын орынды пайдалану бастауыш пәні мұғалімдерінің басты міндеті болып табылады. Білім беруде АКТ-ны қолданудың өзектілігі. Ақпараттық технологиялар пәндік ақпараттық орталарды, олардың мазмұны мен дидактикалық компоненттерін модельдеу, жобалау және талдауда қолданылады. Ақпараттық пәндік орталарды жобалау – дидактика, психология және менеджмент саласында арнайы білімді талап ететін оқыту әдістемесіндегі принципті жаңа міндет. Кәдімгі техникалық оқыту құралдарынан айырмашылығы, АКТ

оқушыға дайын, қатаң тандалған, дұрыс ұйымдастырылған білімнің үлкен көлемімен қанықтыруға ғана емес, сонымен қатар, интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың өз бетінше жаңа білім алуына мүмкіндік береді. Білім беру жүйесін ақпараттандыру Қазақстандық стандарттаудағы білім беруді жаңғыртудың басым бағыттарының бірі болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру білім беру процесінде ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау, тарату және пайдалану мақсатында біріктірілген әдістер, процестер және бағдарламалық-техникалық құралдар жүйесі ретінде қарастырылады. Ақпараттандыру мыналарды қамтиды:

1. Компьютерлендіру – ақпаратты іздеу және өңдеу құралдарын жетілдіру процесі; Мысалы: Kundelik.kz және online.mekter
2. Интеллектуализация – адамдардың ақпаратты қабылдау және жасау білімдері мен қабілеттерін дамыту процесі; Мысалы: Topiq.kz
3. Жинау, сақтау және тарату құралдарын жетілдіру процесі. Мысалы: Elab және E-kitaxana.

Кәдімгі техникалық оқыту құралдарынан айырмашылығы, АКТ студентті дайын, қатаң тандалған, дұрыс ұйымдастырылған білімнің үлкен көлемімен қанықтыруға ғана емес, сонымен қатар студенттердің интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың өз бетінше жаңа білім алуына мүмкіндік береді. Білу және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу.

Жаратылыстану сабағында АКТ қолдану мұғалім мен оқушылардың іс-әрекетін белсендіреді; пәнді оқыту сапасын арттырады; биологиялық объектілердің маңызды жақтарын көрсетеді, зерттелетін объектілер мен табиғат құбылыстарының ең маңызды (тәрбиелік мақсаттар мен міндеттер тұрғысынан) сипаттамаларын бөліп көрсетеді. Мультимедианы қолданудың әдістемелік тәсілдері дәстүрлі технологиялармен салыстырғанда бірнеше артықшылықтарға ие: материалды көрнекі түрде көрсету, білімді тиімді тексеру мүмкіндігі, студенттердің жұмысындағы ұйымдастыру формаларының әртүрлілігі және мұғалім жұмысындағы әдістемелік техника.

Көптеген биологиялық процестер күрделі. Қиялды ойлауы бар балалар абстрактілі жалпылауды меңгеруде қиналады, суретсіз олар процесті түсіне алмайды немесе құбылысты зерттей алмайды. Олардың абстрактілі ойлауының дамуы бейнелер арқылы жүзеге асады. Мультимедиялық анимациялық модельдер оқушылардың санасында биологиялық процестің тұтас бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік береді, интерактивті модельдер процесті өз бетінше «жобалауға», қателерді түзетуге және өзін-өзі тәрбиелеуге мүмкіндік береді. [1] Келесі әдістемелік әдістерді қолдануға болады:

- Мұғалімнің мультимедияны қолдануы: дыбысты өшіріп, студенттен процесс туралы түсініктеме беруін сұрау, кадрды тоқтату және процестің одан әрі барысын жалғастыруды ұсыну, процесті түсіндіруді сұрау.

- Оқушылардың компьютерді пайдалануы: мәтіндік материалды оқу кезінде: кестені толтыру, қысқаша конспект жасау, сұраққа жауап табу.

- Білімді бақылау: өзін-өзі тексеру.

- Мектеп оқушыларының мультимедиялық презентация арқылы өнер көрсетуі сөйлеу, ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамытады, оларды нақтылыққа, негізгі нәрсені бөліп көрсетуге, логикалық байланыстар орнатуға үйретеді.

- Пәнді оқытуды ақпараттандыру кезеңдері:

- Компьютерді жазу машинкасы ретінде пайдалану, оның көмегімен қарапайым оқу материалдарын, сабақ жоспарын және т.б. жазу.

- Электронды оқулықтар мен оқу ресурстарын электронды тасымалдағыштарда көрнекі құрал ретінде, олардың иллюстрациялық және анимациялық мүмкіндіктерін пайдалану.

- Microsoft бағдарламаларын пайдаланып, өз оқулықтарыңызды жасау үшін бағдарламалық құрал ресурстарын пайдалану: PowerPoint, Microsoft Publisher, Adobe Photoshop, ChatGPT, E-LAB.

• Оқу жобаларын пайдалану, студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін басқару. ДК пайдалана отырып оқытуды ұйымдастырудың жалпы принциптері. Компьютерлік технологияны пайдалана отырып, тиімді оқыту келесі жалпы принциптер мен қорытындыларға негізделеді:

Кесте 1. Компьютерлік технологияларды қолдану принциптері

Жалпы принциптер	Қорытындылар
Оқушының оқу процесіне белсенді қатысуы	Оқушының белсенділігін барынша арттыру
Оқыту үрдісінде оқушылардың жағдайды үнемі жеке талдауы.	Стандартты талдау схемаларын қолданбау, оқытудың әртүрлі кезеңдерінде тапсырмалар мен жағдайларды өзгерту.
Оқу процесінде кері байланыс сигналдарының болуы.	Оқушыға әрбір нақты жағдайда оның әрекетінің нәтижесі туралы хабарлау .
Оқу процесінде жылдам кері байланыстың болуы	Мүмкіндігінше дереу кері байланыс беріңіз.
Оң нәтиже бермейтін мінезқұлықтан бас тарту.	Қажет емес опцияларды растамай-ақ басыңыз.
Өтілген материалды үнемі қайталау.	Бір рет көрсетілсе де, әрекеттерді орындау жолдарын жаттықтыру және растау.
Оқыту процесіндегі әрекеттерді растау саны мен реттілігін даралау.	Растау әдістерін жеке таңдаңыз.
Оқушының күйі мен көңіл-күйіне байланысты сыртқы жағдайларды қабылдауда оның жеке ерекшеліктерін ескеру.	Жоғарыда келтірілген принциптерді қатаң және бір мағыналы емес, икемді түрде қолданыңыз.

Жаратылыстану сабақтарында мультимедиялық презентацияларды пайдалану үлкен ақпарат ағынымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мектеп оқушыларының материалды бөлшектеп беруіне байланысты көрнекі есте сақтау қабілеті дамып, маңызды объектілерге назар аударылады. Жұмыс кезінде ақпараттық технологияның артықшылықтары пайдаланылады, олар бірден бірнеше құрамдас бөліктердің: мәтін, сызба, анимация, дыбыс және басқа элементтердің бірігуінен тұрады. Жаратылыстану бойынша материалды ұсынудың ең тиімді формаларына мультимедиялық презентациялар жатады. Мультимедиялық презентацияларды тақырыпты меңгерудің кез келген кезеңінде және сабақтың кез келген кезеңінде қолданған жөн. Презентация мұғалімге шығармашылықты, даралықты көрсетуге, сабақты өткізуге формальды көзқарастан аулақ болуға мүмкіндік береді. Бұл пішін оқу материалын алгоритмдік ретпен жан-жақты құрылымдық ақпаратпен толтырылған жарқын тірек кескіндер жүйесі ретінде ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда Оқушыларды қабылдаудың әртүрлі арналары қатысады, бұл ақпаратты Оқушылардың жадында фактілік түрде ғана емес, сонымен қатар ассоциативті түрде сақтауға мүмкіндік береді. Бұл оқу ақпаратын ұсынудың мақсаты мектеп оқушыларының ой-өрісін қалыптастыру жүйесін қалыптастыру. Оқу материалын мультимедиялық презентация түрінде ұсыну оқу уақытын қысқартады және балалардың денсаулық ресурстарын босатады. Сонымен қатар, егер сізде принтер болса, оларды қағаз көшірмеге оңай түрлендіруге болады[2]. Мектеп жасында оқушыларда жарысқа деген қажеттілік жоғары болады, бұл танымдық қызығушылықты арттырып, материалды терең меңгеруге, жаңалық ізденуге итермелейді. Бұл тапсырмаларды тек сабақта шешу мүмкін емес, өйткені олар оқу сабақтарының қатаң шеңберіне сәйкес келмейтін формалар мен әдістерді қолдануды талап

етеді. Оларды жүзеге асыру нысаны – білімді үздіксіз жетілдіруге, оны өз бетінше толықтыруға және тәжірибеде қолдана білуге әкелетін ақпараттық технологиямен ұштасатын сыныптан тыс жұмыстар [3]. Оқу процесінде компьютерді пайдалану мәліметтер банкіне қажетті дидактикалық материалды жинақтауға мүмкіндік береді: тест, емтихан, өзіндік жұмыс нұсқалары; бос формадағы тапсырмалар, жаттығулар мен тесттер таңдауы. Оргтехниканы пайдалану студенттерге жеке тапсырмаларды таңдауды жеңілдетеді және мектеп оқушыларын оқу құралдарымен қамтамасыз етудегі тапшылықты жояды. Жақында мектептегі білім беру жүйесіне Интернет жаппай енгізілді. Барлық пәндер, соның ішінде биология бойынша ақпараттық ресурстардың саны артып келеді. Мұғалімнің өзін-өзі тәрбиелеуі және сабаққа дайындалу үшін ең бай желілік ресурстарды пайдалану үшін Интернеттің маңыздылығын айтпай кетуге болмайды. Сонымен қатар, ағылшын тіліндегі сайттарға кіруден бас тартуға болмайды, өйткені оларда мультимедиялық презентацияларды жасау кезінде сақтауға және пайдалануға болатын өте қызықты иллюстрациялар болуы мүмкін.

Қорытындылай келе мектептегі компьютер — оқу құралы, жаратылыстану сабақтарын қолдау құралы ретінде әрекет етеді. Компьютерлік технологиялар сабақтың әртүрлі түрлерін өткізуге қолданылады: аралас, жаңа материалды меңгеру, білімді бекіту, білімді бақылау және бағалау сабақтарында. Дәстүрлі оқыту әдістерін толығымен өзгерту қажет емес. Компьютер оқытудың әдістері мен мазмұнын белгілемейді, бірақ оқу іс-әрекетін толық ұйымдастыруды қамтамасыз ете отырып, оқыту бағдарламаларына тиімді және мақсатқа сай енгізіледі.

- Оқыту процесінде компьютерлік технологияларды қолданудың артықшылықтары:
- оқу материалын тиімді меңгеруге ықпал етеді;
- оқу үдерісін жан-жақты әрі қызықты етуге, тұлғалық дамуға көмектеседі;
- оқыту құралдары мен әдістерін таңдау және енгізуде мұғалімнің мүмкіндіктерін кеңейтеді;
- оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияларды енгізу оқытуды қайта құруға және оның тиімділігін айтарлықтай арттыруға ықпал етеді. Бұл жүйелердің көмегімен табысты жұмыс істейтін оқушыларды қосымша немесе сабақтан тыс материалмен қамтамасыз етуге, оқушылардың іс-әрекетіндегі бәсекелестік элементті мақсатты түрде басқаруға, оқытуды даралап, саралап жүргізуге болады. Мультимедиялық технологияны қолдану оқу курсына бір мезгілде бейне, аудио, фото, сызба, картина, диаграмма, мәтіндерді енгізуге мүмкіндік береді. Ақпарат көздерінің алуан түрлілігі жаңалық пен жан-жақтылықты қамтамасыз етіп, үлкен ақпарат байлығына қарамастан, мұндай әрекетті оқушылар қызығушылықпен қабылдап, жақсы әсер алады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Самашова Г.Е., Реализация модульного обучения в рамках профессиональной подготовки рабочих кадров/Г.Е. Самашова, А. А. Толеукул. — Текст: непосредственный//Молодой ученый. — 2018, №1 (187). с.152-154. — URL: <https://moluch.ru/archive/187/47661/> (дата обращения: 09.12.2020).

2. Смирнова Г.М, Т.С.Кан, В.В.Готтинг, Е.М.Квитко, Г.М.Акимбаева, «Разработка модульных программ, основанных на компетенций специалиста:учебно-методическое пособие». Караганда: ТОО «Арка и К», 2015, 190 с.

3. Мирошин Д.Г., Костина О.В., «Модульный подход к организации корпоративной подготовки рабочих кадров»//проблемы Науки и образования. 2014 г. №1 (URL:education.ru/ru/article/view?id=12175 (дата обращения: 09.12.2020).

METHODS AND TECHNIQUES FOR DEVELOPING READING SKILL IN ENGLISH

Ашим Анара Бауыржанқызы

Алматы облысы, Іле ауданы, Өтеген батыр ауылы

«№38 мектеп-гимназия» КММ

ағылшын тілі мұғалімі

What is reading?

Reading is one of the main skills that a pupil must acquire in the process of mastering a foreign language in school. Reading is about understanding written texts. It is a complex activity that involves both perception and thought. Reading consists of two related processes: word recognition and comprehension. Word recognition refers to the process of perceiving how written symbols correspond to one's spoken language. Comprehension is the process of making sense of words, sentences and connected text. Readers typically make use of background knowledge, vocabulary, grammatical knowledge, experience with text and other strategies to help them understand written text. Through reading in a foreign language the pupil enriches his knowledge, of the world around him. He gets acquainted with the countries where the target language is spoken.

Reading develops pupils' intelligence. It helps to develop their memory, will, imagination. Pupils become accustomed to working with books, which in its turn facilitates unaided practice in further reading.

Teaching reading is very important, because it helps to develop others skills: speaking and writing. This theme is very relevant, because sometimes in school teachers don't develop this skill right way, and spare a little time for it. Therefore, I chose this theme for research.

The aim of this work is to know about reading skills and teaching reading.

Tasks:

- To know about content of teaching reading,
- To know about kind of reading,
- To know about pupils' difficulties have in learning reading,
- To know how to teach reading,
- To know about pupils' mistakes in reading and how correct them.

Topicality of the research paper: the present time there is a necessity for both learners and teachers of English teaching departments to learn non-traditional ways of reading. In the light of pedagogical concerns, I should like now to discuss options in reading through alternative and non-traditional forms classroom-based reading.

The practical value of the work can be the application of the information conveyed herein as a teaching reading material in English course. Inclusion of the topic in the teaching program could serve as a starting point to learning and teaching English in a detailed way, particularly which has its indispensable role in teaching English as a foreign language.

1. The content of teaching reading

1.1 Reading skills

Reading is one of the main skills that a pupil must acquire in the process of mastering a foreign language in school. The syllabus for foreign languages lists reading as one of the leading language activities to be developed. It runs: "To read, without a dictionary, texts containing familiar grammar material and no more than 4--6 unfamiliar words per 100 words of the text the meaning of which, as a rule, should be clear from the context or familiar word-building elements (in the eight-year school). Pupils are to read, with the help of a dictionary, easy texts containing familiar grammar material and 6--8 unfamiliar words per 100 words of the text (in the ten year school)." Therefore, reading is one of the practical aims of teaching a foreign language in schools.

Reading is of great educational importance, as reading is a means "of communication, people get information they need from books, journals, magazines, newspapers, etc. Through reading in a

foreign language, the pupil enriches his knowledge, of the world around him. He gets acquainted with the countries where the target language is spoken.

Reading develops pupils' intelligence. It helps to develop their memory, will, imagination. Pupils become accustomed to working with books, which in its turn facilitates unaided practice in further reading. The content of texts, their ideological and political spirit influence pupils. We must develop in pupils such qualities as honesty, devotion to and love for our people and the working people of other countries, the texts our pupils are to read must meet these requirements. Reading ability is, therefore, not only of great practical, but educational, and social importance, too.

Reading is not only an aim in itself; it is also a means of learning a foreign language. When reading a text, the pupil reviews sounds and letters, vocabulary and grammar, memorizes the spelling of words, the meaning of words and word combinations, he also reviews grammar and, in this way, he perfects his command of the target language. The more the pupil reads, the better his retention of the linguistic material is. If the teacher instructs his pupils in good reading and they can read with sufficient fluency and complete comprehension he helps them to acquire speaking and writing skills as well. Reading is, therefore, both an end to be attained and a means to achieve that end.

1.2 The content of teaching reading

Reading is a complex process of language activity. As it is closely connected with the comprehension of what is read, reading is a complicated intellectual work. It requires the ability on the part of the reader to carry out a number of mental operations: analysis, synthesis, induction, deduction, comparison.

Reading as a process is connected with the work of visual, kinesthetic, aural analyzers, and thinking. The visual analyzer is at work when the reader sees a text. While seeing the text he "sounds" it silently, therefore the kinesthetic analyzer is involved. When he sounds the text he hears what he pronounces in his inner speech so it shows that the aural analyzer is not passive, it also works and, finally, due to the work of all the analyzers the reader can understand thoughts. In learning to read one of the aims is to minimize the activities of kinesthetic and aural analyzers so that the reader can associate what he sees with the thought expressed in reading material, since inner speech hinders the process of reading making it very slow. Thus the speed of reading depends on the reader's ability to establish a direct connection between what he sees and what it means.

There are two ways of reading: aloud or orally, and silently. People usually start learning to read orally. In teaching a foreign language in school both ways should be developed. Pupils assimilate the graphic system of the target language as a means which is used for conveying information in print. They develop this skill through oral reading and silent reading.

1.3 Stages of reading in the classroom

Reading in the classroom has the following stages:

Pre-reading to activate their knowledge;

While-reading to develop their strategies such as deducing meaning, locating specific information, understanding relations between sentences;

Post-reading to check comprehension.

Reading activities that are meant to increase communicative competence should be success oriented and build up students' confidence in their reading ability. A fully-developed reading activity supports students as readers through pre-reading, while-reading, and post-reading activities.

Pre-reading is an essential process from which schema is activated by students before having their expectations confirmed by the text. With a non-exam class using a pre-reading stage to generate discussion about the topic, particularly with lower levels. It is necessary to activate students' background knowledge to aid them in understanding the text. Activating schema is rewarding in the classroom, many minutes can go by as students discuss the merits of a form of transport or being famous. By employing the pre-reading stage in an exam class educators rob the students of the ability to effectively interpret the text against the questions to be answered. It gives them pre-perceived opinions as to what they will find rather than allowing them to find the evidence or interpret the inference by the writer effectively. Pre-reading activities get students ready to read a

text. Taking time to prepare students before they read can have a considerable effect on their understanding of what they read and their enjoyment of the reading activity.

The following are some of the many uses of pre-reading activities:

- Motivating and setting purposes for reading;
- Activating and building background knowledge;
- Relating the reading to students' lives;
- Pre-teaching vocabulary and concepts;
- Pre-questioning, predicting, and direction setting.

A **KWL graphic organizer** the pupils fill in the column of what they “KNOW” either about addition or cyberjournalism and they then ask about: ”What they “WANT” to know. They fill in what they learned after they have read the text. The strategy to develop active reading of expository texts is based on the constructivist understanding that learners make new, or refined, meanings in relation to what they already know or want to know. The “K” stands for what they know; the W for what I want to know; and the L for what I have learnt. The K and W sections of this strategy are pre-reading activities and L section is an evaluate post-reading activity. In relation to literary texts, KWL is a useful strategy to use with texts which develop concepts, or which are information rich, or for when exploring a style of genre.

Pre-reading activities are most important at lower levels of language proficiency and at earlier stages of reading instructions. As students become more proficient at using reading strategies, you will be able to reduce the amount of guided pre-reading and allow students to do those activities themselves.

In while-reading activities, students check their comprehension as they read. The purpose for reading determines the appropriate type and level of comprehension. While-reading activities are important whether done by students in the classroom or at home. I believe the reading skill itself is difficult to assess in a student - too often is judged on the answers to poor comprehension questions rather than their ability to read effectively.

When reading for specific information, students need to ask themselves, have I obtained the information I was looking for?

When reading for pleasure, students need to ask themselves, do I understand the story line/sequence of ideas well enough to enjoy reading this?

When reading for thorough understanding (intensive reading), students need to ask themselves. Do I understand each main idea and how the author supports it? Does what I'm reading agree with my predictions, and, if not, how does it differ? To check comprehension in this situation, students may.

Stop at the end of each section to review and check their predictions, restate the main idea and summarize the section.

Use the comprehension questions as guides to the text, stopping to answer them as they read.

The problem with textbook reading selections is that they have been adapted to a predetermined reading level through adjustment of vocabulary, grammar, and sentence length. This makes them more immediately approachable, but it also means that they are less authentic and do not encourage students to apply the reading strategies they will need to use outside of class. When this is the case, use the textbook reading selections as a starting point to introduce a writer or topic, and then give students choices of more challenging authentic texts to read a follow up.

The third main part of reading is post-reading. In post-reading usually the comprehension is checked in different ways. The most spread one is just asking questions about the text. I think, part of the reading problems with advanced students is that during the “intermediate” years course-books over used simplified texts, a set pattern of questions such as open, true or false which forced students to justify their answers by scanning the text, also the lack of follow up activities which integrated the reading effort with another skill, thus developing defective readers. PMI - this perennial strategy, developed by Edward de Bono, asks students to consider the PLUS or positive, the MINUS or negative and the INTERESTING responses the students have an idea or concept.

GB? - the similarity of PMI, but it is mostly used to analyze the text. G stands for good, B for bad and means I don't know.

1.4 Difficulties which pupils have in reading in the English language

Reading in the English language is one of the most difficult things because there are 26 letters and 146 graphemes which represent 46 phonemes. Indeed the English alphabet presents many difficulties to Russian-speaking pupils because the Russian alphabet differs greatly from that of the English language. A comparison of the two languages shows that of the 26 pairs of printed letters (52 -- if we consider capital and small letters as different symbols) only 4 are more or less similar to those of the Russian alphabet, both in print and in meaning

It is not sufficient to know English letters. It is necessary that pupils should know graphemes, how this or that vowel, vowel combination, consonant, or consonant combination is read in different positions in the words (window, down).

The teacher cannot teach pupils all the existing rules and exceptions for reading English words. Nor is it necessary to do so.

To make the process of reading easier new words, phrases and sentence patterns should be learnt orally before pupils are asked to read them. So when pupils start reading they know how to pronounce the words, the phrases, and the sentences, and are familiar with their meaning.

Consequently, in order to find the most effective ways of teaching the teacher should know the difficulties pupils may have.

References

1. Adams, Marilyn Jager. Beginning to read: thinking and learning about print. Cambridge, Mass: MIT Press. pp. 21–25.,2009

2. McKeown, Margaret; Isabel Beck; Ronette Blake (2009). «Reading Comprehension Instruction: Focus on Content or Strategies?» (PDF). Expert Perspectives on Interventions for Reading: A Collection of Best-Practice Articles from the International Dyslexia Association.

3. The importance of teaching reading strategies. Expert Perspectives on Interventions for Reading: A Collection of Best-Practice Articles form the International Dyslexia Association. Mc. Namara.Danielle.,2009.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ БИС В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Кошербаева Акбота Ринадовна

*преподаватель русского языка и литературы
Колледж архитектуры, дизайна и инженерии г. Алматы*

Жангазиева Гульбахыт Миналовна

*педагог-исследователь, учитель начальных классов
школы-гимназии имени Абая
Уйгурский район, Алматинская область*

Аннотация: Статья посвящена технологии БИС (Блоки информации с самопроверкой), разработанной В.А. Вассерманом, как инновационному методу, способному повысить эффективность образовательного процесса. Основное внимание уделено педагогическому потенциалу данной технологии, её роли в повышении мотивации учащихся, развитии самостоятельности, критического мышления и ключевых компетенций. Технология БИС предполагает использование технологических карт, которые структурируют учебный материал и обеспечивают активное вовлечение всех учащихся в процесс обучения, что способствует не только улучшению качества усвоения знаний, но и развитию навыков самоуправления и коммуникации. В статье рассматриваются преимущества технологии, такие как повышение объективности оценивания и уменьшение стресса у учеников, а также

её возможные ограничения, включая необходимость дополнительной подготовки преподавателей и наличия специализированных ресурсов. В заключение, подчеркивается значимость дальнейших исследований для оптимизации применения технологии БИС в различных формах обучения, включая дистанционное и смешанное.

Ключевые слова: Обучение, БИС, синергетика, обучающиеся.

Түйіндеме. Мақалада В.А. Вассерман әзірлеген БИС (Өзін-өзі тексеру арқылы ақпарат блоктары) технологиясы білім беру процесінің тиімділігін арттыратын инновациялық әдіс ретінде қарастырылады. Негізгі назар осы технологияның педагогикалық әлеуетіне, оның оқушылардың мотивациясын арттырудағы, дербестігін, сын тұрғысынан ойлауын және негізгі дағдыларын дамытудағы рөліне аударылады. БИС технологиясы оқыту процесіне барлық оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ететін, оқу материалын құрылымдайтын технологиялық карталарды пайдалануды қарастырады, бұл білімді игерудің сапасын арттыруға ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі басқару және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Мақалада осы технологияның бағалаудың объективтілігін арттыру және оқушылардың стрессін азайту сияқты артықшылықтары, сондай-ақ, оқытушылардың қосымша даярлығын және арнайы ресурстардың қажеттілігін қоса алғанда, мүмкін болатын шектеулері қарастырылады. Қорытындыда БИС технологиясын әртүрлі оқу түрлерінде, соның ішінде қашықтықтан және аралас оқытуды енгізудің оңтайландырылуына бағытталған қосымша зерттеулердің маңыздылығы атап өтілген.

Кілтгі сөздер: Оқыту, БИС, синергетика, оқушылар.

Abstract: The article discusses the BIS (Blocks of Information with Self-Verification) technology developed by V.A. Wasserman as an innovative method capable of increasing the effectiveness of the educational process. The main focus is on the pedagogical potential of this technology, its role in enhancing student motivation, developing independence, critical thinking, and key competencies. BIS technology involves the use of technological maps that structure the educational material and ensure the active involvement of all students in the learning process, which contributes not only to improving the quality of knowledge acquisition but also to the development of self-management and communication skills. The article examines the advantages of this technology, such as improving the objectivity of assessment and reducing stress in students, as well as its potential limitations, including the need for additional teacher training and the availability of specialized resources. In conclusion, the importance of further research for optimizing the application of BIS technology in various forms of education, including distance and blended learning, is emphasized.

Keywords: Education, BIS, synergetics, learners.

Введение. Современная образовательная система постоянно ищет новые подходы к обучению, направленные на повышение мотивации учащихся, развитие их мыслительных способностей и улучшение качества усвоения знаний. Одним из таких инновационных методов является технология БИС (Блоки информации с самопроверкой), разработанная В.А. Вассерманом. Эта методика сочетает элементы самостоятельной работы, интерактивности и контроля, что делает её особенно актуальной в условиях цифровизации образования и индивидуализации обучения. В современных образовательных реалиях, где важно развивать критическое мышление, навыки самообучения и самоконтроля, технология БИС может стать эффективным инструментом как в школьном, так и в вузовском обучении.

Актуальность данного исследования объясняется необходимостью поиска педагогических технологий, которые способствуют не только передаче знаний, но и формированию устойчивых учебных навыков, развитию самостоятельности и активной познавательной деятельности учащихся. Технология БИС отвечает этим требованиям, поскольку предполагает активное участие обучающихся в процессе освоения материала через поэтапную работу с информационными блоками, которые включают самопроверку и обратную связь. В условиях роста интереса к смешанному и дистанционному обучению, внедрение таких технологий, которые обеспечивают высокую вовлечённость и контроль

усвоения материала, становится особенно востребованным. Однако, несмотря на очевидные преимущества, эффективность технологии БИС в различных образовательных контекстах требует дополнительного анализа.

Цель настоящей работы — оценить эффективность применения технологии БИС В.А. Вассермана в условиях современной образовательной среды, выявить её педагогический потенциал и определить направления для использования и дальнейшего развития этой методики в школьном и вузовском обучении.

Основная часть

Научить школьников всему невозможно, особенно в условиях быстро меняющегося мира. Гораздо важнее научить их самостоятельно находить знания, критически осмысливать информацию и развивать интеллектуальные, коммуникативные и творческие навыки. Современное образование должно быть ориентировано на организацию деятельности учащихся, в ходе которой они становятся активными участниками учебного процесса.

В этом контексте особое внимание привлекают образовательные технологии, направленные на формирование универсальных учебных действий, развитие ключевых компетенций и создание условий для сотрудничества, инициативности и ответственности. Эти технологии обеспечивают новые формы взаимодействия между преподавателем и учениками, что способствует достижению высоких результатов не только в обучении, но и в воспитании. Одной из таких технологий является БИС (блоки информации с самопроверкой), предложенная Ф.Я. Вассерманом. Суть этой методики — создать систему, где учебно-воспитательный процесс ориентирован на ученика, с учётом индивидуальных особенностей и потребностей. Основная цель технологии БИС — развитие речи, внимания, скорости мышления, памяти и повышение эффективности усвоения материала на уроках.

Особенности технологии БИС:

- Использование технологических карт, которые представляют собой алгоритм организованной учебной деятельности, способствующий достижению поставленных целей.
- Побуждение к самостоятельному поиску: преподаватель не предоставляет готовых знаний, а мотивирует учащихся искать решения самостоятельно.
- Вовлечение всех учащихся в процесс познания, что позволяет ученикам лучше осознавать свои знания и мысли.
- Формирование способности мыслить нестандартно, что помогает ученикам обосновывать свои позиции и жизненные ценности.

Преимущества технологии БИС:

- Способствует повышению интереса и мотивации к изучаемому предмету.
- Позволяет точно оценивать уровень усвоения материала каждым учеником и выявлять проблемные зоны в процессе обучения.
- Предоставляет учащимся возможность самостоятельно выбирать свою траекторию обучения.
- Обеспечивает оперативный и объективный контроль за достижениями учащихся. [1]

Ключевым элементом технологии БИС являются технологические карты, которые не только структурируют учебный материал, но и обеспечивают его более эффективное усвоение благодаря активному вовлечению учащихся в познавательную деятельность. Суть этих карт заключается в развитии внимания, речи, памяти и скорости мышления, а также в повышении эффективности учебного процесса. Обучаемый становится активным участником процесса обучения, самостоятельно осваивая материал и взаимодействуя с ним. Роль преподавателя в этом случае заключается в организации деятельности и поддержке самостоятельности учащихся.

Принципиальное отличие технологии БИС от традиционных методов заключается в том, что она вовлекает всех учащихся в процесс обучения. Если в традиционных уроках за время занятия учитель успевает опросить лишь несколько человек, то при работе с технологическими картами каждый ученик активно участвует в познавательном процессе. Это позволяет сделать оценивание более объективным и основанным на реальных

достижениях учащихся. Работа по картам ИСН (индивидуальный способный навигатор), УУ2 и УУ3 предполагает взаимодействие и обмен идеями между учениками. Каждый из них вносит свой вклад в общую работу, что способствует развитию коммуникативных навыков, самоуправления и лидерства. Это создает атмосферу сотрудничества и поддерживает высокий уровень вовлечённости всех участников.

Биоинформационный подход, лежащий в основе технологии, ориентирован на возможности человеческого мозга как биологической информационной системы. Синергетическая составляющая, основанная на работах П.К.Анохина, объясняет эффективность самоорганизации сложных образовательных процессов. В.А. Вассерман установил нормативный показатель качества обучения, который должен составлять не менее 63%, что является ориентиром как для усвоения знаний, так и для воспитания и развития учеников. Система технологических карт и тренажёров позволяет преподавателю проводить уроки с минимальными затратами времени на подготовку и без давления на учащихся, при этом сохраняя высокий уровень качества обучения. Это делает процесс обучения более интересным и доступным каждому учащемуся. [2]

Среди положительных аспектов внедрения технологии БИС стоит выделить:

- Акцент на развитие познавательной активности учащихся.
- Многократное возвращение к материалу через разные виды деятельности, что способствует его глубокому усвоению.
- Повышение мотивации к обучению.
- Активизация межличностного общения.

Формирование навыков самоуправления, самоорганизации и лидерства.

Особое внимание в технологии уделяется измерению таких параметров, как скорость мышления, объём памяти и словарный запас. Для управления качеством образования разработана система, включающая стандартизированные инструменты — *ОСУДы* (обобщённые способы учебной деятельности) и тренажёры трёх уровней сложности (НПС — низкий, ППС — промежуточный, ВПС — высокий). Эти инструменты не только помогают в обучении, но и служат показателями качества усвоения материала.

Результаты и обсуждение

Применение технологии БИС в образовательном процессе позволяет достигать значительных результатов, как в аспекте усвоения учебного материала, так и в развитии ключевых компетенций учащихся. В ходе исследования были проанализированы различные аспекты внедрения технологии БИС в школьную практику, выявлены её сильные стороны, а также определены возможные области для дальнейшего улучшения и развития.

Увеличение вовлеченности учащихся

Один из ключевых эффектов технологии БИС — повышение вовлеченности учащихся в учебный процесс. Использование технологических карт способствует активному участию всех учеников в уроках. В традиционном классе, как правило, лишь несколько учеников активно отвечают на вопросы учителя, в то время как остальные остаются пассивными слушателями. В рамках технологии БИС каждый ученик работает с материалом, выполняет задания и получает обратную связь, что повышает его активность на уроке. Это позволяет более полно оценить уровень усвоения материала каждым учащимся и вовлечь в учебный процесс тех, кто в традиционной системе мог бы остаться в тени.

Развитие самостоятельности и критического мышления

Технология БИС способствует развитию самостоятельности у школьников. Преподаватель в рамках этой методики не даёт готовых ответов, а стимулирует учеников к самостоятельному поиску информации, что способствует развитию критического мышления и способности принимать решения. Благодаря этому учащиеся учатся не только запоминать информацию, но и осмысленно работать с ней, анализировать и делать выводы. Это важно в условиях современного образовательного процесса, где акцент ставится на способность самостоятельно искать и обрабатывать информацию.

Повышение мотивации учащихся

Одним из положительных результатов внедрения технологии БИС является повышение мотивации учащихся к изучению предметов. Технологические карты и тренажёры позволяют ученикам чувствовать свою значимость в процессе обучения, так как каждый из них активно участвует в познавательной деятельности. Структура работы, которая включает элементы самопроверки и обратной связи, позволяет учащимся самостоятельно отслеживать свои достижения, что способствует повышению их заинтересованности в учебе и стремлению к улучшению результатов.

Объективность оценивания и контроль качества обучения

Технология БИС помогает повысить объективность оценивания. В традиционной системе оценки часто зависят от субъективных факторов, таких как настроение учителя или уровень подготовки ученика к конкретному моменту урока. В системе БИС оценка происходит на основе стандартизированных заданий, что позволяет более объективно оценивать достижения учащихся. Каждый ученик работает с тренажёрами разных уровней сложности, что позволяет точно зафиксировать уровень усвоения материала и выявить слабые места в знаниях, которые требуют дополнительной проработки.

Развитие коммуникационных навыков и навыков сотрудничества

Технология БИС способствует развитию коммуникативных навыков учащихся. Работа в парах и группах, обмен мнениями и идеями, сотрудничество — все эти элементы создают атмосферу взаимной поддержки и помощи. Учащиеся учатся не только работать с информацией, но и взаимодействовать друг с другом, что способствует развитию их личностных и социальных навыков. Важно, что при этом формируются не только знания, но и личные качества, такие как терпимость, уважение к мнению других, готовность к конструктивному диалогу.

Снижение стресса и уменьшение давления на учеников

Еще одним важным результатом является снижение уровня стресса у учащихся. В традиционной системе многие ученики испытывают беспокойство из-за постоянных проверок, экзаменов и оценки их работы учителями. В технологии БИС акцент делается на процессе обучения, а не на оценке. Самостоятельная работа с блоками информации и возможность самопроверки позволяют учащимся чувствовать себя более уверенно, так как они могут контролировать свой процесс обучения и получать обратную связь по ходу работы, что снижает уровень стресса. [3]

Проблемы и ограничения технологии БИС

Несмотря на явные преимущества, применение технологии БИС сталкивается с рядом проблем. Одной из них является необходимость в дополнительной подготовке преподавателей. Технология требует от педагогов высокой квалификации, умения работать с технологическими картами и тренажёрами, а также способности организовывать учебный процесс в новом формате. Педагоги должны быть готовы не только к освоению новых инструментов, но и к изменению своего подхода к обучению, что требует времени и усилий. Кроме того, технология БИС предполагает наличие определённых ресурсов: специализированных материалов, программного обеспечения, а также времени на подготовку уроков. В некоторых школах или вузах может не быть достаточных условий для внедрения таких технологий.

Перспективы дальнейших исследований[4]

Внедрение технологии БИС требует дальнейших исследований, направленных на оценку её эффективности в различных образовательных контекстах, включая дистанционное и смешанное обучение. Также стоит уделить внимание изучению её воздействия на развитие учеников в долгосрочной перспективе, особенно в аспектах личностного роста, профессиональных навыков и подготовки к жизни в современном обществе. Дополнительные исследования могут сосредоточиться на разработке новых методов и инструментов для улучшения учебного процесса с использованием БИС, а также на совершенствовании педагогической подготовки для работы с этой технологией.

Выводы

1. Эффективность технологии БИС в обучении

Технология БИС В.А. Вассермана демонстрирует высокую эффективность в современных образовательных условиях, благодаря своей способности активизировать учеников, вовлекать их в самостоятельную познавательную деятельность и улучшать качество усвоения учебного материала. Применение технологии способствует развитию критического мышления, самостоятельности и когнитивных навыков учащихся, что соответствует требованиям современной образовательной среды.

2. Повышение мотивации и вовлеченности учащихся

Один из ключевых эффектов технологии БИС — повышение мотивации учеников. В отличие от традиционных методов обучения, эта технология активно включает каждого ученика в учебный процесс, обеспечивая более высокую степень вовлеченности. Благодаря структурированному подходу, использованию технологических карт и тренажеров, каждый ученик получает возможность работать с материалом на своём уровне, что способствует значительному повышению учебной мотивации и улучшению результатов.

3. Объективность и точность оценивания

Технология БИС позволяет значительно улучшить объективность оценивания знаний учащихся. Использование стандартизированных тренажеров и технологических карт позволяет учителю точно отслеживать уровень усвоения материала каждым учеником, выявлять проблемные области и в реальном времени корректировать процесс обучения. Это позволяет достигать более высоких результатов в образовательном процессе.

4. Развитие навыков сотрудничества и коммуникации Применение технологии БИС способствует развитию важнейших социальных и коммуникативных навыков учащихся. Через совместную деятельность, обмен идеями и помощь друг другу, ученики формируют навыки эффективного взаимодействия, что является важной составляющей современного образовательного процесса.

5. Проблемы и ограничения технологии

Несмотря на положительные результаты, технология БИС сталкивается с рядом проблем, таких как необходимость дополнительной подготовки преподавателей и наличие необходимых образовательных ресурсов. Также, внедрение этой технологии требует времени и усилий для адаптации педагогов и учащихся к новым формам работы.

Таким образом, технология БИС является перспективным инструментом, который может значительно улучшить качество образования, повысить мотивацию учащихся и способствовать их всестороннему развитию.

Для успешного внедрения технологии БИС в образовательный процесс необходимо продолжить её исследование и развитие, учитывая возможности применения в различных формах обучения, включая дистанционное и смешанное. Также важно акцентировать внимание на подготовке педагогов, создании необходимых учебных материалов и модернизации инфраструктуры, что позволит полностью раскрыть потенциал технологии и обеспечить её эффективное использование в образовательных учреждениях.

Список использованной литературы

1. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/68091-bis-kak-sovremennaja-obrazovatel'naja-tehnolog>
2. Е. С. Рапацевич. Современное слово. – 2005.– с. 198. 4. Ф.Я.Вассерман. Технология управления качеством в общеобразовательной школе "Биоинформатика и синергетика". Алматы, ТОО НВЦ "Образовательный технопарк", 2013 г.
3. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/68091-bis-kak-sovremennaja-obrazovatel'naja-tehnolog>
4. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения // Алматы, 2009,с.14-15.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ: ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖАҚСARTУДАҒЫ LESSON STUDY ТӘСІЛІ

Чалдибекова Бибигул Заманбековна

*Алматы облысы, Ұйғыр ауданы, Дардамты ауылы
«Дардамты орта мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Аннотация: Бұл мақалада оқыту мен оқу үдерісін жақсартудағы сабақты зерттеу (Lesson Study) әдісінің тиімділігі қарастырылады. Сабақты зерттеу әдісі мұғалімдерге оқу процесін оңтайландыру, оқушылардың оқу деңгейін арттыру және олардың білім алудағы қиындықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Әдіс аясында мұғалімдер жоспарланған сабақты бірлесе талқылап, оқушылардың білімін жан-жақты бағалайды, тиімді педагогикалық әдістерді қолданады. Lesson Study әдісі білім беру сапасын жақсартып қана қоймай, мұғалімдердің кәсіби дамуына да оң әсер етеді. Мақалада әдістің негізгі кезеңдері, оның артықшылықтары мен оқу процесіне тигізетін ықпалы кеңінен талқыланған.

Аннотация: В этой статье рассматривается эффективность метода изучения уроков (Lesson Study) в улучшении преподавания и учебного процесса. Метод изучения урока позволяет учителям оптимизировать учебный процесс, повысить уровень обучения учащихся и выявить их трудности в получении знаний. В рамках метода учителя совместно обсуждают запланированный урок, всесторонне оценивают знания учащихся, применяют эффективные педагогические методы. Метод Lesson Study не только улучшает качество образования, но и положительно влияет на профессиональное развитие учителей. В статье широко обсуждаются основные этапы метода, его преимущества и влияние на учебный процесс.

Annotation: This article discusses the effectiveness of the Lesson Study method in improving the teaching and learning process. The method of studying the lesson allows teachers to optimize the educational process, increase the level of learning of students and identify their difficulties in obtaining knowledge. Within the framework of the method, teachers jointly discuss the planned lesson, comprehensively assess students' knowledge, and use effective pedagogical methods. The Lesson Study method not only improves the quality of education, but also has a positive effect on the professional development of teachers. The main stages of the method, its advantages and impact on the educational process are widely discussed in the article.

Түйін сөздер: Сабақты зерттеу әдісі, Lesson Study, оқу үдерісі, оқыту сапасы, кәсіби даму, оқушылардың оқу үлгерімі, білім беру әдістері, педагогикалық тәжірибе, бірлескен жұмыс.

Білім беру жүйесінің сапасын арттыру – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі. Мектептегі оқу үдерісін жетілдіруде мұғалімдерге жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды рөл атқарады. Соның ішінде, Lesson Study (сабақты зерттеу) әдісі оқытудағы тиімді тәсіл ретінде ерекше орын алады. Бұл әдіс мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттырып қана қоймай, оқушылардың білім сапасын жақсартуға бағытталған. Сабақты зерттеу мұғалімдердің тәжірибе алмасуын қамтамасыз етіп, оқу үдерісін жүйелі түрде талдауға мүмкіндік береді. Бұл мақалада Lesson Study әдісінің математика пәніндегі тиімділігі мен оның оқытудағы рөлі талқыланады.

Lesson Study әдісінің мәні мен құрылымы

Lesson Study – жапондық білім беру жүйесінен бастау алған, әлемнің көптеген елдерінде кеңінен қолданылатын әдіс. Бұл тәсіл мұғалімдерге бірлесіп сабақ жоспарлап, оны жүргізіп, кейін сабақты талқылау арқылы оқыту әдістемесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Lesson Study-дің негізгі кезеңдері: Сабақты жоспарлау: Мұғалімдер тобы бірлесіп, зерттелетін тақырыпты анықтап, мақсат қояды. Сабақ барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер мен тапсырмалар дайындалады. Сабақты өткізу: Жоспарланған сабақтың барысында бір мұғалім сабақ береді, ал басқа мұғалімдер бақылаушы ретінде оқушылардың іс-әрекетін қадағалайды. Талдау және рефлексия: Сабақ аяқталған соң мұғалімдер талқылау жүргізеді. Сабақ барысында жеткен нәтижелер мен туындаған қиындықтар сарапталады, оқушылардың оқу дағдылары талданады. Жоспарды қайта қарау: Сабақты зерттеу нәтижесінде алынған қорытындыларды ескере отырып, болашақ сабақтарға өзгерістер енгізіледі.

Математика сабағында Lesson Study әдісінің тиімділігі

Математика пәнінде Lesson Study әдісін қолдану бірқатар артықшылықтар береді:

- Оқушылардың оқу үлгерімін жақсарту;
- Сабақты зерттеу арқылы мұғалімдер оқушылардың түсіну деңгейін нақты бақылай алады. Әрбір оқушының қателері мен түсінбеушіліктерін анықталып, келесі сабақта назар аударылатын тұстар белгіленеді. Мысалы, қиын тақырыптарды (теңдеулерді шешу, геометриялық есептер) түсінуде оқушылар қандай кедергілерге тап болғанын анықтауға мүмкіндік береді.

Математикалық ойлауды дамыту:

Lesson Study оқушылардың есептерді шешудегі ойлау үдерісін бақылауға жағдай жасайды. Мұғалімдер оқушылардың әртүрлі ойлау стратегияларын зерттеп, сол арқылы математикаға қызығушылықты арттырудың жаңа тәсілдерін табады. Бұл әдіс оқушыларды өз ойын еркін жеткізуге және дәлелді пікір айтуға үйретеді.

Дифференциацияны жүзеге асыру:

Сабақ барысында әр оқушының деңгейіне қарай тапсырмалар беру оқытудың тиімділігін арттырады. Lesson Study әдісінде мұғалімдер әртүрлі оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес стратегияларды бірлесіп талқылайды. Мысалы, математика сабағында үлгерімі төмен оқушыларға қосымша көмек көрсету немесе күрделі есептерді шешуге ынталы оқушыларға жеке тапсырмалар ұсыну мәселелері қарастырылады.

Оқыту сапасын арттыру:

Lesson Study әдісі мұғалімдерге өз тәжірибесін жетілдіріп, сабақты жүйелі түрде талдауға мүмкіндік береді. Бірлескен зерттеу барысында әріптестер жаңа әдіс-тәсілдермен бөлісіп, өзара қолдау көрсетеді. Бұл мұғалімдердің кәсіби дамуына әсер етіп, оқыту сапасының жақсаруына ықпал етеді. Математика пәнінде түрлі тәсілдерді қолдану, мысалы, интербелсенді әдістер немесе топтық жұмыстар арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру тиімді нәтижелерге әкеледі.

Lesson Study әдісінің артықшылықтары мен қиындықтары

Артықшылықтары:

- Мұғалімдер арасында ынтымақтастықты арттырады, кәсіби тәжірибе алмасу жүзеге асады.
- Оқушылардың білім деңгейін нақты бағалауға мүмкіндік береді.
- Сабақтардың тиімділігін арттырып, оқушылардың білім сапасын жақсартады.
- Сабақты жүйелі түрде жоспарлау арқылы оқытудағы олқылықтарды анықтайды.

Қиындықтары:

Lesson Study үдерісі көп уақыт пен күш-жігерді талап етеді, себебі әрбір кезең мұқият жоспарлауды қажет етеді.

- Сабақты талқылау барысында мұғалімдер арасында пікірталастар туындауы мүмкін, бұл кәсіби диалог жүргізуді талап етеді.

- Кейбір мұғалімдер үшін өз сабақтарын бақылауға ұсыну бастапқыда қиын болуы мүмкін.

Lesson Study әдісі оқыту мен оқу үдерісін жақсартуда тиімді құрал болып табылады. Математика пәнінде бұл әдіс оқушылардың оқу үлгерімін арттырып, олардың ойлау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін жетілдіруге ықпал етеді. Сабақтарды бірлесіп жоспарлау және талқылау арқылы мұғалімдер өздерінің педагогикалық тәжірибесін байытады, ал оқушылар үшін тиімді оқу ортасы қалыптасады.

Оқушылардың оқу үлгерімін жақсарту: Lesson Study әдісінің маңызы

Lesson Study әдісі оқушылардың оқу үлгерімін жүйелі түрде жақсартудың тиімді құралы болып табылады. Бұл әдіс сабақ барысында оқушылардың оқу әрекеттерін жан-жақты талдауға мүмкіндік беріп, олардың қиындықтарын анықтауға көмектеседі. Мұғалімдер өзара ынтымақтастықта жұмыс істеп, сабақтарды бірлесе жоспарлау, өткізу және талдау арқылы оқытудағы кемшіліктерді түзетіп, тиімді оқыту жолдарын табады. Lesson Study әдісінің оқу үлгеріміне әсер ететін бірнеше негізгі қырларын қарастырайық.

1. Сабақ барысындағы оқушылардың қажеттіліктерін анықтау

Lesson Study әдісі барысында мұғалімдер әр оқушының оқу материалын түсіну деңгейін бақылайды. Бұл үдерісте бақылаушы мұғалімдер оқушылардың сабақтағы іс-әрекеттеріне, олардың тапсырмаларды орындау барысындағы қателіктеріне және қиындықтарына ерекше мән береді. Сабақтан кейінгі талқылауларда қандай оқушыларға қосымша көмек қажет екені айқындалады. Мысалы, математика сабағында теңдеулерді шешу кезінде кейбір оқушылар ережелерді дұрыс қолданбауы мүмкін. Осы мәселені талқылай отырып, мұғалімдер оларға арнайы қосымша тапсырмалар ұсыну немесе тақырыпты қайтадан қарастыру арқылы үлгерімін жақсартудың жолдарын белгілей алады.

2. Қиын тақырыптарды меңгеруді жеңілдету

Математика пәнінде кейбір тақырыптар оқушыларға күрделі болып көрінуі мүмкін, мысалы, бөлшектермен есептеу, теңдеулер жүйесі немесе геометриялық есептер. Lesson Study әдісі арқылы мұғалімдер осы қиын тақырыптарды жеңіл әрі түсінікті тәсілдермен оқыту жолдарын анықтайды. Мұғалімдер сабақтан кейінгі талқылауда оқушылардың қай тұста түсінбей қалғанын анықтап, түсіндіру әдісін жетілдіреді. Мысалы, диаграммалар, сызбалар, интерактивті құралдарды қолдану немесе қосымша мысалдар келтіру арқылы күрделі ұғымдарды қарапайым түрде ұсынуға болады.

3. Жекелеген оқушылармен жұмыс және дифференциация

Оқушылардың оқу үлгерімі біркелкі емес, бір сыныптағы балалардың қабілеті, қызығушылығы мен қарқыны әртүрлі. Lesson Study әдісі дифференциацияны жүзеге асыруға жақсы мүмкіндік береді. Сабақты зерттеу барысында мұғалімдер әр оқушының жеке қабілетін ескеріп, тапсырмаларды бейімдеп ұсына алады. Мысалы, сабақ барысында әлсіз оқушыларға көмекші жаттығулар ұсынылса, үлгерімі жоғары оқушыларға күрделірек тапсырмалар беріледі. Бұл әр оқушының өз деңгейінде дамуына және оқуға деген ынтымақтың артуына ықпал етеді.

4. Оқушылардың белсенділігін арттыру

Lesson Study әдісін қолдану барысында мұғалімдер оқушыларды белсенді оқытуға басымдық береді. Сабақта оқушылардың өз бетімен есептерді шешуі, жұптық және топтық жұмыстарға қатысуы олардың оқу мотивациясын арттырады. Мұғалімдер сабақ жоспарлау кезінде оқушылардың қызығушылығын оятатын, оларды сабаққа белсенді қатысуға итермелейтін әдістерді ойластырады. Топтық жұмыс, мысалы, геометриялық есептерді талдау немесе математикалық викториналар өткізу арқылы оқушылардың бір-бірімен ынтымақтастықта жұмыс істеуіне жағдай жасалады. Бұл тәсіл оқу үдерісіне оң әсер етіп, оқушылардың бойында жауапкершілік пен өзіне деген сенімділік қалыптастырады.

5. Қателіктерді талдау және кері байланыс беру

Lesson Study әдісі оқушылардың қателіктеріне ерекше көңіл бөледі. Мұғалімдер сабақ барысында және одан кейін қателіктерді талдап, оларды түзетуге бағытталған жұмыстар жүргізеді. Бұл оқушының оқу материалын толық меңгеруіне көмектеседі және оның өзіндік талдау жасау дағдысын дамытады. Оқушылар қателіктерін талдау барысында неге қате жібергенін түсінеді және болашақта мұндай қателіктерді қайталамауға тырысады.

Мұғалімдер осындай кері байланыс беру арқылы оқушылардың оқу үлгерімін жақсартып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін де дамытады. Lesson Study әдісін жүйелі түрде қолдану мектептегі оқыту сапасын арттырып қана қоймай, мұғалімдер арасында ынтымақтастық орнатуға септігін тигізеді. Бұл әдіс арқылы әрбір мұғалім өз сабақтарын жетілдіріп, оқушылардың қажеттіліктеріне сай оқыту тәсілдерін тиімді қолдана алады. Оқыту мен оқуды жақсарту жолындағы мұндай тәсілдер болашақта білім беру жүйесінің дамуында үлкен рөл атқаратыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Stigler, J.W., & Hiebert, J. (1999). *The Teaching Gap: Best Ideas from the World's Teachers for Improving Education in the Classroom.*
2. Lewis, C. (2002). *Lesson Study: A Handbook of Teacher-Led Instructional Change.*
3. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұн бағдарламасы. – Астана, 2021.
4. Стадия, А. (2020). *Сабақты зерттеу әдісі: теория және тәжірибе.* – «Алматы: Білім» баспасы.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ И ЦЕННОСТНЫЙ ПОДХОД: РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Маматсупиева Рана Максимовна

учитель русского языка и литературы

Средняя школа №3 имени И.Молотова (Бахтия)

Алматинская область, Уйгурский район, с. Чунджа

Аннотация: В статье рассматривается роль искусственного интеллекта (ИИ) в формировании функциональной грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы. Особое внимание уделено применению активных методов обучения с использованием технологий ИИ, которые способствуют развитию аналитических, коммуникативных и ценностных навыков школьников. На примере романа А.С.Пушкина «Евгений Онегин» показаны практические подходы к интеграции ИИ в образовательный процесс: от анализа текста до проектной деятельности и ролевых игр. Сделан вывод о том, что использование ИИ в сочетании с ценностным подходом повышает эффективность обучения, актуализируя культурное и моральное содержание изучаемых произведений.

Ключевые слова: функциональная грамотность, ценностный подход, искусственный интеллект, активные методы обучения, русский язык и литература, А.С.Пушкин, Евгений Онегин, проектная деятельность, образовательные технологии.

В условиях современного образования одной из приоритетных задач становится формирование функциональной грамотности школьников, которая включает умение применять полученные знания в реальных жизненных ситуациях. Важным компонентом этого процесса является ценностный подход, позволяющий учащимся осмысливать литературные произведения и языковые явления через призму моральных и культурных ценностей. Искусственный интеллект (ИИ) может стать эффективным инструментом в решении данной задачи, особенно при применении активных методов обучения. Рассмотрим это на примере изучения романа А.С.Пушкина «Евгений Онегин».

Функциональная грамотность и ценностный подход

Функциональная грамотность подразумевает способность учащегося не только понимать текст, но и интерпретировать его с учетом контекста, делать выводы, анализировать и использовать информацию для решения прикладных задач. При этом ценностный подход акцентирует внимание на личностном смысле текста, выявлении его значимости в системе духовно-нравственных ориентиров школьника. Активные методы

обучения, такие как проектная деятельность, дискуссии и ролевые игры, способствуют развитию этих компетенций, а ИИ может дополнить их, предоставляя новые возможности для анализа и взаимодействия с материалом.

Роль искусственного интеллекта на уроках русского языка и литературы. Искусственный интеллект (ИИ) становится все более значимым инструментом в образовательной практике. Его возможности выходят за рамки автоматизации рутинных процессов, предоставляя учителям и ученикам мощные средства для анализа текстов, создания интерактивных заданий и повышения вовлеченности.

1. Создание индивидуализированных траекторий обучения

ИИ позволяет адаптировать образовательный процесс к потребностям каждого ученика. Например, на уроках, посвященных «Евгению Онегину», можно настроить задания разного уровня сложности: Учащиеся с базовым уровнем подготовки могут получить задания на поиск информации (например, цитат или эпизодов). Те, кто обладает более высоким уровнем знаний, могут выполнить аналитические задачи, например, написать мини-эссе о конфликтах главного героя или сравнить ценностные ориентиры Онегина и Татьяны. ИИ, интегрированный в образовательные платформы, автоматически оценивает выполненные задания, предоставляет индивидуальную обратную связь и предлагает дополнительные материалы для самообразования.

2. Использование чат-ботов для обучения

Чат-боты, работающие на основе языковых моделей, таких как GPT, могут играть роль виртуальных собеседников, репетиторов или литературных персонажей. Собеседник для анализа текста: ученик может задать чат-боту вопрос о мотивах героев или попросить объяснить значение определенной сцены. Интерактивный персонаж: например, чат-бот от имени Онегина или Татьяны ведет диалог с учащимся, что стимулирует развитие критического мышления и навыков интерпретации текста.

Пример задания: Попросите ИИ от имени Татьяны написать письмо Онегину в условиях современного времени. Проанализируйте, как изменился бы стиль письма и содержание, если бы героиня жила в XXI веке.

3. Подготовка мультимедийных материалов

ИИ помогает создавать визуальный и аудио-контент, связанный с изучаемым произведением. Например: Аудиоанализ стихотворной формы: ИИ может анализировать рифму, ритм и размер стихов, объясняя их функции. Визуализация персонажей и событий: ученики могут с помощью ИИ создать иллюстрации к ключевым сценам романа, что способствует глубокой работе с текстом.

Углубление активных методов обучения

Активные методы обучения основаны на вовлечении учащихся в самостоятельную деятельность, где они анализируют, интерпретируют и создают новые знания на основе изученного материала. Включение ИИ в эти методы значительно расширяет их потенциал.

1. Метод кейсов

Метод кейсов помогает учащимся анализировать сложные жизненные ситуации, представленные в литературе.

Пример кейса: «Представьте, что Онегин решил вернуться к Татьяне спустя год. Какие аргументы он мог бы привести? Как Татьяна отреагировала бы на его действия?» ИИ помогает сформулировать аргументы от имени персонажей, а учащиеся оценивают их логичность и соответствие ценностям времени.

2. Дискуссии и дебаты

Дебаты — один из самых эффективных методов, позволяющий развивать критическое мышление и коммуникативные навыки. Пример дебатов: «Является ли Онегин виновным в смерти Ленского?» Роли распределяются между учащимися (защита, обвинение, судьи). ИИ может выступать в роли стороннего эксперта, подсказывая возможные линии аргументации.

3. Проектное обучение

Проектная деятельность позволяет учащимся исследовать произведение комплексно, подключая знания из других дисциплин. Пример проекта: Создайте интерактивный путеводитель по местам, описанным в «Евгении Онегине». Используйте карты, визуализации и аудиогиды, созданные с помощью ИИ.

4. Ролевая игра

Ролевая игра стимулирует воображение и помогает лучше понимать психологию героев. Пример игры: Учащиеся представляют себя героями произведения и разыгрывают сцены, которые не описаны в тексте, но могли бы произойти. ИИ предлагает сценарии или условия игры.

5. Кросс-культурное обучение

Искусственный интеллект может помочь учащимся сравнивать ценности и традиции времени Пушкина с современностью. Пример задания: Сравните, как восприятие любви и чести в эпоху «Евгения Онегина» отличается от современных взглядов. Используйте ИИ для анализа литературных и исторических источников.

Применение ИИ на уроках русского языка и литературы

1. Анализ текста с использованием ИИ

На уроках, посвященных «Евгению Онегину», ИИ может быть использован для: Семантического анализа текста: программы на основе обработки естественного языка (например, ChatGPT) могут помочь учащимся выявить ключевые темы произведения, проследить развитие образов героев и их ценностные ориентиры. Создания ассоциативных карт: ИИ генерирует визуализации, которые помогают учащимся увидеть связи между персонажами, событиями и основными идеями текста.

Пример задания: С помощью ИИ выделите ключевые эпизоды, иллюстрирующие эволюцию Онегина как героя. Сопоставьте их с личными и социальными ценностями, которыми руководствуется герой.

2. Ролевая игра и сценарии взаимодействия

ИИ может быть использован для имитации диалогов между героями произведения. Например, учащиеся могут в диалоге с ИИ погрузиться в мир произведения, задавая вопросы «Онегину» или «Татьяне». Это помогает глубже понять мотивы персонажей и их поведение.

Пример задания: Составьте диалог с ИИ, представляющим Онегина, о причинах его отъезда после объяснения с Татьяной. Оцените его поступок с точки зрения моральных ценностей.

3. Проектная деятельность

Искусственный интеллект можно использовать при создании межпредметных проектов. Например, учащиеся создают мультимедийную презентацию о социально-историческом контексте «Евгения Онегина», используя данные, предоставленные ИИ.

Пример задания: Используя ИИ, проанализируйте социальные и экономические реалии России XIX века, описанные в романе. Подготовьте краткий обзор того, как эти реалии влияют на поведение героев.

Роль активных методов обучения

Активные методы обучения стимулируют личную вовлеченность учащихся. На уроках литературы это может быть работа в группах, написание эссе, проведение дискуссий или создание творческих проектов. Искусственный интеллект, интегрированный в эти процессы, расширяет доступ к информации, делает анализ глубже, а обучение — более интерактивным.

Пример метода: литературный спор с использованием ИИ

Учащиеся делятся на группы и готовят аргументы за и против поступков героев. ИИ помогает находить цитаты из текста, подбирать обоснования и анализировать последствия поступков персонажей. Завершается занятие коллективным обсуждением и выводами.

Применение ИИ на уроках русского языка и литературы в рамках изучения «Евгения Онегина» позволяет глубже осмыслить текст через ценностный подход, а также развивать функциональную грамотность учащихся. Искусственный интеллект открывает перед преподавателями новые горизонты в обучении русскому языку и литературе. Его

использование совместно с активными методами обучения позволяет глубже погружаться в текст, находить новые способы интерпретации и вовлекать учеников в образовательный процесс. На примере «Евгения Онегина» видно, как ИИ может выступать не только инструментом анализа, но и участником творческого взаимодействия. Это подчеркивает его роль в формировании функциональной грамотности, основанной на ценностном подходе.

Использованная литература

1. Воронцова, Н. А. «Функциональная грамотность: теоретические основы и практика применения». — М.: Просвещение, 2021.
2. Лотман, Ю. М. «Анализ литературного текста». — СПб.: Искусство, 1998.
3. Смирнова, Т. В. «Активные методы обучения в современной школе». — Казань: Наука, 2020.
4. OpenAI. «Возможности искусственного интеллекта в образовательной практике» (доступно на [официальном сайте OpenAI](https://chatgpt.com/c/6742d03d-aa70-8001-a671-0f1e9c770639)).
5. <https://chatgpt.com/c/6742d03d-aa70-8001-a671-0f1e9c770639>
6. Пушкин А. С. «Евгений Онегин».

ФИЗИКА ПӘНІ БОЙЫНША PISA ТАПСЫРМАЛАРЫН ТИІМДІ ТӘСІЛМЕН ТАЛДАУ

Сагинбай Жадра Темирханқызы

*Алматы облысы, Іле ауданы, Байкент ауылы
«№45 мектеп-гимназия» КММ
физика пәнінің мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі,
педагог- модератор*

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудағы халықаралық өлшемдер ерекше маңызға ие. Солардың бірі — экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) бастамасымен жүзеге асырылатын PISA (Programme for International Student Assessment) халықаралық салыстырмалы зерттеу бағдарламасы. Бұл зерттеу әлем елдеріндегі 15 жастағы оқушылардың оқу, математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық деңгейін бағалауға бағытталған.

PISA бағдарламасының басты ерекшелігі — оқушылардың білім мазмұнын меңгеру деңгейін емес, алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдану қабілетін бағалауы. Осыған байланысты бағалау тапсырмалары өмірмен байланыстырылған, пәндік білім мен дағдылардың интеграциясын қажет ететін сипатта құрастырылған.

Атап айтқанда, физика пәні бойынша ұсынылатын тапсырмалар оқушылардың ғылыми ойлау дағдыларын, зерттеушілік қабілеттерін, сондай-ақ эксперименттік және аналитикалық ойлау машықтарын кешенді түрде саралауға мүмкіндік береді. Бұл тапсырмалар функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктерін — ғылыми дәлел келтіру, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, ғылыми тілде ой қорыту сынды дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Осыған орай, PISA талаптарына сай оқушылардың физика пәні бойынша функционалдық сауаттылығын арттыру — қазіргі заманғы білім беру үдерісіндегі басым бағыттардың бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

PISA зерттеулеріндегі ғылыми сауаттылық бағытына физика, химия, биология және жер ғылымдары пәндері кіреді. Физикаға қатысты тапсырмалар оқушылардың табиғи құбылыстарды ғылыми негізде түсіндіру, болжам жасау, деректерді талдау және шешім қабылдау қабілеттерін бағалауға бағытталған. Бұл тапсырмалар нақты өмірлік мәнмәтіндерге негізделіп құрылып, мысалы, жарықтың таралуы, электр тогы, қозғалыс заңдылықтары сияқты физикалық құбылыстардың өмірдегі қолданысын талдауды талап етеді.

Оқушылардан тек есептеу ғана емес, сонымен қатар ақпаратты түсіну, салыстыру, қорытынды жасау және дәлелдеу сияқты күрделі когнитивті дағдылар қажет етіледі.

PISA тапсырмаларының құрылымдық ерекшеліктерінің бірі — олардың күрделілік деңгейлерінің саралануы. Жалпы алғанда, тапсырмалар алты деңгейге бөлінеді. Бірінші деңгейдегі тапсырмалар қарапайым түсініктерге негізделсе, алтыншы деңгейдегі тапсырмаларда оқушыдан жоғары деңгейдегі логикалық пайымдау мен шешім қабылдау талап етіледі. Мұндай сараланған құрылым оқушылардың жеке оқу траекторияларын анықтауға және әртүрлі қабілет деңгейіндегі білім алушыларға тиімді әдіс қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, PISA тапсырмалары контекстуалды сипатқа ие, яғни олар нақты өмірдегі жағдаяттармен тығыз байланысты болады. Мәселен, күн сәулесінің сынуы, судағы денелердің қозғалысы немесе тұрмыстағы электр құралдарының жұмысы сияқты мәселелердің ғылыми негіздерін талдау қажет етіледі. Бұл оқушылардың білімді өмірде қолдану дағдысын қалыптастыруға септігін тигізеді.

Физика пәні бойынша PISA тапсырмаларын тиімді талдау үшін бірнеше әдістемелік тәсілдер қолдану қажет. Біріншіден, тапсырмада берілген мәнмәтінді мұқият талдап, оқушыларға оның күнделікті өмірмен байланысын түсіндіру қажет. Мұндай тәсіл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың тапсырмаға деген ынтасын оятады. Екіншіден, тапсырманың күрделілік деңгейін анықтап, оны оқушының дайындық деңгейіне сәйкестендіріп ұсыну тиімді. Үшіншіден, бағалау критерийлерін нақты белгілеу арқылы оқушылардың жауаптарын объективті бағалауға болады. Бұл тәсіл сондай-ақ оқушыға өз жетістігі мен қателігін көруге мүмкіндік береді. Төртіншіден, тапсырманы орындағаннан кейін рефлексия жасау, яғни шешімін талдау және өз ойын айту арқылы оқушының метатанымдық қабілеттерін дамытуға болады.

PISA тапсырмаларын оқу процесінде жүйелі қолдану оқушылардың сыни ойлауын, функционалдық сауаттылығын және ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға бағытталады. Мұндай тапсырмалар дәстүрлі сабақ үлгілерін толықтырып, оқытудың жаңа форматтарын енгізуге мүмкіндік береді. Қазақстанда осы бағытта бірқатар іс-шаралар жүргізілуде. Мысалы, Өскемен қаласында өткен әдістемелік семинарларда мұғалімдерге PISA үлгісіндегі тапсырмаларды құрастыру және оларды оқу процесіне енгізу әдістері таныстырылды. Мұндай тәжірибе мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, білім беру сапасын жақсартуға бағытталған.

Қазақстан Республикасы 2009 жылдан бастап PISA зерттеулеріне қатысып келеді. Осы жылдар аралығындағы нәтижелерге талдау жасай отырып, еліміздің ғылыми сауаттылық көрсеткіштерінің халықаралық орта деңгейден төмен екендігі анықталды. Атап айтқанда, оқушылардың көпшілігі екінші деңгейден жоғары нәтижеге жете алмады. Бұл жағдай оқыту мазмұны мен әдістеріне өзгеріс енгізуді, оқу жетістіктерін бағалау тәсілдерін қайта қарауды талап етеді. Әсіресе, физика пәні бойынша функционалдық және ғылыми сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды оқу процесіне енгізу маңызды болып отыр. Осыған орай, оқу бағдарламаларына PISA форматындағы тапсырмаларды енгізу, мұғалімдердің кәсіби даму бағдарламаларын жетілдіру және бағалау жүйесін халықаралық талаптарға сәйкестендіру қажеттілігі туындайды.

Жалпы алғанда, физика пәні бойынша PISA тапсырмаларын тиімді тәсілмен талдау – оқушылардың ғылыми ойлауын, өмірлік жағдаяттарды ғылыми тұрғыда шешу қабілетін және функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған маңызды педагогикалық құрал. Бұл тапсырмаларды оқу процесінде кеңінен пайдалану білім беру мазмұнын жаңартуға, оқушылардың әлемдік стандарттар деңгейінде білім алуына ықпал етеді. Сонымен қатар, білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелерді шешуге, ұлттық білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қазақстан үшін бұл бағытта жүйелі жұмыс атқару — білім беру сапасын халықаралық деңгейге көтерудің маңызды шарты болып табылады.

Қорытындылай келе, PISA халықаралық зерттеуіндегі физика пәніне арналған тапсырмалар оқушылардың ғылыми сауаттылығын бағалаудың маңызды құралы болып табылады. Бұл тапсырмалар тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар нақты өмірлік

жағдайларда сол білімді қолдану қабілетін де саралайды. Физика бойынша PISA тапсырмаларының мәнмәтіне негізделуі, күрделілік деңгейінің әртүрлі болуы және сыни ойлауды қажет етуі оларды оқу процесінде қолдануға тиімді етеді. Мұндай тапсырмаларды тиімді талдау – оқушылардың функционалдық сауаттылығын, ғылыми көзқарасын және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қазақстандағы PISA нәтижелері білім беру саласында жүйелі өзгерістер қажеттілігін көрсетіп отыр. Осы орайда, физика сабағында PISA үлгісіндегі тапсырмаларды қолдану оқытудың сапасын арттырудың маңызды құралы ретінде қарастырылуы тиіс. Мұғалімдердің әдістемелік дайындық деңгейін арттыру, тапсырмаларды оқу мазмұнына кіріктіру және бағалау тәсілдерін жетілдіру арқылы оқушылардың халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті білім алуына жол ашылады. Демек, PISA тапсырмаларын тиімді пайдалану — еліміздің білім беру сапасын арттыруға бағытталған стратегиялық маңызды қадамдардың бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. PISA 2025 Science Framework / OECD. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 120 p.
2. Ахметова Л.Ш. Физика сабағында PISA тапсырмаларын қолдану арқылы оқушылардың креативті ойлау қабілетін дамыту // Физика және астрономия. – 2022. – №2. – Б. 45–49.
3. PISA тапсырмалары арқылы функционалдық сауаттылықты арттыру // Educational Sciences Index. – 2021. – №4. – Б. 35–39.
4. Қалиева Г.Ж., Сағымбекова Ә. Физика пәнінен PISA халықаралық зерттеу тапсырмаларын білім алушыларға ұсыну әдістемелері [Электрондық ресурс]. – Режим доступа: <https://oblmetod.kz> – 2022 ж.
5. Жаратылыстану сауаттылығын дамыту үшін PISA көп деңгейлі тапсырмаларын әзірлеу. – Өскемен: ШҚО білім басқармасы, 2023. – 48 б.
6. Қазбекова А.Т. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы физика пәнінің рөлі // Қазақстан мектебі. – 2021. – №5. – Б. 52–56.
7. ҚР БҒМ. PISA халықаралық зерттеулеріне дайындық бойынша әдістемелік құрал. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2020. – 96 б.
8. PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do / OECD. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 355 p.
9. Сабырова А. PISA зерттеуіндегі физика тапсырмаларын талдау әдістері // Білім – Образование. – 2022. – №3. – Б. 38–42.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Парахина Ирина Вячеславовна

учитель начальных классов, педагог-мастер

ГКУ «Гимназия №2 им. Ш. Уалиханова»

г. Конаев, Алматинская область

Аннотация: Современное понимание образовательных результатов выходит за рамки обычного перечня знаний, умений и навыков, соотносимых с обучением учебного предмета. Образовательные результаты являются конечным продуктом процесса обучения учащихся в школе и свидетельствуют о качественных изменениях в личности обучающегося и проявляются в его поведении, взаимодействии с социальной средой. Цель данной работы теоретическое обоснование условий формирования функциональной грамотности, как важного механизма реализации системных инициатив государства по модернизации образования. В условиях социально-экономической

модернизации обществу необходим человек, функционально грамотный, умеющий работать на результат, способный к определенным, социально значимым достижениям. Практика доказала неэффективность существующей долгие годы предметной или дисциплинарной модели содержания образования, ориентированной только на знания. Внедрение новых современных методов и технологии, повышения качества образования является гарантией развития Казахстана.

Аннотация: Білім беру нәтижелерінің қазіргі түсінігі тек білім, білік және дағдылардың әдеттегі тізімінен асып түседі. Білім беру нәтижелері – мектеп оқушыларының оқу процесінің соңғы өнімі, олар оқушы тұлғасының сапалық өзгерістерін көрсетеді және оның мінез-құлқы мен әлеуметтік ортамен қарым-қатынасында көрінеді. Бұл жұмыстың мақсаты – білім беруді жаңғыртудың жүйелі мемлекеттік бастамаларын жүзеге асырудың маңызды тетігі ретінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру шарттарын теориялық тұрғыдан негіздеу. Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту жағдайында қоғамға функционалдық сауатты, нәтижеге жету үшін жұмыс істей алатын, әлеуметтік маңызды жетістіктерге қол жеткізе алатын адам қажет. Көп жылдар бойы қалыптасқан білімге бағытталған білім беру мазмұнының пәндік немесе тәртіптік моделінің тиімсіздігі тәжірибе арқылы дәлелденді. Жаңа заманауи әдістер мен технологияларды енгізу, білім сапасын арттыру – Қазақстанның дамуының кепілі.

Anotation: The modern understanding of educational outcomes goes beyond the usual list of knowledge, skills and abilities correlated with learning a subject. Educational results are the end product of the learning process of students at school and indicate qualitative changes in the student's personality and are manifested in his behavior and interaction with the social environment. The purpose of this work is to theoretically substantiate the conditions for the formation of functional literacy as an important mechanism for the implementation of systemic state initiatives to modernize education. In the conditions of socio-economic modernization, society needs a person who is functionally literate, able to work for results, and capable of certain, socially significant achievements. Practice has proven the ineffectiveness of the subject or disciplinary model of educational content that has been in existence for many years, focused only on knowledge. The introduction of new modern methods and technologies, improving the quality of education is a guarantee of the development of Kazakhstan.

Современный мир требует переосмысления педагогических подходов в обучении школьников. В настоящее время в Казахстане идёт становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое образовательное пространство. Одним из показателей успешности этого процесса является выполнение образовательных международных стандартов, в которых формирование функциональной грамотности обозначено в качестве одной из главных задач. По определению Леонтьева А.А.: «Функционально грамотный человек — это человек, который способен использовать все постоянно приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений». Функциональная грамотность – это умение эффективно действовать в нестандартных жизненных ситуациях. Это «повседневная» мудрость, способность решать задачи за пределами парт, грамотно строить свою жизнь и не теряться в современной действительности. Действительность, которая окружает современного ребенка, с каждым годом становится более информационной, и важно научить детей ориентироваться в ней. Поэтому для того, чтобы быть успешным в обучении, ребенок должен, прежде всего, уметь работать с информацией: находить ее, отделять нужное от ненужного, проверять факты, анализировать, обобщать и, что очень важно, перекладывать на собственный опыт. Такой навык формируется на каждом из учебных предметов, а также посредством учебных курсов внеурочной деятельности.

Начальная школа – очень важный период обучения. Это время, когда закладывается фундамент не только знаний учащегося, но и личностных качеств ребёнка. Процесс формирования и развития функциональной грамотности средствами учебных предметов

начальных классов, исходя из предметных знаний, умений и навыков, осуществляется на основе формирования навыков мышления. На начальном этапе обучения главное – развивать умение каждого ребенка мыслить с помощью таких логических приемов, как анализ, синтез, сравнение, обобщение, умозаключение, классификация, отрицание, систематизация, ограничение. Задания на формирование функциональной грамотности могут быть использованы как на любых уроках и его этапах (закрепления, обобщения изученного материала) так и во внеурочной деятельности; как при выполнении проектных задач, так и при выполнении комплексных работ. При подготовке учитель использует нетипичные задания, в которых предлагается решение задачи из реальной жизни (по учебнику, из дополнительных источников или конструирует самостоятельно в опоре на учебный материал). Решение нетипичных задач, требует применения знаний в незнакомой ситуации, а также поиска новых решений и способов действий. Рассмотрим содержание функциональной грамотности.

Базовым навыком функциональной грамотности является читательская грамотность.

Читательская грамотность – это способность человека понимать и использовать тексты, размышлять о них и заниматься чтением для того, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни

В современном мире работать с информацией становится обязательным условием успешности. Развитию осознанности чтения необходимо уделять самое пристальное внимание, особенно на первой ступени образования. Осознанное чтение является основой саморазвития личности. Грамотно читающий человек понимает текст, размышляет над его содержанием, легко излагает свои мысли, свободно общается. Недостатки чтения обуславливают и недостатки интеллектуального развития. В старших классах резко увеличивается объем информации, и нужно не только много читать и запоминать, но, и анализировать, обобщать, делать выводы. При неразвитом навыке чтения это оказывается невозможным. Осознанное чтение создает базу не только для успешности на уроках русского языка и литературы, но и является гарантией успеха в любой предметной области, основой развития ключевых компетентностей.

Учебный предмет «Русский язык» ориентирован на овладение учащимися функциональной грамотностью: комментированное письмо, списывание, письмо с

проговариванием, словарная работа, творческие работы, письмо под диктовку с предварительной подготовкой, навыком работы с учебником и словарем, навыком распределения времени, навыком проверки работы товарища, навыком нахождения ошибки, навыком словесной оценки качества работы, но вместе с этим ребята овладевают навыком организации своего рабочего места. Свои знания, учащиеся могут успешно применить и на других уроках: литературного чтения, математики, естествознания и познания мира.

Учебный предмет «Литературное чтение» предусматривает овладение учащимися навыками грамотного беглого чтения, умение слушать и слышать, формированием умений работы с текстом при ознакомлении с произведениями детской литературы, высказывать своё отношение к прочитанному или прослушанному; умение оценить работу товарища а также умением найти нужную книгу в библиотеке, на прилавке магазина (на уроке создают обложки изучаемого произведения); умение подобрать произведение на заданную тему (для участия в конкурсе чтецов).

Математическая грамотность, как одна из составляющих функциональной грамотности, означает умение логически рассуждать, способность решать проблемы и анализировать информацию. Математическая грамотность является вторым по значимости компонентом функциональной грамотности вместе с читательской грамотностью. Она предполагает способность использовать математику, чтобы помочь решить реальные проблемы, включает также способность понимать «язык» математики

Учебный предмет «Математика» предполагает ознакомление с основами геометрии, формирование навыка самостоятельного распознавания расположения предметов на плоскости и обозначение этого расположения языковыми средствами: вверху, внизу, между, сзади, рядом, ближе, дальше; формирование арифметических счетных навыков, практическое умение ориентироваться во времени, умение решать задачи, сюжет которых связан с жизненными ситуациями. Развитие у детей логического мышления – это одна из важных задач начального обучения. Умение мыслить логически, сопоставлять суждения по определенным правилам, выполнять умозаключения без наглядной опоры – важное условие успешного усвоения учебного материала. Основная работа для развития логического мышления должна вестись с работой над задачей. Ведь в любой задаче заложены огромные возможности для развития логического мышления. Нестандартные логические задачи – отличный инструмент для такого развития. Систематическое использование на уроках математики и нестандартных задач, расширяет математический кругозор младших школьников и позволяет более уверенно ориентироваться в простейших закономерностях окружающей их действительности и активнее использовать математические знания в повседневной жизни.

Финансовая грамотность – понимание значения финансовых понятий и финансовых рисков, а также навыки, уверенность и мотивация, необходимые для принятия эффективных решений в разнообразных финансовых ситуациях, способствующих улучшению финансового благополучия личности, а также возможности участия в экономической жизни. Финансовая грамотность в младшем школьном возрасте помогает учащимся развивать экономическое мышление, приобретать необходимые навыки поведения в рыночных условиях. Так, у младшего школьника формируются первичные умения «грамотного покупателя»: перевод тенге в рубли и доллары; решение задач на стоимость товара, нахождение цены и количества купленного товара, оплату товара, получение сдачи. У обучающихся формируются компетенции, связанные с финансовым поведением – обращение с карманными деньгами, планирование семейного бюджета. На уроках математики при решении текстовых задач дети знакомятся с ценами на канцелярские принадлежности, школьные обеды и продукты питания, одежду, обувь и другие товары. Таким образом, финансовая грамотность для младшего школьника – это умение решать задачи, связанные с экономическими понятиями и рассчитывать бюджет в малых объемах, пользоваться терминами финансовой грамотности, понимать их значение. Кроме того, у

учеников развиваются экономически значимые качества личности: дисциплина, ответственность, работоспособность, бережливость, деловитость.

Доступными возрасту младших школьников рекомендуются следующие аспекты финансовой грамотности:

1. Классный час «Зачем нужны деньги», беседа: «Как появились деньги»
2. Ролевая игра «Семейный бюджет», «Планирование семейного бюджета»
3. Игра «Товары и покупки»
4. Тренинг «Защита от мошенничества»

Естественно-научная грамотность (ЕНГ) - это способность человека занимать активную гражданскую позицию по вопросам, связанным с естественными науками, и его готовность интересоваться естественнонаучными идеями. Естественнонаучная грамотность – способность выявлять проблемы, использовать естественнонаучные знания; делать обоснованные выводы, необходимые для понимания окружающего мира и тех изменений, которые вносит в него деятельность человека, и для принятия соответствующих решений. Креативное мышление — это способность создавать или иным образом воплощать в жизнь что-то новое, будь то решение проблемы, устройство, метод, форму или художественные объект. Креативное мышление помогает быстро реагировать на любую проблему и находить нестандартные пути выхода из сложных ситуаций. Под глобальными компетенциями в исследовании понимают способности человека, способного критически рассматривать вопросы глобального характера с разных точек зрения, осознавать, что культурные, расовые, религиозные или политические различия, могут оказывать влияние на взгляды и суждения людей, но при этом вступать в открытое взаимодействие с другими людьми на основе общих. Глобальные компетенции изучаются на разных предметах, процесс должен быть непрерывным и целостным, содержание заданий нужно постепенно усложняя. Модель функционально грамотной личности можно представить в виде плодового дерева и как любому дереву необходим уход, свет, тепло, полив, так же как маленькой личности, приходящей к нам на урок, необходимы знания, умения и навыки. Поливая это дерево, спланированной, чётко продуманной, слаженной работой, по технологиям, дерево незамедлительно даст плоды – замечательные, достойны восхищения яблочки (ключевые компетенции), т.е. успешных, образованных, сильных, способных к саморазвитию людей. Как без полива дерево зачахнет, так и без грамотной компетентной работы педагога нельзя добиться развития функциональной грамотности.

Подводя итог выше сказанному можно утверждать, что развитию функциональной грамотности должно уделяться основное место, то есть функциональная грамотность сегодня – это базовое образование личности, которое представлено определенными показателями. К таким показателям для начальной школы относятся следующие:

- готовность успешно взаимодействовать с изменяющимся окружающим миром;
- способность строить социальные отношения в соответствии с нравственно-этическими ценностями социума;
- возможность решать различные нестандартные учебные и жизненные задачи;
- совокупность рефлексивных умений, обеспечивающих оценку своей грамотности.

Поэтому для того, чтобы быть успешным в жизни, ребенок должен, прежде всего, уметь работать с информацией: находить ее, отделять нужное от ненужного, анализировать, обобщать, проверять факты, и что очень важно, перекладывать на собственный опыт. Такие навыки формируются каждый день и на каждом учебном предмете, а также ежедневно во внеурочной деятельности.

Использованная литература

1. Виноградова Н.Ф., «Десять советов учителю по формированию читательской грамотности младших школьников»//Начальное образование. 2017. №1 С. 3-8 (ВАК, РИНЦ)
2. Жайтапова А.А., «Функциональная грамотность в образовательном пространстве глобализации. (Казахстан) материалы международной научно-практической конференции» Алматы-Актобе, 2017г.

3. Кемельбекова Г.А., Особенности формирования функциональной грамотности учащихся по предметам гуманитарного цикла. Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.).

4. Леонтьев А.А., «Педагогика здравого смысла»./А.А.Леонтьев. — М.: РАО; Баланс, 2003 г.

5. Талипов У.К., Сейтхалилов Э.А., «Ключевые компетенции – новая оценка результатов образования»// 12 – летнее образование № 12 – 2008 г.

6. PISA: финансовая грамотность. – Минск: РИКЗ, 2020г.

7. Финансовая грамотность: материалы для учащихся 2, 3 классы общеобразоват. орг. В 2 ч. Ч. 1 / С. Н. Федин. –Москва: ВИТА-ПРЕСС, 2014 г.

8. Функциональная грамотность младшего школьника: книга для учителя/ Виноградова Н.Ф., Кочурова Е.Э., Кузнецова М.И.и др.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТӨРТ ДАҒДЫНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Карина Дана Канатовна

*Алматы облысы, Іле ауданы, Байкент ауылы
«№45 мектеп-гимназия» КММ
қазақ тілі мен қазақ әдебиеті
пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы*

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мұраты — өмірлік дағдылары қалыптасқан, алған білімін шынайы өмірде тиімді қолдана алатын жан-жақты тұлға тәрбиелеу. Осы жолда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту — білім беру кеңістігіндегі өзекті міндеттердің бірі ретінде айқындалып отыр. Бұл міндетті жүзеге асыруда тілдік құзыреттілікті қалыптастыру, әсіресе тілдің төрт негізгі дағдысын — тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылымды — үйлесімді әрі мақсатты түрде қолдану шешуші рөл атқарады.

Аталған дағдыларды жүйелі меңгеру арқылы оқушы тек тілдік біліммен қаруланып қана қоймай, өз ойын еркін жеткізе алатын, пікірін дәлелдей білетін, ақпаратты талдап, оны түрлі жағдайларда қолдана алатын тұлғаға айналады. Бұл өз кезегінде коммуникативтік құзыреттілікке, яғни тұлғаның қоғаммен еркін әрі тиімді қарым-қатынас жасау қабілетіне жетелейді.

Тіл үйрету үдерісінде шешуші рөл атқаратын негізгі компоненттердің бірі — тілдік төрт дағды. Бұл ұғым — бір-бірімен тығыз байланысқан, өзара толықтырып тұратын, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыратын негізгі әрекет түрлерінің кешені. Аталған дағдылар оқушының тілді тек үйрену құралы ретінде ғана емес, өз ойын білдіру, тыңдау, түсіну және талдау құралы ретінде игеруіне жол ашады.

• Тыңдалым — айтылған ойды түсіну және қабылдау қабілеті.

• Айтылым — өз ойын ауызша дұрыс жеткізу дағдысы.

• Оқылым — мәтінді түсіну және талдау қабілеті.

• Жазылым — жазбаша түрде ойды сауатты, жүйелі түрде жеткізе білу. Бұл дағдылардың әрқайсысы жеке дамытылып қана қоймай, сабақ үдерісінде бір-бірімен кіріктіріле дамытылғаны тиімді. Себебі тіл – кешенді құбылыс, оны оқыту да тұтас жүйеде жүруі қажет.

Тыңдалым дағдысын дамыту жолдары, тыңдалым дағдысы оқушының есту арқылы ақпаратты қабылдау қабілетін дамытады. Қазақ тілі сабағында бұл дағдыны дамыту үшін: Аудиоматериалдар (аудиомәтіндер, подкасттар, радиобағдарламалар) қолдану. Тыңдалған

мәтінге байланысты сұрақтар қою. Ақпаратты сүзу, негізгі ойды табу тапсырмаларын беру. Тыңдау барысында белгілі бір мақсат қою (мысалы, кейіпкердің іс-әрекетін анықтау).

Айтылым дағдысын дамыту жолдары. Айтылым оқушының өз ойын еркін, жүйелі және мәдениетті түрде жеткізе білуін қамтамасыз етеді. Сабақта қолдануға болатын әдістер: Диалог, пікірталас, әңгімелесу, интервью ұйымдастыру. Рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар. Мәнерлеп оқу және мазмұндау. Сюжеттік суреттер бойынша әңгіме құрау.

Оқылым дағдысын дамыту жолдары. Оқылым дағдысы тек мәтінді түсінуге емес, оны сын тұрғысынан бағалауға, ақпаратты талдауға бағытталады. Қолданылатын тәсілдер: Өртүрлі мәтін түрлерімен жұмыс (көркем, ғылыми, ақпараттық). Мәтіннен негізгі және қосымша ақпаратты табу. Мәтін құрылымын, автор көзқарасын анықтау. Оқылған мәтін бойынша пікір білдіру.

Жазылым дағдысын дамыту жолдары. Жазылым – оқушының жазбаша түрде тілдік нормаларды сақтап, өз ойын сауатты жеткізу қабілеті. Бұл дағдыны дамыту үшін: Жоспар бойынша мәтін құрастыру. Эссе, хат, хабарлама жазу. Мәтін құрылымын талдау, түзету. Сөз тіркестері мен сөйлем үлгілерін қолдануға машықтандыру.

Төрт дағдыны кіріктіріп қолдану. Сабақ барысында төрт дағдыны бір-бірімен кіріктіре қолдану – оқушының тілдік құзыреттілігін арттырудың тиімді жолы. Мысалы, оқушы мәтінді оқып (оқылым), тыңдап (тыңдалым), кейін ол туралы пікір айтып (айтылым), соңында ой толғау жазса (жазылым) – бұл толыққанды тілдік әрекет болады.

Мысал: 8-сыныптағы «Табиғат – тіршілік көзі» тақырыбындағы сабақ

- Тыңдалым: Аудиомәтін тыңдату («Табиғатты қорғау» туралы хабарлама).
- Оқылым: Экологиялық мақала оқу.
- Айтылым: Табиғатты қорғау туралы пікірталас.
- Жазылым: «Менің туған өлкемнің табиғаты» тақырыбында эссе жазу.

Төрт дағдыны бағалау жолдары. Төрт дағдыны оқытудағы тағы бір маңызды аспект — әр дағдыны нақты бағалау. Бағалау оқушының жетістіктерін анықтап, қай бағытта көбірек жұмыс істеу керектігін көрсетеді. Формативті және жиынтық бағалау түрлері арқылы әр дағдының деңгейі анықталады. Бағалау критерийлері мысалы:

Тыңдалым: Мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты түсіну, тыңдау мақсатын орындау.

Айтылым: Ойдың логикалық берілуі, сөз байлығы, грамматикалық дұрыстық.

Оқылым: Мәтін мазмұнын түсіну, автор көзқарасын тану, аргументтерді анықтау.

Жазылым: Мәтін құрылымы, грамматикалық дұрыстық, стиль ...

Төрт дағдыны қалыптастыруда саралап оқытудың рөлі қазақ тілі сабағында оқушылардың тілдік деңгейі, қабілеті мен оқу стилі әртүрлі болатыны белгілі. Осыған байланысты төрт дағдыны қалыптастыруда саралап оқыту тәсілі тиімді. Мұғалім тапсырмаларды әр оқушының мүмкіндігіне қарай таңдап, бір тапсырманы бірнеше деңгейде беруге мүмкіндік алады. Бұл тәсіл оқушының өзіне сенімін арттырып, төрт дағдыны меңгеруіне қолайлы жағдай жасайды.

PISA форматына сай дағдыларды дамыту қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың оқу, ойлау және тілдік дағдыларын халықаралық стандарттар негізінде дамыту — басты міндеттердің бірі. Бұл ретте PISA халықаралық зерттеуі оқу сауаттылығын, әсіресе оқылым мен функционалдық жазылым дағдыларын бағалауға ерекше мән береді. Сондықтан да қазақ тілі сабағында PISA форматына сай тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану — уақыт талабы.

Мұндай тапсырмалар оқушылардың тек тілдік білімін емес, оны нақты өмірлік жағдаяттарда қолдану қабілетін де дамытады. Мысалы:

- Күнделікті өмірмен байланысты мәтіндерді оқу: жарнама, нұсқаулық, хабарландыру, қоғамдық ескерту мәтіндерін талдау, ондағы мақсатты аудиторияны, негізгі ақпаратты анықтау;
- Ақпаратпен жұмыс жасау: түрлі дереккөзден алынған ақпаратты салыстыру, маңыздысын сұрыптап алу, логикалық қорытынды жасау;

- Функционалдық жазылым дағдылары: ұсыныс хат, өтініш, шағым, пікір секілді мәтін түрлерін жазу арқылы нақты жағдайға сай жазбаша тілдік әрекет жасау.

Осы тәсілдер арқылы оқушы нақты коммуникативтік жағдаяттарда өз ойын сауатты әрі сенімді жеткізуге, тілдік білімін өмірлік дағдыға айналдыруға үйренеді. Бұл бағыт — функционалдық сауаттылықты дамыту жолындағы маңызды қадамдардың бірі.

Қорытындылай келе сапалы білім берудің негізгі алғышарттары ретінде төмендегі ұсыныстар ұсынылады:

1. Сабақта төрт дағдыны оқшау емес, кіріктіре дамыту қажет.
2. Оқушылардың деңгейіне қарай сараланған тапсырмалар дайындау – тиімді әдіс.
3. Цифрлық ресурстарды орынды пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырады.
4. Мұғалімнің әдістемелік шеберлігі — табысты оқытудың кепілі.
5. Бағалау критерийлері мен кері байланыс арқылы оқушының прогресін бақылап отыру қажет.

Төрт дағдыны тиімді пайдалану – қазақ тілі сабағының сапасын арттырудың, оқушыны жан-жақты дамыту мен өз ойын еркін жеткізе алатын тілдік тұлға қалыптастырудың негізгі жолы. Оқыту үдерісінде осы дағдылардың үйлесімді дамуы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып, тілді өмірде қолдану қабілетін нығайтып отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Қазақ тілі» пәнінен оқу бағдарламасы. – Астана: НЗМ ДББҰ, 2021.
2. Құлмағанбетова Б. Қазақ тілі методикасы. – Алматы: Рауан, 2019. – 240 б.
3. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 2008. – 512 б.
4. Шыңғысова А.Қ. Төрт дағдыны кіріктіріп оқыту әдістемесі // Қазақ тілі мен әдебиеті журналы. – 2022. – №3. – Б. 45–50.
5. OECD. PISA Reading Literacy Framework. – Paris: OECD Publishing, 2018.
6. ҚР БҒМ Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ресми сайты – www.nao.kz (Қаралған күні: 08.05.2025).

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА ОСНОВЕ ЦЕННОСТЕЙ

Артамонова Виктория Ивановна

учитель начальных классов

КГУ «Средняя школа имени Асета Бейсеуова»

Жамбылский район, Алматинская область

Аннотация: В статье рассмотрены основные аспекты функциональной грамотности. Участие в международных исследованиях PIRLS, PISA, ICILS, TIMSS, содержание функциональной грамотности младших школьников. Проблемы формирования определенного уровня функциональной грамотности у младших школьников, а также затруднения и недостаточный уровень профессиональной компетентности учителей.

Ключевые слова: Функциональная грамотность, международные исследования, математическая грамотность, читательская грамотность, естественнонаучная грамотность, ситуационность заданий.

Аннотация: Мақалада функционалдық сауаттылықтың негізгі аспектілері қарастырылған. Халықаралық PIRLS, PISA, ICILS, TIMSS зерттеулеріне қатысу, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығының мазмұны. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылықтың белгілі бір деңгейін қалыптастырудағы

мәселелер, сондай-ақ мұғалімдердің кәсіби біліктілігінің жеткіліксіздігі мен қиыншылықтары.

Кілтті сөздер: Функционалдық сауаттылық, халықаралық зерттеулер, математикалық сауаттылық, оқу сауаттылығы, жаратылыстану ғылымдары сауаттылығы, тапсырмалардың жағдайлық сипаты.

Abstract.: The article discusses the main aspects of functional literacy. Participation in international studies such as PIRLS, PISA, ICILS, TIMSS, and the content of functional literacy for primary school students. Issues related to the development of a certain level of functional literacy in primary school students, as well as difficulties and insufficient professional competence of teachers.

Keywords: Functional literacy, international studies, mathematical literacy, reading literacy, scientific literacy, situationality of tasks.

Введение. Сегодня функциональная грамотность стала важнейшей частью благополучия страны, а функциональная грамотность обучающегося стала важнейшим показателем образования. Одна из задач развития функциональной грамотности Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2020-2025 годы - повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, воспитание и обучение личности на основе общечеловеческих ценностей [1].

В соответствии с показателями международных сравнительных исследований PIRLS, PISA, ICILS, TIMSS были пересмотрены учебные программы на основе Государственной программы и изменены не только задания единого национального тестирования, формирующие компетенции функциональной грамотности, но и вопросы итоговой аттестации.

Глобальная конкурентоспособность и образованность молодого поколения определяется функциональной грамотностью. Как утверждает Леонтьев А.А., функциональная грамотность – способность человека использовать приобретаемые в течение жизни знания для решения широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений [2].

Наша страна участвует в международных исследованиях (PIRLS, PISA, ICILS, TIMSS), которые определяют сравнительную количественную характеристику системы образования. По результатам оценки навыков казахстанских школьников Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), наши школьники набирали баллы меньше, чем их ровесники из подавляющего большинства стран-участниц [3]. PISA позволяет оценивать изменения и эффективность стратегии, которая избирается в конкретной стране в области образования, ее мониторинг знаний школьников проводился по трем основным направлениям: математика, естествознание и читательская грамотность [3].

Материалы и методы. Организация и планирование учебного процесса с целью развития функциональной грамотности младших школьников зависит от правильности подачи материала учителя. Задача педагога- создать педагогические условия, подобрать учебные ситуации так, чтобы максимально повысить интерес и мотивацию учащихся.

Актуальными методами в работе по развитию функциональной грамотности являются активные и интерактивные методы обучения. Внедрение кейс-метода, методов проекта, развивающих методов создают условия успеха учащихся, формируют навыки, направленные на саморазвитие и самообразования.

Формирование функциональной грамотности строится на межпредметной связи, на изучении предметов общеобразовательной программы и имеет разные виды проявления, такие как: читательская, математическая, цифровая, естественно-научная, культурная, социальная, финансовая грамотности. Содержание функциональной грамотности младших школьников проявляется в следующих компетенциях:

- грамотность чтения, письма;
- грамотность в естественных науках;
- математическая грамотность;
- компьютерная грамотность;

-грамотность в вопросах здоровья;

-правовая грамотность.

Задания, направленные на развитие функциональной грамотности должны следовать от «формализма знаний» к «ситуационности знаний». Рассмотрим на примере:

Пример задания	% верных ответов
5 x 4=	95 %
В коробке 5 рядов по 4 конфеты в каждом. Сколько всего конфет в коробке?	85 %
У меня завтра день рождения, будет 15 человек. Хватит ли 1 коробки конфет, если в ней 5 рядов по 4 конфеты в каждом? Поясни свой ответ.	50 %

Казахстан участвовал в 4 циклах исследования TIMSS (2007, 2011, 2015, 2019). С 2021 по 2025 год подготовлены этапы подготовки к исследованию. Участие в исследовании TIMSS позволит получить доступ и также выявить сильные и слабые стороны казахстанской системы образования. Кроме того, результаты исследования позволят проанализировать, выявить факторы, влияющие на успешность учащихся и подготовить аспекты на совершенствования образования.

Результаты. По итогам контрольных замеров PISA (результаты международных исследований) результаты казахстанских школьников показывают, что только 5% от числа участников исследования грамотности чтения готовы адекватно использовать более или менее сложные учебные тексты, и с их помощью ориентироваться в повседневных ситуациях, 4,2% от числа участников исследования математической грамотности, могут эффективно работать с конкретными моделями для конкретной ситуации, развивать и интегрировать разные задания, и 3,6% от числа участников исследования естественнонаучной грамотности эффективно работают с ситуацией, требующей сделать выводы о роли естественных наук, выбирают и объединяют объяснения из разных естественнонаучных дисциплин и применяют эти объяснения непосредственно к аспектам жизненных ситуаций [4].

Это говорит о низком уровне сформированности у казахстанских школьников навыков сравнения, соотнесения, сопоставления, обобщения. Школьники демонстрируют «непонимание» приобретаемых знаний и умений, у них отсутствует логическая связь между пройденным и текущим учебным материалом. Многие страны создают и внедряют образовательные программы, с акцентом на развитие функциональной грамотности школьников. Но в основе всех преобразований лежит поддержка учеников со стороны учителя и поддержка учителей в их профессиональной деятельности [5]. В Казахстане был разработан Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников. Цель Национального плана – создать условия для развития функциональной грамотности школьников Республики Казахстан [6].

Заключение. Чтобы сформировать определенный уровень функциональной грамотности необходимо скорректировать материал урока, чтобы постановка учебных заданий формировала функциональные компетенции. Это требует включение в содержание урока определенных алгоритмов решения учебных заданий, с применением формул, моделей и образцов определенных жизненных ситуаций [7].

Данные требования вызывают затруднение и отторжение непосредственно среди учительского состава, ввиду их непонимания самого понятия функциональной грамотности и соответственно недостаточного уровня профессиональной компетентности. На сегодняшний день у учителей отсутствует готовность решения таковых проблем, т.к. данная проблема совсем еще не разработана в педагогическом и методическом плане.

Список используемой литературы

1. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988.
2. Леонтьева А.А. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла / под ред. А. А. Леонтьева. М.: Баласс, 2003. С. 35
3. https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj75vyH_8CAxUmGRAIHW_zDTwQFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fforbes.kz%2Fprocess%2Ffabrika_bezgramotnosti%2F&usg=AOvVaw36OFAvJaGQyZp7EWtgDC4z&opi=8997849
4. Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15- летних обучающихся PISA-2012. Астана: НЦОСО, 2013 - 283 с.
5. Huang J., Tang Y., He W., & Li Q. (2019). Singapore 's School Excellence Model and student learning : evidence from PISA 2012 and TALIS 2013. Asia Pacific Journal of Education, 39(1), 96–112. <https://doi.org/10.1080/02188791.2019.1575185>
6. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся основной школы по предметам естественнонаучного цикла. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 38 с.
7. Лунегова Е.Н. Образовательные технологии формирования естественнонаучной грамотности на уроках химии. материалы заочной республиканской научно – практической конференции «Формирование функциональной грамотности обучающихся как механизм повышения качества образования и конкурентоспособности системы образования» (26.03.2022г.), Майкоп 2022. - С.100- 103.

ПРАКТИЧЕСКИЕ КЕЙСЫ И ЗАДАНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Бобылева Татьяна Геннадьевна

учитель начальных классов, педагог

КГУ «СШ им. В. Терешковой»

г. Есик, Енбекшиказахский район, Алматинская область

Аннотация. В статье рассматривается важность и актуальность развития функциональной грамотности младших школьников. В данной статье приведен пример использования практических кейсов в формировании функциональной грамотности. Использование практических кейсов для развития функциональной грамотности заключается в способности определять, понимать, выражать, создавать и интерпретировать концепции, чувства, факты и мнения как в устной, так и в письменной форме, используя визуальные, аудио- и цифровые материалы в разных поставленных задачах и ситуациях.

Ключевые слова: читательская грамотность, метод практических кейсов, функциональная грамотность, интерпретация текста, межпредметные связи.

Сегодня на первое место в мире выходит потребность быстро реагировать на все изменения, происходящие в жизни, умение самостоятельно находить, анализировать, применять информацию. Главным становится функциональная грамотность, так как это «способность человека решать стандартные жизненные задачи в различных сферах жизни и деятельности на основе прикладных знаний». [1]

В качестве основных составляющих функциональной грамотности выделяют: математическую грамотность, читательскую грамотность, естественнонаучную грамотность, финансовую грамотность, глобальные компетенции и креативное мышление.

Сущностью функциональной грамотности является: добывание новых знаний, применение на практике, оценивание своих знаний или незнаний, а также стремление к саморазвитию.

Следовательно, возникает вопрос: «Как можно развить функциональную грамотность у младших школьников на уроках?». В своей работе попытаюсь рассказать, как с помощью практических кейсов можно существенно повлиять на формирование функциональной грамотности у младших школьников на уроках, используя межпредметные связи.

Для начала давайте с вами разберем, что такое метод «Кейса». Кейс-технология (от англ. «case» — случай) — интерактивная технология обучения, направленная на формирование у обучающихся знаний, умений, личностных качеств на основе анализа и решения реальной или смоделированной проблемной ситуации в контексте профессиональной деятельности, представленной в виде кейса. [2]

Если говорить простым языком, то «Кейс» можно назвать чемоданом, в котором в определенном порядке, системе и последовательности хранятся знания и навыки, которые характерны для определенной личности и будут применены в реальной жизни для решения возникших задач или проблем.

Преимущество метода «Кейса» состоит в том, что у учащихся повышается мотивация к учебе, так как им приходится самостоятельно добывать знания, работать в группе, слушать собеседников, уметь аргументировать свою точку зрения, а также развивается навык ведения дискуссий, то есть развиваются гибкие навыки Soft skills.

Как говорил Питер Экман: «Я особенно ценю в методе работы с «кейсами» независимость мышления. Можно принять хорошее решение, а его результаты приведут к плохим последствиям. Можно принять решение, которое все вокруг считают неудачным, но именно оно приведет вас к нужным результатам». [3]

С помощью «кейсов» ученики имеют возможность проявить и усовершенствовать аналитические и оценочные навыки, научиться работать в команде, находить наиболее рациональное решение поставленной проблемы.

Применение практических кейсов мы рассмотрим на интерпретированной сказке «Колобок», сюжет которой так хорошо всем известен.

Жили-были старик со старухой. Однажды просит старик:

— *Испеки, старуха, колобок.*

— *Из чего испечь-то? Муки нет.*

— *Эх, старуха! По коробу поскреби, по сусеку помети; авось муки и наберется.*

Старуха по коробу поскребла, по сусеку помела, и набралось муки две пригоршни. Замесила тесто на сметане, пожарила колобок в масле и положила на окошечко остудить.

Колобок полежал-полежал, да вдруг и покатился — с окна на лавку, с лавки на пол, по полу да к дверям, перепрыгнул через порог в сени, из сеней на крыльцо, с крыльца на двор, со двора за ворота, дальше и дальше.

Катится Колобок по дороге, а навстречу ему Заяц:

— *Колобок, Колобок! Я тебя съем!*

— *Не ешь меня, Косой! Я, тебе песенку спою, — сказал Колобок и запел:*

Я по коробу скребён,

По сусеку метён,

На сметане мешён

Да в масле пряжён,

На окошке стужён;

Я от дедушки ушел,

Я от бабушки ушел,

От тебя, Заяц, не хитро уйти!

И покатился себе дальше; только Заяц его и видел!..

Катится Колобок через лес, а навстречу ему Волк:

— *Колобок, Колобок! Я тебя съем!*

— *Не ешь меня, Серый! Я тебе песенку спою!*

Колобок спел песенку и покатился дальше; только Волк его и видел!..

Катится Колобок, а навстречу ему Медведь:

— Колобок, Колобок! Я тебя съем.

— Где тебе, Косолапому, съесть меня!

Спел Колобок свою песенку и опять укатился; только Медведь его и видел!...

Катится, катится Колобок и незаметно преодолел 750 метров за 25 минут. На пути повстречалась ему Лиса:

— Здравствуй, Колобок! Какой ты хорошенький, румянький, кругленький!

А Колобок заслушался ласковых лисьих слов и от радости пропел свою песенку.

— Какая славная песенка! — сказала Лиса. — Но ведь я, Колобок, стара стала, плохо слышу; сядь-ка на мою мордочку да пропой еще разок погромче.

Колобок вскочил Лисе на мордочку и запел ту же песню.

— Спасибо, Колобок! Славная песенка, еще бы послушала! Сядь-ка на мой язычок да пропой в последний разок, — сказала Лиса и высунула свой язык.

Колобок прыг ей на язык, а Лиса — гам его и съела.

В первую очередь проверим читательскую грамотность. К читательской грамотности, на мой взгляд, очень хорошо подойдет высказывание психолога и лингвиста Алексея Алексеевича Леонтьева, который уделял большое внимание проблемам смыслового чтения «Мы понимаем не текст, а мир, стоящий за текстом». [4] Наша задача- научить ребенка воспринимать все виды информации, заложенной в тексте. Помимо восприятия, учащиеся должны уметь находить и извлекать необходимую информацию, интегрировать и интерпретировать ее; осмысливать и оценивать содержание и форму текста; а также уметь использовать информацию из текста.

Задание 1. Перечисли в правильной последовательности всех животных, которых встретил Колобок на своем пути. _____

Задание 2. Где встретил колобок волка?

А) в саду

Б) в лесу

В) на поляне

Задание 3. Установи причинно-следственные связи.

Причина	Следствие
Испеки, старуха, колобок	
	Укатился колобок
Встреча колобка и лисы	

Задание 4. Оцени поступок Колобка.

Задание 5. Опиши характер Колобка.

Задание 6. Как бы ты закончил сказку? Запиши.

Задание 7. Сформулируй основную мысль сказки.

Далее поговорим о математической грамотности и о ее роли. Математическая грамотность – это способность человека мыслить математически, формулировать, применять и интерпретировать математику для решения задач в разнообразных практических контекстах. Она включает в себя понятия, процедуры и факты, а также инструменты для описания, объяснения и предсказания явлений. [5]

Используя все тот же текст сказки, выполним задания.

Задание 8. Рассчитай, с какой скоростью катился Колобок от Медведя к Лисе.

Задание 9. Используя таблицу посчитай стоимость колобка.

Продукты	Цена за 1 кг	Кол-во продукта для изготовления колобка
Мука	520 тг	200 г
Сметана	2500 тг	250 г
Масло сливочное	3000 тг	150 г

Естественнонаучная грамотность — это умение обсуждать вопросы, связанные с природой и технологиями, на основе фактов и научных данных. Для этого нужно уметь объяснять природные явления, оценивать и планировать научные исследования, правильно понимать данные и приводить аргументы.

Задание 10. Составь правила поведения в лесу.

Из всего сказанного можно сделать вывод, что метод практических кейсов помогает развивать функциональную грамотность у младших школьников. Это означает, что дети учатся понимать, выражать и объяснять идеи, чувства, факты и мнения устно и письменно, используя различные материалы — картинки, звуки и цифровые ресурсы — в разных предметах и жизненных ситуациях.

Заключение. Развитие функциональной грамотности у младших школьников - важная задача, направленная на то, чтобы ученики научились не только читать и понимать тексты, но еще овладели математическими и естественнонаучными навыками, которые смогли бы применять для решения разного вида задач и ситуаций. Функциональная грамотность развивает умение размышлять, анализировать и творчески подходить к решению поставленных задач. Также важно, чтобы ученики умели аргументировать свою точку зрения и работать самостоятельно.

Для того чтобы развить эти навыки, уместно использовать метод практических кейсов, в которых тесно прослеживается межпредметная связь и позволяет ученику использовать полученные знания, умения и навыки ранее полученные на другом предмете для решения поставленной задачи. Метод практических кейсов позволяет ученикам высказывать своё мнение, учат рассматривать произведения с разных сторон, находить рациональный способ решения задач, объяснять научные явления и процессы, интерпретировать и передавать полученные знания, умения и навыки окружающим.

Таким образом, развитие функциональной грамотности с применением метода практических кейсов учит мыслить критически, быть культурно осведомленными и активно участвовать в жизни общества.

Использованная литература

- 1.Макарова Л.Д. Методическая разработка из опыта работы по формированию и оценке функциональной грамотности обучающихся / Л.Д. Макарова — Нефтеюганск, 2023. — 35 с.
- 2.Проектный менеджмент в вузе. Учебные кейсы / учебное пособие, под ред. Ф.А. Казина,Н.Р. Тойвонена — СПб.: НИУ ИТМО, 2012. — 182 с.;

3. Попова С.Ю., Пронина Е.В. Современные образовательные технологии. Кейс-стади: Учеб. Пособие для академического бакалавриата - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Изд-во Юрайт, 2017.

4. Интернет источник. <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-slova-k-realnosti-vozmozhnosti-yazyka-i-ontologicheskiiy-status-soobscheniya>

5. Косыбаева, У. А. Формирование коммуникативных умений на уроках математики / У. А. Косыбаева, Еркегул Хавкей. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 8 (403). — С. 221-227. — URL: <https://moluch.ru/archive/403/88894/> (дата обращения: 22.11.2024).

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ВЫПУСКНИКА ШКОЛ

Корнилова Вера Ивановна

учитель русского языка и литературы

КГУ «Средняя школа имени М. Ломоносова»

с. Тургень, Енбекшиказахский район, Алматинская область

Аннотация: В статье рассматривается значимость формирования функциональной грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы как ключевого фактора подготовки выпускника, способного успешно адаптироваться в условиях современной жизни. Овладение функциональной грамотностью включает развитие умений читать и понимать тексты различного типа, анализировать информацию, аргументированно выражать собственную точку зрения и применять знания на практике. Внимание уделяется интеграции метапредметных навыков, критического мышления и читательской грамотности в образовательный процесс. В статье представлены виды и способы формирования функциональной грамотности. Сделан вывод о необходимости системного подхода методики преподавания, направленного на формирование у выпускников не только предметных знаний, но и универсальных учебных действий, обеспечивающих успешную социализацию.

Аннотация: Бұл мақалада оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылады. Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында функционалдық сауаттылық – қазіргі өмір жағдайында сәтті бейімделе алатын түлекті дайындаудың негізгі факторы ретінде сипатталады. Функционалдық сауаттылықты меңгеру – әртүрлі мәтіндерді оқу және түсіну, ақпаратты талдау, өз көзқарасын дәлелді түрде білдіру және білімді практикада қолдану дағдыларын дамыту дегенді білдіреді. Мақалада метапәндік дағдыларды, сыни ойлауды және оқу сауаттылығын оқу процесіне біріктіру мәселелеріне назар аударылған. Мақалада функционалдық сауаттылықтың түрлері мен қалыптастыру әдістері ұсынылады. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда жүйелі әдістемелік тәсілдің қажеттігі туралы қорытынды жасалады. Бұл тәсіл тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың табысты әлеуметтенуін қамтамасыз ететін әмбебап оқу әрекеттерін де қалыптастыруға бағытталған.

Functional Literacy in Russian Language and Literature Lessons as the Basis for the Development of the Modern School Graduate

Abstract: The article examines the importance of developing students' functional literacy in Russian language and literature lessons as a key factor in preparing graduates who can successfully adapt to modern life conditions.

Mastery of functional literacy involves the development of skills such as reading and understanding various types of texts, analyzing information, expressing one's own point of view

with arguments, and applying knowledge in practice. Attention is given to the integration of cross-disciplinary skills, critical thinking, and reading literacy into the educational process.

The article presents the types and methods of forming functional literacy. A conclusion is drawn about the necessity of a systematic approach to teaching methodology aimed at developing not only subject knowledge but also universal learning actions in students that ensure successful socialization.

Ключевые слова/Кілт сөздер / Keywords:

1. функциональная грамотность | функционалдык сауаттылык | functional literacy
2. критическое мышление | сыни ойлау | critical thinking
3. читательская грамотность | оқырмандық сауаттылык | reading literacy
4. анализ информации | ақпаратты талдау | information analysis
5. аргументированное выражение | дәлелді пайымдау | reasoned expression
6. метапредметные навыки | метапәндік дағдылар | cross-curricular skills
6. универсальные учебные действия | әмбебап оқу іс-әрекеттері | universal learning actions
7. практические навыки | практикалық дағдылар | practical skills
8. интеграция | интеграция | integration
8. успешная социализация | табысты әлеуметтену | successful socialization

Современная образовательная система РК направлена на всестороннее развитие личности школьника, его интеллектуальные и культурные способности. Одним из ключевых понятий в образовательной сфере становится функциональная грамотность, которая сегодня признана основой успеха выпускников школ в реальной жизни. Она определяет способность человека эффективно использовать знания и умения в различных ситуациях, требующих от него не только теоретических знаний, но и практических навыков.

Важнейшую роль в формировании функциональной грамотности школьников играет преподавание русского языка и литературы. Эти предметы позволяют не только развивать базовые языковые навыки, но и развивать критическое мышление, способность к анализу и синтезу информации, а также умение общаться и аргументировать свою точку зрения. Рассмотрим, как именно уроки русского языка и литературы способствуют развитию функциональной грамотности у школьников.

Что такое функциональная грамотность?

Функциональная грамотность, в отличие от традиционного представления о грамоте, включает в себя не только знание правил письма, но и способность эффективно использовать язык в различных жизненных ситуациях. Это означает, что ученики должны уметь не только писать без ошибок и понимать прочитанное, но и извлекать информацию из различных текстов, анализировать её, выражать свои мысли ясно и логично.

Особое внимание стоит уделить такой составляющей функциональной грамотности, как способность к критическому мышлению. Важно, чтобы учащиеся могли осмысленно читать, сопоставлять информацию, задавать вопросы и делать выводы, которые основываются на логике и фактах. Это навыки, которые необходимы современному человеку для успешной адаптации в мире, полном разнообразной информации.

Функциональная грамотность на уроках русского языка формируется через различные виды деятельности. Например, задания, связанные с анализом текстов, помогают ученикам понять структуру текста, вычленить ключевые идеи, аргументы и контраргументы. Умение выделить главную мысль, проанализировать текст с точки зрения его структуры и логики изложения — важные навыки для успешной жизни в информационном обществе. Помимо этого, учебные задания, требующие выполнения творческих работ, таких как эссе или сочинения, развивают умение выражать свои мысли и логично аргументировать свою точку зрения. Ученики учатся создавать связные, убедительные тексты, что в будущем окажется полезным не только в учёбе, но и в профессиональной деятельности.

Литература помогает не только развивать языковые навыки, но и укреплять аналитические способности школьников, их способность к глубокому осмыслению текста.

Уроки литературы учат читать «между строк», анализировать подтекст, выявлять символику и основные идеи произведений. Особое внимание стоит уделить воспитанию ценностного отношения к литературному наследию и историческому контексту. Изучение произведений литературы позволяет вникать в различные эпохи, учиться сопереживать героям, понимать их внутренний мир и мотивацию. Это развивает умение думать, чувствовать и принимать решения, а также способность учитывать различные точки зрения. Кроме того, литературные произведения часто ставят перед учениками сложные вопросы, на которые нет однозначных ответов. Это помогает развивать способность к размышлениям, формирует уверенность в себе и своём мнении. Ученики, умеющие анализировать и интерпретировать литературные произведения, могут переносить эти навыки на реальные жизненные ситуации, что и составляет основу функциональной грамотности.

Функциональная грамотность — это не только способность читать и писать, но и умение решать задачи, работать с информацией, взаимодействовать с окружающим миром. Учебный процесс, включая уроки русского языка и литературы, способствует развитию критического подхода к информации и умению находить решения в различных жизненных ситуациях. Ученики, имеющие высокий уровень функциональной грамотности, легче адаптируются в быстро меняющемся мире, эффективно решают практические задачи и могут осмысленно и уверенно выражать своё мнение.

В условиях глобализации и информатизации общества, когда объём знаний и информации значительно увеличился, функциональная грамотность становится одной из основных компетенций современного выпускника. Для успешной карьеры, профессиональной деятельности и личной жизни важны не только технические знания, но и способность правильно воспринимать, анализировать и использовать информацию, что невозможно без высокой функциональной грамотности. Уроки русского языка и литературы помогают создать необходимую основу для развития этих навыков. Выпускники, которые умеют критически мыслить, грамотно писать, аргументировать свои мысли и понимать сложные тексты, будут успешными как в академической сфере, так и в жизни.

Функциональная грамотность — это комплекс навыков, который необходим каждому человеку для успешной адаптации в современном мире. Уроки русского языка и литературы играют ключевую роль в её формировании, обеспечивая учащихся необходимыми инструментами для эффективной коммуникации, анализа и критического восприятия информации. Развитие этих навыков с детства является основой успешной образовательной и профессиональной карьеры, а также гармоничного развития личности.

Список использованной литературы

1. Тургунбаева, Б. М. Формирование функциональной грамотности школьников в условиях обновленного содержания образования в РК. // Образование и наука Казахстана. – 2021. – №2. – С. 45–49.
2. Жакупова, Г. Б. Читательская грамотность как основа развития функциональной грамотности учащихся. // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: Филологические науки. – 2020. – №4. – С. 115–120.
3. МОН РК. Национальный доклад о состоянии системы образования в Республике Казахстан (2022 год). – Астана: МОН РК, 2023. – http://edu.gov.kz
4. PISA (Programme for International Student Assessment). OECD, 2018 Results. – https://www.oecd.org/pisa/

ӨЛКЕ ТАРИХЫ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Саттыбекова Куралай Саттыбековна

*Алматы облысы, Іле ауданы, Боралдай кенті
«К.Әзірбаев атындағы №15 орта мектеп» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының функционалдық сауаттылығын, соның ішінде оқу сауаттылығын дамыту – маңызды міндеттердің бірі. Бұл мақсатқа жетуде өлкетану материалдары, әсіресе туған өлкенің тарихына қатысты мәтіндер тиімді құрал бола алады. Себебі бала туған жерінің өткені мен тұлғаларын, мәдениеті мен табиғатын білген сайын, мәтінді саналы түрде оқу, түсіну, салыстыру, талдау қабілеті артады. Өлкетану және оқу сауаттылығы – бұл екі бағыттың өзара байланысы оқушының туған өлке жайлы білімін арттырумен қатар, мәтінді түсіну, саралау, бағалау қабілетін дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Өлкетану – туған өлкенің табиғаты, тарихы, мәдениеті, белгілі тұлғалары, көрнекті жерлері туралы білім. Оқу сауаттылығы – мәтінді түсіну, ой елегінен өткізу, ақпаратты салыстыру, қорытынды жасау, ой-пікір айту қабілеті. Өлкетануға бағытталған мәтіндер оқу сауаттылығын дамытуға өте тиімді. Себебі: оқушыға жақын әрі таныс мазмұн; нақты өмірмен байланысты; функционалдық мәтіндермен жұмыс істеуге болады (жарнама, кесте, карта, сызба, маршрут, дереккөздер, инфографика т.б.); жеке пікірін айтуға, аргументтеуге, дәлелдеуге мүмкіндік береді. Пәнаралық және тұлғалық даму, яғни өлке тарихы арқылы тарих, география, сызу, бейнелеу өнері т.б. пәндермен байланыс орнайды, жеке пікір айту, дәлелдеу, өзіндік ой қалыптастыру машықтары жетіледі, патриоттық сана, мәдени таным дамиды.

Өлке тарихының оқу сауаттылығын дамытуда әсері қандай?

Мысалы:

- қызығушылықты оятады (жақын, таныс әрі мәні бар ақпарат);
- мәтінмен жұмыс істеуге үйретеді (уақыты, оқиғасы, дереккөзі);
- ақпаратты сұрыптауға үйретеді (тарихи және қазіргі деректі ажырату);
- өз ойынды жеткізуге мүмкіндік береді (эссе, пікір, сұхбат, баяндама).

1. Мәтінмен жұмыс. Алматы облысындағы Есік қорғаны мен Алтын адам туралы мәтін арқылы оқушылар археологиялық терминдермен танысады, негізгі ойды табады, мәтін құрылымын талдайды, символдық мағынасын интерпретациялайды.

2. Тапсырма үлгілері

Тапсырма түрі	Мысал
Сұрақ-жауап	Алтын адам қайдан және қашан табылды?
Ақпаратты кестелеу	Қорған атауы – Орналасқан жері – Мәні –
Салыстыру	Алтын адам мен басқа тарихи тұлға (мысалы, Тутанхамон)
Пікір айту	«Алтын адам – ұлт символы» дегенге сенің көзқарасың
Креатив	«Егер мен археолог болсам...» эссе

3. Мәтін түрлеріне мысалдар

мәтін түрі	мысалы
танымдық	Менің ауылым – қасиетті мекен
тарихи	Атамекеннің өткені мен бүгіні
ғылыми-көпшілік	Жергілікті қорықтар мен экожүйе
көркем мәтін	Өлкем – өнер бесігі (эссе)
құжаттық мәтін	Ескерткіш паспорты, турмаршрут сипаттамасы

4. Оқу сауаттылығына арналған тапсырма үлгілері

1-денгей: Мәтінді түсініп оқу, негізгі ойды табу, сұрақтарға жауап беру.

2-деңгей: Мәтіннің құрылымын, логикасын талдау, салыстыру, себебін түсіндіру.

3-деңгей: Автор көзқарасын анықтау, өз ойыңды дәлелдеу, мәтінге сын тұрғысынан қарау.

5. Креативті тапсырма:

«Егер сен гид болсаң...» атты сөйлеу мәтінін құрастыру; «Өлкенің болашағы» тақырыбында эссе; Ата-әжеңнен сұхбат алып, репортаж жазу.

6. Пәнаралық байланыс

География – карта оқу, өлке табиғатын сипаттау (Табиғи аймақтар, өзен-көлдер, карталар)

Тарих – өлкедегі тарихи оқиғалар (Алматы облысындағы тарихи оқиғалар мен тұлғалар)

АКТ – слайд, бейнематериал дайындау

Сурет – көрнекі сурет, карта жасау

Биология: Алатау флорасы мен фаунасы

Әдебиет: Мұқағали, І.Жансүгіров, Б.Соқпақбаев шығармалары арқылы өлкелік таным

7. Ұсынылатын ресурстар

Мектеп энциклопедиясы, «Туған өлке» аймақтық журналдары, Мектептің өлкетану бұрышы, Жергілікті музейлер сайттары, Қазақ әдебиетіндегі өлке туралы шығармалар (Абай – Шыңғыстау, Мұқағали – Қарасаз)

Алматы облысы — табиғаты бай, тарихы терең, мәдениеті мол өңір. Осы аймақтың негізінде өлкетану мен оқу сауаттылығын байланыстыру — оқушылардың танымдық, тілдік және аналитикалық қабілеттерін дамытуға зор мүмкіндік береді. Төменде Алматы облысы бойынша өлкетану мен оқу сауаттылығын дамытуға арналған материалдар мен ұсыныстар берілген:

1. Тақырыптық бағыттар мен мәтін идеялары

Тақырып	Мәтін үлгісі/идеясы
Тарихи орындар	«Тамғалы тас – тасқа қашалған тарих»
«Жетісу жерінің көне ескерткіштері»	
«Есік қорғаны және Алтын адам»	
Тұлғалар	«Ш.Уәлиханов – Жетісу экспедициясы»
«Б.Момышұлының туған өлкесі»	
«Мұқағали – Қарасаз перзенті»	
Табиғи ерекшеліктер	«Алакөл мен Балқаш арасындағы тіршілік»
«Шарын шатқалы – табиғат кереметі»	
«Іле Алатауы – биік шыңдар мекені»	
Қалалар мен ауылдар	«Талдықорған – жасыл қала»
«Қапал – көне қазақ қалашығы»	
«Қаскелең – білім мен өнер ордасы»	

2. Оқу сауаттылығы дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар

Мәтіннен кейін орындалатын тапсырма үлгілері:

Ақпаратты іріктеу: Мәтіннен негізгі және қосымша ақпаратты бөліп жаз.

Картамен жұмыс: Мәтінде айтылған орындарды картадан тауып, маршрут құрастыр.

Кесте толтыру:

| Оқиға | Уақыты | Орын | Мәні |

Салыстыру: Шарын шатқалы мен Гранд-Каньонды салыстыр. Ұқсастығы мен айырмашылығы.

Пікір айту: Мәтіндегі автордың көзқарасымен келісесің бе? Өз жауабыңды дәлелде.

Интерпретация: «Алтын адам» символының мағынасын қалай түсінесің?

3. Оқу сауаттылығын дамытуға арналған ресурстар

Жетісу энциклопедиясы, Мұқағали музейі материалдары, Тамғалы археологиялық ескерткіші туралы деректі фильмдер, Алматы облысы әкімдігінің сайты мен мәдениет басқармасы порталдары

4. Шығармашылық тапсырмалар

«Менің өлкем – менің мақтанышым» эссе, «Алматы облысына арналған туризм» буклеті, «Өлке туралы бейнежелдау», «Өз өлкемнің аңызы», «Өлке шежіресі» жобалық жұмыс.

Оқу сауаттылығын дамытуға арналған тапсырмалар – оқушылардың мәтінді түсіну, талдау, салыстыру, қорытынды жасау, өз көзқарасын білдіру дағдыларын дамытады. Төменде түрлі деңгейге арналған тапсырма үлгілерін ұсынуға болады:

1. Мәтінді түсіну тапсырмалары (төмен деңгей)

Мәтін: «Шарын шатқалы – табиғаттың кереметі» (мәтінді мұғалім алдын ала береді)

Тапсырмалар:

Мәтіннен негізгі ойды тап. Шарын шатқалы қайда орналасқан? Мәтіннен 3 деректі сөйлем көшіріп жаз. Мәтіндегі сандар мен атауларды т.б. тізіп жаз.

2. Талдау және салыстыру тапсырмалары (орта деңгей)

Мәтін: «Алтын адам – қазақ тарихының нышаны»

Тапсырмалар: Автор не айтқысы келді? Мәтіндегі қандай дәлелдер бар? Алтын адамның табылуы мен маңызын қысқаша сипатта. Алтын адам мен әлемдегі басқа ежелгі мүсіндерді салыстыр. Ұқсастығы мен айырмашылығы неде?

3. Ойлау және интерпретация (жоғары деңгей)

Мәтін: «Мұқағали – туған өлке жыршысы»

Тапсырмалар: Автордың көзқарасын анықта. Сен бұл көзқараспен келісесің бе? Мәтіндегі эмоциялық бояуы бар 2 сөйлемді теріп жаз. Мұқағали өлеңдеріндегі туған жерге деген сүйіспеншілікті мысалмен түсіндір. «Мен Мұқағали туған ауылда тұратын оқушы болсам...» деп эссе жаз.

4. Қолданбалы және креативті тапсырмалар

Алматы облысына туристік маршрут құрастыр (2-3 күндік). Шарын шатқалы немесе Алакөл туралы инфографика жаса. «Менің ауылымның ерекшелігі» инстапарақшада пост/бейнежелдау дайында. Жергілікті газетке «Жас тілші» ретінде мақала жаз: «Өлкем – болашағым», «Мен баспаған атырап» табиғат аясындағы поэзия кеші, бейнематериал.

Тапсырма формалары:

Форматы	Мысал
Кесте	деректерді жүйелеу, салыстыру
График/сызба	мәтіндегі себеп-салдарды көрсету
Пікірталас	мәтіндегі оймен келісу/келіспеу
Қысқаша жауап	1-2 сөйлеммен ой тұжырымдау
Ұзақ жауап	эссе, баяндама, шығарма, мақала

Бұл тапсырмалардың бәрі оқу сауаттылығының негізгі дағдыларын – түсіну, бағалау, қолдану және өз көзқарасын білдіруді қалыптастыруға бағытталған. Өлке тарихын оқу сауаттылығын дамыту құралы ретінде пайдаланғанда, ең маңызды әдіс – оқушыларды белсенді мәтінмен жұмысқа тарту. Мұндай тапсырмалар оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты өңдеу, салыстыру, өз ойын айту және шығармашылықпен қолдану дағдыларын дамытады.

Өлке тарихына негізделген мәтіндер оқу сауаттылығын дамытудың тиімді тетігі бола алады. Оқушылар өз өңірінің өткенімен таныса отырып, мәтінді түсіну, талдау, бағалау, пікір айту қабілеттерін жетілдіреді. Бұл – жас ұрпақтың тілдік сауаттылығын арттырып қана қоймай, рухани-мәдени негізін де қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Функционалдық сауаттылықты дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2020. – 24 б.

2. Тұрғынбаев Ә. Өлкетану – тәрбие көзі. – Алматы: Мектеп, 2015. – 112 б.

3. Сыздық Р. Тіл тазалығы және сауаттылық. – Астана, 2014. – 96 б.

4. Қалиев С. Қазақ тарихы және тарихи таным. – Алматы: Атамұра, 2019. – 184 б.

5. Алматы облысының тарихи ескерткіштері туралы материалдар [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: <https://e-history.kz>, <https://egemen.kz> – (Қаралған күні: 08.05.2025).

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ОҚУШЫЛАРДА КЕЗДЕСЕТІН ОҚУ МЕН ЖАЗУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАРДЫ ЖОЮДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Оналбаева Салтанат Абубакировна

Алматы облысы, Талғар ауданы

*«Ж.Жабаев атындағы № 6 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ
педагог-логопед, педагогика ғылымының магистрі*

Аннотация: Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында жиі кездесетін дислексия және дисграфия секілді сөйлеу бұзылыстары бар оқушылармен жүргізілетін педагогикалық жұмыстар қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – дислексия мен дисграфия белгілерін ерте анықтап, оларды түзетудің тиімді әдіс-тәсілдерін талдау және оларды жалпы білім беру процесіне кіріктіру жолдарын ұсыну. Зерттеу барысында отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерге шолу жасалып, нақты практикалық жаттығулар жүйесі ұсынылды. Әдіс ретінде педагогикалық бақылау, салыстырмалы талдау және әдістемелік өңдеу тәсілдері қолданылды. Нәтижесінде инклюзивті білім беруде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың оқу және жазу дағдыларын жетілдіруге көмектесетін түзету әдістерінің тиімділігі айқындалды. Бұл мақала жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, логопед-дефектологтарға және білім беру ұйымдарының басшыларына арналған әдістемелік көмекші құрал бола алады.

Түйінді сөздер: инклюзивті білім беру, дислексия, дисграфия, оқу бұзылысы, сөйлеу бұзылысы, түзету әдістері, арнайы педагогика, фонологиялық бұзылыс

Аннотация: В статье рассматриваются особенности педагогической поддержки учащихся с дислексией и дисграфией в условиях инклюзивного образования. Цель исследования – выявить признаки данных речевых нарушений и обосновать эффективные методы коррекции. Используются методы педагогического наблюдения, сравнительного анализа и методической разработки. Предложены практические упражнения и рекомендации по их внедрению в учебный процесс.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дислексия, дисграфия, нарушения чтения, речевые расстройства, коррекционные методы

Abstract (English): The article explores the pedagogical support for students with dyslexia and dysgraphia in inclusive education settings. The purpose of the study is to identify early signs of reading and writing difficulties and justify effective correctional strategies. Methods used include pedagogical observation, comparative analysis, and methodological design. Practical exercises are proposed to improve phonological and writing skills.

Keywords: inclusive education, dyslexia, dysgraphia, reading disorder, speech disorder, correction methods

Инклюзивті білім беру жүйесі ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоғамға бейімдеу мен тең мүмкіндік жасау жолында маңызды әлеуметтік бастама ретінде танылуда. Алайда білім алуда қиындық көріп жүрген кейбір оқушыларда психоневрологиялық сипаттағы бұзылыстар, соның ішінде дислексия мен дисграфия кездесіп жатады. Бұл мәселені уақтылы анықтап, түзету жұмыстары жүйелі түрде жүргізілмесе, баланың оқу жетістігіне айтарлықтай әсер етеді [1]. Осы мақалада аталған бұзылыстардың белгілері мен себептері талданып, оларды түзетуге арналған әдістемелік тәсілдер қарастырылады

Дислексияның ғылыми негіздері мен көріністері: Дислексия – нейробиологиялық негізі бар оқу қабілетінің бұзылысы. Ол баланың зияткерлік қабілетіне тәуелсіз түрде көрініс береді және сөзді тану, оқу жылдамдығы мен дәлдігінде айтарлықтай қиындықтармен сипатталады. Бұл бұзылыс көбінесе фонологиялық өңдеудің әлсіздігімен байланысты болады. Мұндай балалар мәтінді баяу оқиды, сөздердің құрылымын бұзады немесе оларды қате түсінеді. Ақпаратты қабылдау мен өңдеуде ерекшеліктер байқалады [2].

Дислексияның бірнеше түрі бар:

- Фонематикалық дислексия – дыбыстарды ажыратудағы қиындықтар, сөз құрылымын бұзу;
- Оптикалық дислексия – әріптерді тану мен көру арқылы қабылдау бұзылысы (мысалы, "п" мен "т", "б" мен "д" шатастыру);
- Семантикалық дислексия – сөзді дұрыс оқыса да, мағынасын түсінбеу;
- Моторлық дислексия – сөздерді дұрыс айтып үлгермеу, сөйлеу моторикасының әлсіздігі.

Бұл балаларда сөздік қордың шектеулі болуы, оқу қарқынының баяулығы және мәтінді мазмұндаудағы қиындықтар жиі кездеседі. Балалар мәтінді болжап оқиды, сөздерді өзгертіп жібереді немесе тастап кетеді.

Дисграфия: жазу дағдысындағы бұзылыстар: Дисграфия — жазу үдерісіндегі жүйелі, тұрақты қателермен сипатталатын бұзылыс. Бұл – жоғары психикалық функциялардың (фонематикалық есту, көру-кеңістік қабылдау, зейін, жады, қозғалыс дағдылары) жеткілікті дамымауынан туындайды [4].

Дисграфия белгілері:

- сөздегі әріптерді тастап кету;
- сөздерді біріктіру немесе бөлу;
- әріптердің өлшемдері мен арақашықтықтарының біркелкі болмауы;
- бас және кіші әріптердің орынсыз қолданылуы;
- қате көшіру, баяу және ауыр жазу;
- жазу кезінде дененің немесе қолдың ерекше қалыпта болуы.

Дисграфияның түрлері:

- Акустикалық – дыбыстарды дұрыс ажыратпаудан пайда болады;
- Артикуляциялық-акустикалық – сөйлеу мүшелерінің дұрыс жұмыс істемеуінен;
- Оптикалық – әріптердің графикалық бейнесін дұрыс қабылдамау;
- Аграмматикалық – грамматикалық құрылымдарды бұзу.

Түзетуге арналған педагогикалық әдістер: Оқу мен жазу бұзылыстары бар балаларға арналған әдістемелер арнайы логопедиялық және педагогикалық тәсілдерге негізделеді. Әдістер кешенді түрде жоспарланып, баланың нақты қажеттілігіне бейімделуі керек.

1. Фонематикалық талдау әдістері:

- дыбыстарды бөлу, салыстыру, буындарға бөлу;
- дыбыстан сөз жасау (анаграмма тәсілдері);
- дыбыстық диктанттар.

1. Көру арқылы қабылдауды дамыту:

- әріп пен сөздерді көру арқылы есте сақтау;
- сөз құрылымын салыстыру;
- мәтінді бояу, әріптерді шеңберлеу.

2. Моторика мен координация жаттығулары:

- сурет салу, қиып-жапсыру, құммен жазу;
- жазуға дейінгі дайындық жаттығулары (сызық сызу, ілмектер жасау).

3. Қайталау және бекіту:

- сөздік диктанттар;
- көшіру жұмыстары;
- мәтінді бөліп оқу және мазмұндау.

Баланың сөздерді, мәтіндерді оқи алмау кезіндегі қиындықтарын жоюға арналған нейропсихологиялық жаттығуларды мынадай IV- тарау бойынша қарастырамыз:

I. Оқу жылдамдығы төмен оқушыларға арналған жаттығулар;

II. Бала әріптерді біледі, бірақ әріптерді буынға, буынды сөзге біріктіру қиынға соғады.

Осы қиындықтарды жоюға арналған жаттығулар;

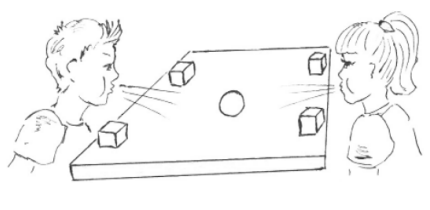
III. Оқыған мәтіннің мағынасын түсінбейтін оқушыда кездесетін қиындықтар;

IV. Баладағы жазудағы қиындықтарды жоюға арналған жаттығулар.

I. Оқу жылдамдығы төмен оқушыларға арналған жаттығулар;

I. ДУТИБОЛ ОЙЫНЫ. Ми тонусының жоғарлатып, тез ойлануына көмегін тигізеді.

Барысы: Үстелдің екі шетіне екі қатысушы (педагог-бала) отырады. Ортаға бір доп қойылады. Мұрынмен терең тыныс алып, ауызбен допты үрлей отырып, бір-бірінің қақпасына гол соғуы керек.

II. ТӨМЕННЕН ЖОҒАРЫ ОҚУ ӘДІСІ. Егер әріптерді ауыстыру әдеті болса, керісінше оқу әдісін қолданыңыз. Әріптің суреті жақсы қалыптасқан болуы керек. Бала төңкерілген мәтінді оқуы керек. Баланың зейінін дамыту, «болжамды» оқуды жоюға арналған жаттығу болып табылады.

Қияр-көкөңіс. Ол бақшада өсіріледі. Қияр денсаулыққа пайдалы. Онда салат жасайды. Қиярда ақ ауыз көп. Қиярды тұздап, қысқа сақалауға да болады. Біздің бақшада қияр көп өсті. Біздің отбасымызда қиярда бақшада қияр көп өсті. Біздің отбасымызда қиярда бақшада қияр көп өсті. Біздің отбасымызда қиярда бақшада қияр көп өсті. Біздің отбасымызда қиярда бақшада қияр көп өсті.

1 мәтін

Қой-өте пайдалы мал. Қазір оның биязы түрі көп өсіріледі. Жүзіннен түрлі маталар тоқылады. Терісінен былғары жасайды. Онда аяқ киім, тон тігеді. Қой етінен көптеген тамақтар даярлайды. Сүтінен ірімшік, май өндіреді. Қазақстанда қойды көп өсіреді.

2 мәтін

III. БОС СӨЗ. Баланың зейінін дамыту, сөз бейнесін дамыту, дыбыс-әріп талдауын жетілдіруге арналған жаттығу. Анаграмма . Балаңызға белгілі бір әріптер жиынтығынан сөз құрастыруды ұсыныңыз. 3 әріптен бастаңыз, біртіндеп санын 6-7-ге дейін жеткізіңіз, мүмкін 8 және тіпті 9 әріпке дейін болады.

1. Келесі әріптерден сөз құрап жаз

а) нырыш	а)ңеізт	а)әжікш
б)қбтао	б)малақ	
в)лоқ	в)шаға	
г) зуаы	г)наспа	г)ләбіш
д) мішікрі	д)мөрі	д)ақал
е) үтітн	е)ус	е)қымыс

IV. ШТРИХТАЛҒАН МӘТІНДЕР Баланың оқудағы көру аймағын қабылдауын дамыту, «болжап» оқуды жоюға арналған жаттығу.

1 мәтін

Мектеп бағы

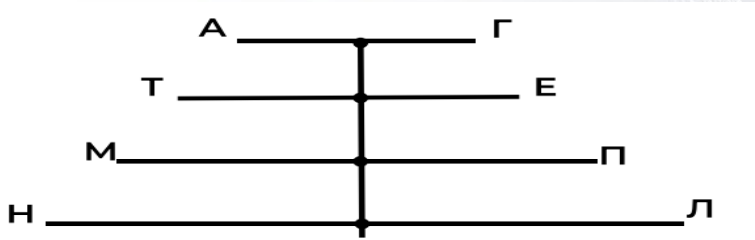
Биыл біз жаңа мектепке барамыз. Мектеп ауласы үлкен. Сынып бөлмелері әрі кең, әрі жарық. Мектебіміз екі қабатты. Терезелері биік. Мектеп бағына көптеген ағаштар отырғыздық. Гүл алаңын жасадық. Гүл алаңында менің сүйікті гүлдерім өсіп тұр. Біз әр Ұялысте мектеп бағына барып демаламыз.

Ү. Назар аударуға байланысты жаттығулар. Әріптер қатарына қара. Сөздерді тауып, астын сыз.

1. вкпл мекенжай ппшш авария блдшравторюб әліпби об
лангинаьлодшраренафрвис афиша бдыллоюпл банкдлщр
щ сөзл шрф бизнес бдгоарветераньбзлвитринамцводоросл
ильовквыуф буршак нпротьсвбодлрш ауа

2. вокзалбшроқақпартольлпшшлвоаапдерігербдрпурп
ррвбақшарпонфимпегіздербдгоабогфврпогиоблю
доюдблшбоссдълреплпбритүйепоопбрелокотълпоар
раошвалютадолпщцвекьбдплверабфтөбетарарве
ыарммжзалп

ҮІ. ШЫРША ойыны. Баланың перифериялық көруін дамыту, жұмыс визуалды кеңістігін кеңейту арналған жаттығу. Бала ортасында сызылған нүктеге қарау керек. Сіз әріпке көзіңізді жылжыта алмайсыз тек нүктеге қарайсыз. Бүйірлеріне қандай әріптер жазылғанын атау керек. Оқығаннан кейін келесі шыршаның сабақтарын жалғастырып оқыңыз.

ІІ. Бала әріптерді біледі, бірақ әріптерді буынға, буынды сөзге біріктіру қиынға соғады. Осы қиындықтарды жоюға арналған жаттығулар.

ІІ. ЭЛЕМЕНТТЕР. Баланың бір графемадан екіншісіне жылдам ауыса білу, ұсақ моторикасын дамыту, қолды жазуға дайындау. Жылдам жазу арқылы әріптерді қосуға миды дайындау.

ІІ. Зейін аудару мен зейіннің ауысуына бағытталған жаттығулар. Төменде келтірілген жаттығулар саусақтардың кішкентай бұлшық еттерін дамытуға көмектеседі, сонымен бірге баланы сыртқы ойларға, іс-әрекеттерге алаңдамауға, зейін қойып, жұмыс

істеуге үйретеді. Назардың болмауы тек балалардың ғана мәселесі емес. Мұқият жұмыс істеуді үйрену үшін, нәтижелі болу үшін шоғырлану жаттығуларын орындау керек.

Жаттығу № 1

А	Ә	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И
Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К
Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К
Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К
Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К
Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И	Й	К

III. Оқыған мәтіннің мағынасын түсінбейтін оқушыда кездесетін қиындықтар:

III. 1. «АРТЫҚ ӘРІПТЕР» әдісі. Баланың көру зейінін дамыту, сөз бейнесін дамыту жаттығулары. Барысы: Бұрмалау дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін. Бала өлеңдердегі немесе мәтіндегі артық басылған әріптерді тауып, оларды сызып тастауы керек, содан кейін мәтінді оқуы керек.

**Төмендегі мәтіннен артық Л және Д қосымша әріптерін табу керек*

Жамбыл Жабаев

Жамбыл Жабаев-қазақ халқының ұлы ақыны. Ол жүзс жасаған адам. Соның сексен бес жасылы ақындықпен өтті. Жамбыл ақынның шығарған өлеңдері өте көп. Олар дүние жүзіндегі көптеген халықтардың тіліне аударылды. Сүйікті ақынның еңбегі өте жоғары бағаланды. Жамбыл өз өлеңдерін еңбек адамдарына арнаған.

III. «Сөздер мен әріптерді санын тап» ойыны. Баланың сөз тіркесі туралы ұғымды бекіту, дыбыстық әріптік талдауды және есту арқылы қабылдау көлемін дамытуға арналған жаттығу.

Ана

Әлемдегі ең әдемі сөз-ана деген сөз. Барлық тілде бұл сөз ерекше қадірлі.
(13 сөз)

III. СҰРАҚТАРҒА ЖАУАП БЕРЕ ОТЫРЫП ОҚУ. Баланың зейінін, есте сақтауын, мәтінді түсіну қабілетін дамыту.

Ормандар – ормандар және адам

1. Ормандар жер құрлығының неше бөлігін алып жатыр?
2. Өсімдік және жануардың көптеген түрлері мекен ететін табиғи орта?
3. Ормандардың адам өміріндегі маңызы?

Орман – бұл бетін түгелдей ағаштар мен ағаштекес өсімдіктер жапқан Жердің аса кең аумағы. Ормандар Жер құрлығының 30 %-ға жуығын алып жатыр. Олар біздің планетамыздың барлық жерінде орналасқан және адамды көптеген табиғи ресурстармен қамтамасыз етеді. Ормандар – өсімдік және жануардың көптеген түрлері мекен ететін табиғи орта. Олар күрделі экожүйені құрады. Көне дәуірден бері орман адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Алғашқы адамдардың көпшілігі орманда өмір сүрген, сонда жүріп аң аулаған және қорек үшін жабайы өсімдіктерді жинаған. Бүгінде ормандар адам қажеттілігін көптеген саласын қамтамасыз етіп отыр. Ормандардың ағашы мен басқа да өнімдері жиі жасауға, дәрі-дәрмек, қағаз шығаруға және бірнеше өнімдер өндіруге пайдаланылады. Ағаштардың қабағы тамақ жасауға, үйлерді жылытуға жұмсалады. Ормандар- адамдардың демалатын орындары және туризм мен аңшылықты дамытатын жер.

IV. Баладағы жазудағы қиындықтарды жоюға арналған жаттығулар.

IV.1. ҚАТЕСІЗ КӨШІРІП ЖАЗЫҢЫЗ. Баланың көру зейінін дамытуға арналған жаттығу. Көшіріп жазу бойынша мектеп жұмысына жақсы дайындық болып табылады, өйткені әріптер жиынтығы мүлдем мағынасыз. Бұл тұжырымдаманы жазудың орнына үлгіні жиі қарауға мәжбүр етеді. Мәтіндердегі мағынасыз әріптер жиынтығын немесе күрделі сөздерді дұрыс қайта жазу керек.

шцқпақткс, шцңқфлдақ, шцңжфқпхс, ыапшцңдму,
шплкцстйк, шцрмпндху, шътқвқпай, шхлжцңдау,
шжрқцқтку, шцңғплдву, шпрқплдцу, ашцқбърмжс,

IV. СЫНҒАН ӘРІПТЕР. Баланың әріптердің бейнесін бекіту, бейнелі қабылдауды дамытуға арналған жаттығулар Нұсқаулық: бала әріптердің жетіспейтін элементтерін толтырып, сөздерді қалпына келтіруі керек.

Λ Π Ι ∪ Ъ Π	-мысық
Γ Λ	-үй
Υ Ο Λ Ι Κ	-көлік
Ο Ι Β Π Ι Ο Β Ι Η	-орынды
Α Λ ∪ Ι Β Ι Η	-жастық
Υ Λ Ι Λ	-киім
Π Σ Ι Γ Γ Σ	-дәптер
Γ Σ Γ ∪ Γ	-терезе
Κ Γ Σ ∩	-кесе
Γ Λ Λ Λ Η	-тамақ

Қазіргі білім беру саласында инклюзивті білім беру аясында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеу маңызды бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл әсіресе дислексия мен дисграфиясы бар балаларға қатысты, себебі олар жалпы білім беру үдерісінде жиі назардан тыс қалып, өз мүмкіндіктерін толықтай көрсете алмай жатады. Мақалада көрсетілгендей, дислексия мен дисграфия – бұл жай ғана оқу мен жазудағы қателіктер емес, олар нейропсихологиялық және фонологиялық бұзылыстарға негізделген ерекше қажеттіліктер. Мұндай оқушылардың когнитивтік дамуы қалыпты деңгейде болғанымен, оқу мен жазу барысында айтарлықтай қиындықтарға тап болады.

Зерттеу барысында дислексия мен дисграфияның табиғаты, олардың көрініс формалары, диагностика және түзету жолдарына терең талдау жасалды. Әсіресе, әртүрлі авторлар ұсынған теориялар мен әдістемелерге сүйене отырып, бұл бұзылыстардың түрлері, көрініс белгілері және соған сәйкес түзету жұмыстары нақты сипатталды. Олардың ішінде дыбыстық талдауға бағытталған жаттығулар, көру арқылы қабылдауды дамыту, ұсақ моториканы жетілдіру, оқу жылдамдығын арттыру және эмоционалдық қолдау көрсету сынды педагогикалық тәсілдер өз тиімділігін көрсетті.

Сонымен қатар, инклюзивті сынып жағдайында мұғалімнің рөлі ерекше маңызға ие екені анықталды. Мұғалім оқушының жеке ерекшелігін ескеріп, оқу тапсырмаларын бейімдеп, оңтайлы оқу ортасын қалыптастыруы тиіс. Мұндай жағдайда бала өз мүмкіндігін барынша көрсете алады және білім алуға деген ішкі мотивациясын жоғалтпайды. Ата-аналармен және арнайы мамандармен (логопед, дефектолог, психолог) бірлесіп жұмыс істеу де оң нәтиже беретіндігі тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр.

Қазіргі таңда Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытуға бағытталған бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттар қабылдануда. Бұл өз кезегінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуына, қоғамға бейімделуіне және әлеуметтенуіне жол ашады. Алайда бұл саланы жетілдіру үшін педагогтардың кәсіби даярлығын арттыру, әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету және ғылыми зерттеулер жүргізу жалғасуы тиіс.

Қорытындылай келе, дислексия мен дисграфия – бұл кедергі емес, оларды дұрыс түсіну және онымен тиімді жұмыс жүргізу педагогика ғылымы мен тәжірибесінің маңызды міндеті болып табылады. Әрбір бала – тұлға, ал оның оқу ерекшелігі – мұғалімнің кәсіби икемділігін қажет ететін жағдай. Сондықтан да, білім беру жүйесі әр баланың қабілетін ашуға, мүмкіндігін кеңейтуге бағытталған болуы қажет. Осы бағытта жүргізілетін жүйелі жұмыс еліміздегі инклюзивті білім беру сапасының артуына және барша балаға тең мүмкіндік жасалуына жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Shaywitz, S. E. (2003). *Overcoming Dyslexia: A New and Complete Science-Based Program for Reading Problems at Any Level*. New York: Alfred A. Knopf.
2. Lyon, G. R., Shaywitz, S. E., & Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 53(1), 1–14. <https://doi.org/10.1007/s11881-003-0001-9>
3. Snowling, M. J. (2000). *Dyslexia* (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishers.
4. Лалаева, Р. И. (2001). *Логопедия: Учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов*. Москва: Академия.
5. Корнева, А. Н. (1997). *Нарушения письменной речи у детей: Диагностика и коррекция*. Санкт-Петербург: Речь.
6. Туманова, Т. В. (2001). *Методика коррекционной работы при нарушениях письменной речи у младших школьников*. Москва: Владос.
7. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. (2019). *Инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасы*. Астана.
8. Абдыкадырова, Г.Ж. (2020). Инклюзивті білім берудің теориялық негіздері. *Педагогикалық шолу*, №2, 45–50 бб.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Лекерова Сағыныш Асланқызы
Талдықорған қаласы, №4 ясли-бақшасы
логопед-дефектолог

Аннотация: Берілген мақалада жалпы психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалар, олардың түрлері, ПДТ-ның пайда болу себептері, сондай-ақ мектеп жасына дейінгі ПДТ балалардың ерекшеліктері қарастырылған. Сонымен қатар қазіргі таңда арнайы білім беру жүйесіндегі ПДТ балаларға жас ерекшеліктері бойынша талдау жасалған.

Түйін сөздер: Психикалық дамуы тежелген балалар (ПДТ), арнайы білім беру жүйесі, жас ерекшелік, түзете-дамыту жұмысы.

Қазіргі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі – ерекше білім беруді қажет ететін балалар санының күн санап артуы. Балалардың психикалық дамуына байланысты бұзылыстардың спектрі өте кең, дегенмен олардың ішінде психикалық дамудың тежелуі жиі кездеседі.

«Психикалық дамудың тежелуі» (ПДТ) ұғымы орталық жүйке жүйесі аздап органикалық немесе функционалды бұзылған, сондай-ақ ұзақ уақыт депривацияға (қолайсыз әлеуметтік ортада) ұшыраған балаларға қатысты қолданылады. Бұған эмоционалды-ерік саласы жетілмеу және таным әрекетінің дамымауы тән болып табылады. ПДТ балаларда танымдық қызығушылығының жеткіліксіз көрінуі жадысының бұзылуы, есту және көру түйсігінің жетіспеушілігі, нашар қозғалуымен үйлеседі. Қол буындары қозғалуының кішкене дифференциалдануы жабыстыру, сурет салу, құрастыру, жазу әрекетінің нәтижесіне теріс ықпал етеді. Сөздің өрескел жетілмеуі дыбыс шығарудың бұзылуын, сөздіктің жұтаңдығы және жіктелуінің жеткіліксіздігін, логикалық-грамматикалық құрылымын игерудің қиындықтарын тудыруы мүмкін. Көптеген балаларда фонетикалық-фонематикалық қабылдауының жеткіліксіздігі, есту, сөйлеу жадысының төмендеуі байқалады.

Психикалық дамуы тежелген балалар дамуындағы тежелудің көріну деңгейіне және себептерінің әртүрлілігіне байланысты біртекті топқа жатпайды. К.С.Лебединский жүргізген клиникалық және психологиялық зерттеулер балалардың психикалық тежелуін төрт топқа бөлуге мүмкіндік берді: конституциялық психикалық дамуының тежелуі, соматогенді психикалық дамуының тежелісі, психогенді психикалық дамуының тежелуі, церебральды-органикалық генезді психикалық дамуының тежелуі.

Конституционалды психикалық дамуы тежелуінің пайда болуы психофизикалық инфантилизм немесе психикалық синдром түрінде көрінеді. Психофизикалық инфантилизм

көбіне жеке және эмоционалды жетілмеуі түрінде сипатталады. Психофизикалық – организмнің бүтіндей дамуы және жетілуінің тежелуімен сипатталады. Конституционалды шығу тегіндегі психикалық дамуы тежелген балаларда мынадай ерекшеліктері бар:

- зейіннің тұрақсыздығы;
- танымдық белсенділіктің және жұмысқа қабілеттіліктің төмендігі;
- абстрактілі-логикалықтан көрнекілік-әрекеттік, нақты-бейнелік ойлаудың басымдығы;
- сөздік-мағыналық есте сақтаудың жеткіліксіздігі;
- қажудың жоғары болуы және белсенді зейіннің әлсіздігі.

Балалар ойында жалықпайды, бірақ зияткерлік әрекетте тез шаршайды. Зейіннің аландауы, шаршағыштық, ерік күшінің әлсіздігінің жоғарылығы байқалады.

Психогенді шығу тегіндегі психикалық дамуының тежелуі бала тұлғасының дұрыс қалыптасуына кедергі келтіретін тәрбиенің қолайсыз жағдайларынан туындайды. Ерте пайда болған, ұзақ әсер ететін және баланың психикасын жаралауға әсері тигізетін ортадағы қолайсыз жағдай, ең алдымен эмоционалды дамуындағы психикалық бұзылыстарға әкеледі. Осындай балаларға: қорғаныштық-енжар мінезқұлық қасиеті (қорқақтық, ынжықтық, жылауықтық, тұйықтық) немесе қорғаныштық-агрессивті қасиет (қатыгездік, қыңырлық, мойындамаушылық, дөрекілік) тән. Психогенді шығу тегіндегі психикалық дамуының тежелуін түзету жұмыстарының бағыты – бұл отбасының психологиялық ахуалын сауықтыру, ата-аналармен түзету тапсырмаларын қабылдау, оқуға жалпы қабілетін дамыту үшін тиімді жағдай жасау және тұлғаның жағымсыз ерекшеліктерін түзету, эмоционалды тұрақтылығын қалыптастыру, өз құрдастарымен қарым-қатынаста, ойында өз әрекетін тежеу қабілеті болып табылады.

Психикалық дамудың тежелуінің самтогенді түрінің пайда болу себептері әртүрлі созылмалы аурулар, инфекциялар, балалардың невроздары, соматикалық жүйенің туа біткен және жүре пайда болған даму ақаулары болып табылады. Бұл формада балаларда ПДТ тұрақты астениялық көріністер болуы мүмкін, ол баланың дене мәртебесін ғана емес, психологиялық тепе-теңдігін де төмендетеді. Балаларға қорқыныш, ұялшақ, өзіне сенімсіздік тән. Осы санаттағы балалар ата-анасының қамқорлығынан құрбыларымен аз қарым-қатынас жасайды, олар өз балаларын артық қарым-қатынастан қорғауға тырысады, сондықтан олардың тұлғааралық байланыс шегі төмендетілген. Бұл түрінде ПДТ балалар арнайы мекемелердегі емге мұқтаж. Бұл балалардың одан әрі қалыптасуы мен оқуы олардың денсаулық жағдайына байланысты.

Церебралды-органикалық шығу тегіндегі психикалық дамуының тежелуі эмоционалды-еріктік орта сияқты танымдық қызметте де үлкен шыдамдылықты және бұзылысты көрсетеді. Эмоционалды-ерік-жігері жетілмегендік органикалық инфантилизмді білдіреді. Эмоция ширақтық пен ашықтықтың болмауымен, белгілі бір әлжуаздықпен сипатталады. Балалар сыни қарамайды, өте сенгіш, талаптану деңгейі төмен, бағаға қызығушылығы нашар болады. Танымдық әрекетінің бұзылысына психикалық процестердің енжарлығы себепші болады. Балаларда зейіннің тұрақсыздығы, фонематикалық есту қабілеті дамуының, көру және тактильді қабылдаудың, көру-қозғау үйлесімінің, қысқа уақыттағы және ұзақ уақыттағы есте сақтауының жеткіліксіздігі байқалады. Арнайы педагогикалық қолдаудың мазмұны: іс-әрекетті эмоционалды ынталандыру (ойын арқылы); зейін, бақылау, өзін-өзі бақылауды ұйымдастыру; тілдік бақылауды күшейту (дауыстап айту); кез келген әрекет үшін сыртқы сүйенішті, мерзімі ұзартылған жауапты қолдану; тапсырма көлемін азайту, тапсырманы көрсету мен оны тәжірибеде іске асыру қарқынын бәсеңдету; күн тәртібінің дұрыс ұйымдастырылуы; психикалық тонусын ынталандыруға, мидың қоректенуін жақсартуға және т.б. бағытталған емдеу болып табылады.

Енді ПДТ-сы бар балалардың даму ерекшеліктеріне нақтырақ сипаттама беріп, олардың сөйлеу құрылымын тексерейік.:

Қабылдау - психикалық дамуы тежелген балаларда пішінді фоннан ажырату, ұқсас пішіндерді ажырату, қарастырылатын объектіден нақты пішінді ажыратып алу, кеңістік тереңдігін қабылдауында қиындықтар кездеседі. Бұл балаларда заттардың қашықтығын

анықтау қиынға соғады, сондықтан оларды кеңістіктік бағдарлау қиындық туғызады. Ерекше қиындықтар жекелеген элементтердің күрделі кескіндерде орналасуын қабылдауда анықталады. Осы кемшіліктермен байланысты нақты объектілер мен бейнелерді көру кезінде қиындықтар байқалады. Кейін оқуға үйрету басталғанда, қабылдау кемшіліктері әріптер мен олардың элементтері бойынша ұқсастарын ажырата алмаудан көрінеді.

Зейін - психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балалардың зейінінің тұрақсыздығы олардың қоршаған заттар мен құбылыстарды қабылдау ерекшеліктерін бақылау кезінде анықталады. Балалардың зейіні бір объектіде нашар шоғырланып, тұрақсыз болады. Бұл тұрақсыздық балалар айналысатын кез-келген басқа қызметте де көрінеді. Психикалық дамуының тежелуі бар балалардың зейін кемшіліктері едәуір дәрежеде жұмысқа қабілеттілігінің төмендігіне, тез шаршауға байланысты, олар әсіресе орталық жүйке жүйесінің органикалық жеткіліксіздігі бар балаларға тән.

Есте сақтау - дамуындағы ауытқулар дизонтогенездің ерекше түрі ретінде психикалық дамуының тежелуіне тән болып табылады. ПДТ кезінде жадының кемшіліктерінің ерекшелігі – оның тек жекелеген түрлерінің ғана тежелуі. Мақсатты түзету жұмысы кезінде, атап айтқанда, есте сақтаудың арнайы тәсілдерін дұрыс қалыптастырған жағдайда танымдық белсенділікті дамытуда жақсы жетістіктерге жетуге болады.

Ойлау - ПДТ балалардың психологиялық ерекшеліктерінің бірі - оларда ойлаудың барлық түрлерінің артта қалуы. Ойлау үрдістерінің дамуындағы мұндай елеулі артта қалушылық интеллектуалды операцияларды қалыптастыру, ақыл-ой іс-әрекетінің дағдыларын дамыту және зияткерлік белсенділікті ынталандыру мақсатында арнайы педагогикалық жұмысты жүргізу қажеттігін айқын көрсетеді.

Моторика - ПДТ балаларда жалпы және ұсақ моториканың дамымауы айқын байқалып, қозғалыс техникасы мен қозғалыс сапасы (жылдамдық, ептілік, күш, дәлдік, үйлестіру) зардап шегеді. Моториканың кемшіліктері қарапайым сызықтарды жүргізудің қиындықтарынан, суреттің ұсақ бөлшектерін бастырудан, ал одан әрі - жазуды меңгерудің қиындықтарынан байқалады.

Сөйлеу тілінің дамуы. ПДТ балаларға бірінші сөздер мен бірінші фразалардың кеш пайда болуы тән. Содан кейін сөз қорының баяу кеңеюі және грамматикалық құрылымды жай меңгеру байқалады. Олардың сөйлеу белсенділігі өте төмен екенін артикуляциялық аппараттың аз қозғалуымен байланысты деп болжауға болады. Бұл балалар үшін белсенді және пассивті сөз қорының көлемі арасындағы алшақтық, әсіресе сын есімдерге қатысты, олардың сөздерінде қоршаған әлем заттары мен құбылыстарының қасиеттерін білдіретін көптеген сөздердің болмауы, сөздерді дұрыс қолданбау, жиі кеңейтілген мағынада, жалпы ұғымдарды білдіретін сөздердің шектеулі болуы, сөздік қорды активтендіру қиындықтары айқын көрінеді.

О.А. Конради психикалық дамуы тежелген балалардың келесі ерекшеліктерін атап көрсетеді:

- Психикалық дамуында тежелуі бар мектеп жасына дейінгі балалар сюжеттік бейнелерді бейнелей алмайды. Жеке заттарды бір сюжетке біріктіре алмайды немесе көптеп салынған заттардың 2-3-ін ғана бір эпизодқа біріктіре алады. Суретте заттардың қосымша бөлшектері өте сирек кездеседі.

- Заттардың бейнелерін геометриялық пішіндермен алмастыру мен түстерді қате қолдану (мысалы, аққала қызыл түспен боялған) байқалады.

- Психикалық дамуында тежелуі бар балалар сюжеттік сурет салуда оның тақырыбын таңдауда қиналады.

- Аталған категориядағы мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің салған суреттеріне ат қоя алмайды, сурет салу барысында өздеріне сұрақ қоя алмайды, парақта салынған суреті туралы айтқанда ешқандай эмоция білдірмейді.

- Суретті бояуда бояудың шетіне шығып кеткендігі, бояудың біркелкі еместігі мен қарандашты ақырын ғана басып бояғандығы байқалады.

- Іс-әрекет барысына және оның нәтижесіне деген қызығушылықтың төмендігі немесе қызығушылықтың мүлдем жоқтығы байқалып, мектеп жасына дейінгі бала тәрбиешінің одан нені талап етіп отырғандығын әрдайым түсіне бермейді.

- Акварель немесе гуашьпен жұмыс жасағанда жұмыстардың ұқыпсыздығы байқалады. Психикалық дамуында тежелуі бар балалардың танымдық белсенділіктері, іс-әрекетке деген мотивациясы төмен болғандықтан, оларды дамытудың маңызды элементі жігерлендіру мен бейнелеу іс-әрекетіне қызығушылықты белсендіру болып табылады.

Қорытындылай келе психикалық дамудың тежелуі (ПДТ) - психикалық бұзылыстардың ең көп таралған түрлерінің бірі. Бұл психикалық дамудың қалыпты қарқынының бұзылуы. "Кешіктіру" термині бұзылудың уақытша сипатын атап көрсетеді, яғни психофизикалық даму деңгейі жалпы баланың паспорттық жасына сәйкес келмеуі мүмкін.

Психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыстана отырып, ПДТ- бұл дизонтогенді (аномальды) даму екендігін ескеруіміз керек. Ол танымдық қызметтің бұзылуымен және эмоциялық дамудың бұзылуымен (инфантилизммен) сипатталады. Психикалық даму тежелісі - бұл уақытша диагноз. Сондықтан мектепке дейінгі жастағы баланың дамуында артта қалуын анықтау, оның жақын арадағы даму аймағын анықтау және жалпы білім беретін (жаппай) мектеп жағдайында оқуға дайындау үшін онымен түзету жұмыстарын уақытылы бастап, күнделікті жүргізу өте маңызды.

Түзету жұмыстарын жүргізу барысында төмендегі қағидаттарды үнемі ескеріп отыру керек:

1. ПДТ балаларды үнемі назарда ұстау.
2. Жаңа материалды бірнеше қайтара қайталау.
3. Табысқа жетулеріне жағдай жасау, аз ғана жетістігі үшін үнемі мадақтау.
4. ҰОҚ немесе ойындардың кез келген түрін өткізу барысында педагог жалпы білім беру бағдарламасының міндеттерін ғана емес, сонымен қатар түзету міндеттерін шешу қажеттігін есте сақтауы тиіс.
5. Өткен материалды қайталап бекітіп отыру.
6. Материалды бекіту бойынша қосымша жеке сабақтар өткізу.
7. Балаға нұсқауды бірнеше қарапайым нұсқаумен беру.
8. ПДТ-бар балалар тез шаршайтын болғандықтан, ҰОҚ соңында ой белсенділігін қажет ететін тапсырмалар бермеу.
9. Жаңа материалды меңгеру кезінде анализаторлардың ең көп санын пайдалану қажет.
10. ПДТ бар балаларда оқуға деген қызығушылық төмен болғандықтан әдемі, жарқын көрнекіліктерді қолдану.
11. Педагогтың сөйлеу мәнері балаларға үлгі боларлықтай: анық, жақсы интонациямен, мәнерлі, дыбыс айтуды бұзбай қолданылуы керек. Педагог балаларға сөздері түсінікті болуы үшін грамматикалық құрылымдардан, айналымдардан, кіріспе сөздерден аулақ болу керек.
12. Баланың кемшіліктеріне назар аудармау.
13. Балада таңдау жасау, шешім қабылдау, өзіне жауапкершілік алу білігін қалыптастыру.
14. Балаларды өз іс-әрекеттерін талдауға үйрету, өз еңбегінің нәтижелеріне сыни қарауға дағдыландырту.
15. Баланы қоғамдық өмірге қосу, оның әлеуметтік ортада маңыздылығын көрсету, өзін жеке тұлға ретінде сезінуге үйрету.
16. Баланың ата-анасымен немесе жақындарымен сенімді серіктестік қарым қатынас орнату, ата-аналардың талаптарына мұқият қарау, олардың көзқарасы бойынша, қазіргі кезде олардың балалары үшін маңызды және қажет, баланы қолдауға бағытталған бірлескен іс-әрекеттер туралы келісу қажет.
17. Қажет болған жағдайда ата-аналар мамандардың (логопед, дефектолог, психолог) қолдауына жүгіну ұсынылады.
18. Қажет болған жағдайда қосымша мамандарға (невропатолог, иммунолог, отоларинголог,

офтальмолог) ұсынылады. медикаментозды көмекке жүгіну.

19. Инклюзивті білім берудің қазіргі кезеңінде осы уақытқа қарай білікті мамандары бар мамандандырылған мекемелерде қалыптасқан интегративті білім беру тәжірибесіне, балалардың жеке ерекшеліктерін ескеретін арнайы әдістемеліктерге сүйену қажет.

Сонымен қатар, ерекше білім алу қажеттіліктері бар балалармен нәтижелі жұмыс жасау үшін сүйіспеншілікке толы жүрек, кәсіби шеберлік және адами құндылықтар ұштасып жатса ғана нұр үстіне нұр болатындығы сөзсіз. Қорытындылай келе, педагогтер ата-аналармен тығыз қарым-қатынаста түсінушілік, құрмет және ынтымақтастық жағдайында жұмыс істеген кезде, қажетті психологиялық түзету, медициналық емдеу уақытында жүзеге асырылған кезде, ал педагогикалық түзету және дамыту жұмыстары тиімді нәтиже береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Дмитриева В. Методика раннего развития Марии Монтессори. От 6 месяцев до 6 лет.
2. Интернет материалдары: Весёлые пальчиковые игры.
3. Абдрахимова Г.Д. Саусақ және тіл жаттығулары: Дидактикалық материалдар. – Алматы: «Арман–ПВ» баспасы, 2013.
4. Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие мозга ребёнка. – М., 2003.
5. Логопедия: Учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов / Ред. Л.С. Волкова, С.Н. Шаховская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2002.
6. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. – Санкт-Петербург: Речь, 2006.
7. Пузанов Б.П., Коняева Н.П., Горский Б.Б. и др. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: олигофренопедагогика: Учебное пособие для вузов / Под ред. Б.П. Пузанова. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2008.
8. Трофимова Н.М., Дуванова С.П., Трофимова Н.Б., Пушкина Т.Ф. Основы специальной педагогики и психологии: Учебное пособие для вузов по педагогическим специальностям. – СПб.: Питер, 2006.
9. Пименова Е.П. Пальчиковые игры. – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
10. Заширинская О.В. (сост.) Психология детей с задержкой психического развития: Хрестоматия: Учебное пособие для вузов. – СПб.: Речь, 2004.
11. Солнцева В.А., Белова Т.В. 200 упражнений для развития общей и мелкой моторики у дошкольников и младших школьников: Пособие для родителей и педагогов. – М.: АСТ-Астрель, 2007.
12. Фадеева Ю.А., Пичугина Г.А., Жилина И.И. Игры с прищепками: творим и говорим. – М.: ТЦ Сфера, 2011.
13. Филиппова С.О. Подготовка дошкольников к обучению письму. Влияние специальных физических упражнений на эффективность формирования графических навыков: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2000.

Қолданылған интернет-ресурстар

1. Шевченко С.Г. Подготовка к школе детей с задержкой психического развития: Программы. – М., 2005.
2. Борякова Н.Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития. – М., 2000.
3. Борякова Н.Ю. Коррекционно-педагогическая работа в детском саду для детей с ЗПР: Методическое пособие. – М., 2008.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ - КАК РАБОТАТЬ С РАЗНЫМИ УРОВНЯМИ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ

Абишева Куралай Асылхановна

учитель русского языка и литературы

КГУ «Средняя школа имени М. Ломоносова»

с. Тургенъ, Енбекшиказахский район, Алматинская область

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы и практические аспекты реализации дифференцированного подхода в обучении как одного из эффективных методов работы с учащимися, обладающими разным уровнем подготовки. Актуальность темы обусловлена необходимостью индивидуализации обучения в условиях обновлённого содержания образования. Особое внимание уделяется роли учителя в диагностике учебных возможностей и в проектировании заданий различной степени сложности. В статье представлены методы и приёмы, которые способствуют включению всех категорий учащихся в активную учебную деятельность. Материал будет полезен педагогам, стремящимся повысить качество образования и создать условия для успешного развития каждого ученика.

Аннотация: Бұл мақалада оқушылардың дайындық деңгейі әртүрлі болған жағдайда жұмыс істеудің тиімді тәсілдерінің бірі ретінде сараланған оқытудың теориялық негіздері мен практикалық қырлары қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі жаңартылған білім мазмұны жағдайында оқытуды дараландыру қажеттігімен байланысты. Мұғалімнің оқу мүмкіндіктерін диагностикалау және әртүрлі күрделілік деңгейіндегі тапсырмаларды жобалау барысындағы рөліне ерекше назар аударылады.

Мақалада барлық санаттағы оқушыларды белсенді оқу үдерісіне тартуға ықпал ететін әдіс-тәсілдер ұсынылған. Материал білім сапасын арттыруға және әрбір оқушының табысты дамуына жағдай жасауға ұмтылатын педагогтарға пайдалы болады.

Differentiated Approach in Education – How to Work with Students of Varying Levels of Preparation

Abstract: The article examines the theoretical foundations and practical aspects of implementing a differentiated approach to teaching as one of the effective methods for working with students who have different levels of preparedness.

The relevance of the topic is due to the need for individualized instruction within the context of updated educational content. Particular attention is given to the teacher's role in diagnosing students' academic capabilities and designing tasks of varying degrees of complexity.

The article presents methods and techniques that promote the inclusion of all categories of students in active learning. The material will be useful to educators striving to improve the quality of education and create conditions for the successful development of each student.

Ключевые слова/Кілт сөздер / Keywords:

- 1 | дифференцированный подход | жіктелген оқыту тәсілі | differentiated approach
- 2 | индивидуализация обучения | оқытуды дараландыру | individualization of learning
- 3 | уровень подготовки | дайындық деңгейі | level of preparedness
- 4 | мотивация | мотивация | motivation
- 5 | групповая работа | топтық жұмыс | group work
- 6 | проектная деятельность | жобалық қызмет | project-based activity
- 7 | индивидуальные задания | жеке тапсырмалар | individual assignments
- 8 | педагогическая диагностика | педагогикалық диагностика | pedagogical diagnostics
- 9 | творческий потенциал | шығармашылық әлеует | creative potential
- 10 | самостоятельное обучение | өзіндік білім алу | self-directed learning

Современная образовательная система РК ставит перед собой задачу не только дать ученикам базовые знания, но и развить их индивидуальные способности, творческий потенциал и способность к самостоятельному обучению. В условиях класса, где ученики

обладают различными уровнями подготовки, важным педагогическим инструментом становится дифференцированный подход в обучении. Этот подход позволяет эффективно работать с учащимися, имеющими различные уровни знаний, интересов и навыков. В статье будет рассмотрено, что такое дифференцированный подход, как он работает в практике и какие методы используются для организации учебного процесса, ориентированного на различные уровни подготовки.

В условиях стремительного развития образования и общества в целом педагог сталкивается с необходимостью адаптироваться к новым вызовам. Именно поэтому становится важным не только знание содержания предмета, но и владение современными методиками обучения, к числу которых относится дифференцированный подход.

Что такое дифференцированный подход в обучении?

Дифференцированный подход — это методика преподавания, при которой учитываются индивидуальные особенности учащихся: их уровень подготовки, скорость усвоения материала, интересы и предпочтения. Он ориентирован на то, чтобы каждый ученик, независимо от своих начальных знаний, мог развиваться в своем темпе и достигать максимальных результатов. Этот подход признан одним из наиболее эффективных, так как способствует созданию оптимальных условий для обучения каждого ученика, исключая ситуацию, когда слабые учащиеся отстают, а сильные не получают достаточно сложных заданий для развития.

На практике педагоги часто сталкиваются с тем, что ученики имеют различные уровни знаний и умений, а значит, и подходы к обучению должны быть разнообразными. В одном классе могут быть дети, которые хорошо усваивают материал, и те, кто испытывает трудности в учебе. Это связано с множеством факторов: личные особенности, внешние обстоятельства, разная мотивация и интересы к обучению. Применение дифференцированного подхода позволяет не только учитывать эти различия, но и создаёт возможности для того, чтобы каждый ученик мог раскрыть свой потенциал.

Важным аспектом является то, что такой подход не сводится лишь к созданию различных заданий для учащихся с разным уровнем знаний. Это также работа с мотивацией, помощь в организации учебного процесса, вовлечение каждого ученика в активную деятельность, что значительно повышает результативность обучения.

Для того чтобы эффективно применять дифференцированный подход в обучении, учитель должен иметь чёткое представление о том, как именно можно работать с разными уровнями подготовки. Один из основных аспектов — это создание и использование разных видов заданий, соответствующих уровню каждого ученика. Важно, чтобы эти задания не только соответствовали уровню знаний, но и мотивировали ученика к дальнейшему обучению, развивали его способности.

Примерами применения дифференцированного подхода на практике являются такие методы как групповая работа, проектная деятельность, индивидуальные задания.

Групповая работа. Учащиеся с различным уровнем подготовки могут работать в небольших группах, где каждый может внести свою лепту. Например, более сильные ученики могут объяснять материал тем, кто испытывает трудности, что способствует улучшению усвоения знаний для всех участников.

Проектная деятельность. Это возможность для учеников проявить креативность и развить практические навыки. Для учеников разного уровня можно предложить проекты с различной степенью сложности, что позволит каждому ученику реализовать свой потенциал.

Индивидуальные задания. Использование индивидуальных заданий — это важный аспект дифференцированного подхода. У каждого ученика, может быть, своя программа или дополнительные задания для развития, что позволяет работать с индивидуальными потребностями и интересами.

Дифференциация может быть реализована через использование разноуровневых заданий, что позволяет каждому ученику двигаться в собственном темпе. Кроме того, важна

диагностика учебных достижений, которая помогает учителю оперативно реагировать на потребности обучающихся.

Также стоит отметить значимость обратной связи: регулярное обсуждение с учениками их успехов и трудностей способствует повышению мотивации и формированию учебной самостоятельности.

Педагог, использующий дифференцированный подход, постоянно анализирует свою деятельность, экспериментирует с формами и методами работы. Это требует не только профессиональных знаний, но и высокой степени педагогического такта, терпения и заинтересованности в результатах труда.

Таким образом, дифференцированный подход не является временной методикой, а становится неотъемлемой частью современного образовательного процесса, направленного на развитие личности каждого ученика.

Следует отметить, что успешная реализация дифференцированного подхода невозможна без постоянного профессионального роста педагога. Учитель должен не только владеть методами диагностики и адаптации учебных материалов, но и уметь эффективно взаимодействовать с учениками, коллегами и родителями.

Особое внимание необходимо уделять организации образовательной среды, в которой учитываются индивидуальные потребности каждого ученика. Такая среда должна быть мотивирующей, безопасной и стимулирующей развитие.

Для обеспечения результативности дифференцированного обучения важно использовать разнообразные формы оценки: не только традиционные тесты и контрольные работы, но и самооценку, взаимооценку, наблюдение, портфолио. Это позволяет более объективно оценить прогресс учащегося и скорректировать учебную стратегию.

Внедрение цифровых образовательных ресурсов даёт дополнительные возможности для индивидуализации обучения. Электронные платформы, интерактивные задания и обучающие приложения позволяют учитывать темп, интересы и уровень подготовки каждого ученика. Современные цифровые инструменты играют всё более важную роль в организации дифференцированного обучения. Использование онлайн-платформ, интерактивных заданий и цифровых диагностических инструментов позволяет учителю эффективно отслеживать уровень подготовки учащихся и оперативно вносить изменения в образовательный процесс. Программное обеспечение, такое как Google Classroom, Kahoot!, LearningApps и т.п., предоставляет возможность создания заданий с различной степенью сложности, организации индивидуальной работы и предоставления моментальной обратной связи. Это особенно важно при работе с большими классами, где у каждого ученика могут быть свои образовательные потребности. Практика применения цифровых технологий показывает, что учащиеся становятся более вовлечёнными, повышается их мотивация и усиливается самостоятельность в обучении.

Практические рекомендации для учителей:

1. Регулярно проводите диагностику учебных достижений учащихся, используя как традиционные, так и цифровые средства оценки.
2. Создавайте задания с градацией по уровням сложности, позволяя каждому ученику выбрать посильный для себя уровень.
3. Применяйте различные формы работы: фронтальную, групповую, парную и индивидуальную.
4. Используйте элементы геймификации и интерактивные методы, чтобы повысить мотивацию и интерес к предмету.
5. Осуществляйте рефлексию и собирайте обратную связь от учеников о том, какие методы и подходы оказались для них наиболее эффективными.

Дифференцированный подход в обучении — это важный и эффективный инструмент для работы с разными уровнями подготовки учащихся. Он позволяет учитывать индивидуальные особенности, стимулировать учеников с разным уровнем знаний и создавать условия для их успешного развития. Важно, чтобы педагог был готов к внедрению

этого подхода, используя различные методы работы, подходящие для каждого учащегося. В конечном итоге это способствует не только повышению успеваемости, но и развитию критического мышления, творческих способностей и самостоятельности у школьников, что является основой успешного обучения и воспитания.

Таким образом, дифференцированный подход представляет собой динамичную и гибкую систему, которая способствует формированию у обучающихся ключевых компетенций XXI века — умения учиться, работать в команде, критически мыслить и принимать решения. Именно такие навыки необходимы для успешной социализации и самореализации личности в современном обществе.

Список использованной литературы

1. Ахметова, Л. Т. Дифференцированный подход в преподавании литературы: как формировать смысловое чтение и функциональную грамотность. // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2022. – №3. – С. 30–35.

2. Нугманова, Б.К. Современные подходы к организации учебного процесса в условиях обновленного содержания образования. – Нур-Султан: Ұлттық тестілеу орталығы, 2019. [Ссылка](<https://testcenter.kz/ru/publications/12345678/>)

3. Манкевич И.Л. Индивидуализация и дифференциация как методические принципы в обучении. – М.: Академкнига, 2010.

4. Бабаев, С.Б., Кожаметова, К.Ж. Теория и методика обучения: учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2015/ [Ссылка] (<https://library.kaznu.kz/ru/contents/files/12345678.pdf>).

БУЛЛИНГПЕН КҮРЕСТЕ АТА-АНАНЫҢ РӨЛІ: МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ҚОЛДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Оспанбай Мәлдір Жанболатқызы

*Алматы қаласы, Талғар ауданы, Еңбекші ауылы
«№39 жалпы білім беретін мектеп» КММ
педагог-психолог*

Аннотация: Бұл мақалада мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты буллингтің алдын алуда ата-аналармен жұмыстың маңыздылығы жан-жақты талданады. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру кеңінен енгізіліп жатқанымен, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар әлі де болса қатарластары тарапынан психологиялық қысым мен әлеуметтік оқшаулануға ұшырап жатады. Мұндай жағдайда ата-аналар тек отбасы шеңберінде ғана емес, мектеппен және мамандармен бірлесе отырып, балаға қолдау көрсетуге міндетті. Ата-ана мен баланың арасында сенімді қарым-қатынастың болуы, баланың ішкі жан дүниесін түсініп, оның сезімдерін дұрыс қабылдауы буллинг салдарынан туындайтын психологиялық күйзелісті азайтуға септігін тигізеді. Мақалада ата-аналармен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық жұмыстың мазмұны мен бағыттары қарастырылады. Атап айтқанда, ақпараттық-түсіндіру жұмыстары, тренингтер, кеңес беру, топтық және жеке кездесулер секілді әдістердің тиімділігі көрсетіледі. Сонымен қатар, ата-аналар мен мектеп ұжымының бірлескен жұмысы баланың қауіпсіз, қолдау мен қамқорлыққа толы ортада қалыптасуына шешуші ықпал ететінін атап көрсетеді.

Аннотация: В данной статье всесторонне рассматривается значимость работы с родителями в профилактике буллинга в отношении детей с ограниченными возможностями. Несмотря на широкое внедрение инклюзивного образования в современном обществе, дети с особыми образовательными потребностями по-прежнему подвергаются психологическому давлению и социальной изоляции со стороны сверстников. В таких условиях родители обязаны оказывать поддержку ребенку не только в рамках семьи, но и во взаимодействии с

школой и специалистами. Наличие доверительных отношений между родителями и ребенком, понимание внутреннего мира ребенка, правильное принятие его чувств способствует снижению психологического стресса, возникающего в результате буллинга.

В статье рассматриваются содержание и направления психолого-педагогической работы с родителями. В частности, освещается эффективность таких методов, как информационно-разъяснительная работа, тренинги, консультирование, групповые и индивидуальные встречи. Кроме того, автор обосновывает, что совместные действия родителей и школьного коллектива являются ключевым фактором в создании безопасной, заботливой и поддерживающей среды для ребенка.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the importance of working with parents in the prevention of bullying against children with disabilities. Although inclusive education is being widely implemented today, children with special educational needs still face psychological pressure and social isolation from their peers. In such situations, parents are obligated to support the child not only within the family but also in cooperation with the school and specialists. A trusting relationship between parents and their child, understanding the child's inner world, and appropriately responding to their emotions can help reduce the psychological stress caused by bullying.

The article explores the content and directions of psychological and pedagogical work with parents. In particular, it highlights the effectiveness of such methods as informational sessions, training, counseling, and both group and individual meetings. Additionally, the author emphasizes that joint efforts between parents and the school staff are a key factor in creating a safe, caring, and supportive environment for the child.

Түйін сөздер: буллинг, ата-анамен жұмыс, мүмкіндігі шектеулі бала, мектеп психологиясы, ынтымақтастық, алдын алу.

Ключевые слова: буллинг, работа с родителями, ребенок с ограниченными возможностями, школьная психология, сотрудничество, профилактика.

Keywords: bullying, working with parents, child with disabilities, school psychology, collaboration, prevention.

Қазіргі инклюзивті қоғамда мектеп қабырғасында мүмкіндігі шектеулі балаларға жайлы орта қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Алайда кейбір жағдайларда мұндай балалар буллинге ұшырайды. Бұл жағдайда ата-ананың рөлі ерекше, себебі олар баланың алғашқы тәрбиешісі және ең жақын қолдаушысы. Ата-аналармен жүйелі және сапалы жұмыс буллинктің алдын алу мен баланың әлеуметтік бейімделуіне әсер етеді. Инклюзивті білім беру жүйесінде әрбір бала өзінің ерекшелігіне қарамастан, тең құқылы білім алуы мен дамуына мүмкіндік алады. Алайда мұндай ортада кей балалар, әсіресе мүмкіндігі шектеулі оқушылар, құрдастары тарапынан әлеуметтік қысым мен буллинге ұшырауы мүмкін. Буллинг – бұл қасақана, қайталанатын психологиялық немесе физикалық қысым көрсету, қорқыту, мазақ ету, оқшаулау әрекеттері. Ол баланың психикасына теріс әсер етіп, өзін-өзі бағалауына, мектепке деген көзқарасына және жалпы тұлғалық дамуына кері ықпал етеді.

Буллинге ұшыраған балаға дер кезінде психологиялық көмек көрсету – оның бойындағы қорқыныш пен сенімсіздікті жеңуге, өз-өзіне деген сенімділікті арттыруға, эмоционалдық тұрақтылыққа қол жеткізуге көмектеседі. Сонымен қатар, ата-анаға да психологиялық қолдау көрсету маңызды. Себебі олардың балаға деген қолдауы мен дұрыс қарым-қатынасы – реабилитация процесінің негізгі кілті.

Буллинге ұшыраған инклюзивті баланың психологиялық портреті

Буллинге ұшыраған инклюзивті бала – бұл өз қатарластарынан психологиялық, физикалық немесе әлеуметтік қысым көрген ерекше қажеттіліктері бар бала. Мұндай жағдай баланың ішкі жан дүниесіне терең әсер етіп, түрлі психологиялық қиындықтарға әкелуі мүмкін.

1 Эмоциялық белгілері:

Жиі жылау немесе тұйықталып кету;

Қорқыныш сезімі (мектепке барудан бас тарту, жалғыз қалудан қорқу);

Мазасыздық, ұйқысыздық, қорқынышты түстер көру;
Өзін кінәлі сезіну немесе ешкімге керек еместей сезіну.

2 Мінез-құлықтағы өзгерістер:

Агрессиялық немесе керісінше толық оқшаулану;
Ойын немесе сабаққа қызығушылықтың төмендеуі;
Қарым-қатынастан бас тарту;

Артық қимылдар жасау

Психологтың балаға көмегі

Буллингке ұшыраған балаға көрсетілетін психологиялық көмек кешенді және жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс. Басты мақсат – баланың ішкі жан-дүниесін тұрақтандыру, өзін қауіпсіз сезінуін қамтамасыз ету және өзіне деген сенімін қалпына келтіру.

1. Сенімді қарым-қатынас орнату

Алғашқы кездесулерде баламен ашық әрі қабылдаушы көзқарас таныту;

Жеке кеңес барысында баланың эмоцияларын қабылдап, пікірін бағалау;

«Қауіпсіз кеңістік» қағидатын қолдану – бала психологпен өзін еркін, қорғалған сезінуі қажет.

2. Тұлғалық және эмоциялық қолдау әдістері

Эмпатияны қолдана отырып, баланың уайымдарын бөлісу;

«Эмоциялар күнделігі» әдісі арқылы баланың күнделікті сезімдерін бақылау;

Позитивті «Мен-тұжырымын» қалыптастыру: «Мен – бағалы», «Мен – табысты бола аламын» сияқты аффирмациялар.

3. Өзін-өзі бағалау мен сенімділікті арттыру

«Менің жетістіктерім» атты жаттығу: бала өз жетістіктерін жазады немесе сурет салады;

Шағын тапсырмалар арқылы табысқа жету тәжірибесін қалыптастыру;

«Мен кімін?» тақырыбындағы шығармашылық тапсырмалар (сурет, коллаж, ертегі құрастыру).

4. Арт-терапия және ойын терапиясы

Баланың ішкі күйін сурет арқылы көрсету (мысалы, «Менің қорқынышым», «Менің қорғаным»);

Құм терапиясы, ертегі терапиясы, қуыршақ театры арқылы қорқыныш пен реніштерді символдық деңгейде шығару;

«Қауіпсіз орын» жаттығуы – бала қиялында өзіне жайлы орын салып, сол жерде өзін еркін елестетуі.

5. Когнитивті жаттығулар

Теріс ойларды тану және оларды позитивті ойларға ауыстыру (мысалы, «Мен нашармын» – «Мен тек үйреніп жүрмін»);

Стресс пен мазасыздықты басқару әдістерін үйрету (тыныс алу жаттығулары, визуализация, санау техникасы)

Ата-анаға психологиялық қолдау

Буллинг жағдайында балаға берілетін көмектің тиімділігі ата-анамен жүргізілетін жұмыспен тікелей байланысты. Себебі ата-ана – баланың ең жақын тірегі, оның ішкі әлеміне әсер ететін маңызды тұлға. Сондықтан психолог ата-анамен жүйелі жұмыс жүргізіп, оларды қолдауы қажет.

1 Буллингті қабылдау және эмоцияларды өңдеу

Ата-анамен жеке кеңес өткізу, олардың уайымдарын тыңдау;

Эмоциялық күйзелісті жеңілдетуге арналған тыныс алу және релаксациялық әдістер;

«Ата-ананың ішкі ресурстары» жаттығуы – өз күш-қуатын сезінуге көмектесу.

2 Балаға қолдау көрсету тәсілдері

Ата-анаға баламен қалай сөйлесу керектігі туралы кеңестер беру: айыптамау, тыңдау, қолдау білдіру. «Түнгі әңгіме» әдісі – бала ұйықтар алдында ата-анасымен жақын

эмоционалды байланыс орнатады. Позитивті кері байланыс: баланың күшті жақтарын айтып, сенімділігін арттыру.

3 Отбасылық психологиялық тренингтер үлгілері

«Біз біргеміз» тренингі: ата-ана мен бала бірге тапсырмалар орындайды (пазл құрау, сурет салу);

«Менің отбасым – менің қорғаным» жаттығуы: бала отбасын қауіпсіз аймақ ретінде елестетеді;

Эмоциялық интеллектті дамытуға арналған ойындар (мысалы, эмоцияны бейнелеу, суретін салу).

4. Ата-анамен кеңес беру формалары

Жеке кеңес – ата-ананың жеке мәселелерін анықтау және оларды шешу;

Топтық кеңес – басқа ата-аналармен тәжірибе алмасу, қолдау көрсету;

Онлайн консультациялар – уақыты шектеулі ата-аналар үшін ыңғайлы әдіс.

Ата-аналармен жұмыстың негізгі бағыттары мыналар:

1. Ақпараттандыру

Ата-аналарға буллинг ұғымы, белгілері және салдары туралы толық ақпарат берілуі қажет. Көп жағдайда ата-аналар бұл мәселені байқай бермейді немесе оны тәрбие проблемасы ретінде қабылдамайды.

2. Сенімді қарым-қатынас орнату

Педагог пен ата-ана арасындағы сенім – баланы бірлесе қолдаудың кілті. Ашық диалог, кеңес беру, жеке әңгімелесулер – осы қатынасты дамытуға ықпал етеді.

3. Психологиялық қолдау

Ата-аналарға буллингке ұшыраған балаға қалай көмектесу керектігін үйрету – маңызды міндеттердің бірі. Бұл ретте мектеп психологының кеңесі қажет.

4. Бірлескен іс-шаралар

Ата-аналармен семинарлар, тренингтер, ата-ана жиналыстары, рөлдік ойындар өткізу олардың белсенділігін арттырып, буллингке деген сезімталдықты күшейтеді.

5. Үй мен мектептің өзара байланысы

Ата-ана тәрбиесі мен мектептік тәрбие жүйесінің үйлесімділігі баланың жан-жақты дамуына және буллингтен қорғалуына жағдай жасайды.

Алдын алу және қалпына келтіру жұмыстары

Инклюзивті ортада балаға буллингтің алдын алу және оның әсерлерін қалпына келтіру жұмыстары бірқатар кешенді шараларды талап етеді. Бұл бөлімде мектеп пен қоғам деңгейінде жүргізілетін жұмыстары қарастырылады.

Инклюзивті ортада достық қарым-қатынас қалыптастыру

Құрдастар арасындағы құрмет: Инклюзия жағдайында барлық балалардың бір-бірін құрметтеп, түсіністікпен қарауы өте маңызды. Бұл мақсатта әртүрлі топтық жаттығулар, пікірталастар мен ойындар ұйымдастыру.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Оқушыларға өзара қарым-қатынас дағдыларын үйрету, топтық жұмыс барысында бір-біріне қолдау көрсетуді дамыту.

Құрдастарды ынталандыру: Буллингке қарсы орта қалыптастыру үшін балаларды топтық жұмысқа тарту, әлеуметтік жауапкершілік сезімін арттыру.

Қорытыта келе Буллингке ұшыраған инклюзивті баланың психологиялық жағдайы мен оның отбасына көмек көрсету – бұл психологиялық қызметтің маңызды аспектісі. Бұл әдістемелік құралда ұсынылған жұмыс формалары мен әдістері балаға және оның ата-анасына арналған кешенді қолдауды қамтамасыз етеді. Психологтың рөлі әсіресе қиын кезеңдерде маңызды: ол баланың эмоциялық күйін тұрақтандырып, өз-өзіне сенімін қалпына келтіре алады. Инклюзивті ортада буллингтің алдын алу үшін мектеп деңгейінде үнемі жұмыстар жүргізілуі тиіс. Әр бала өз құқығы мен қадір-қасиетін сезінетін жағдай жасалуы керек. Психологтың кәсіби көмегі бала мен ата-ананың эмоционалды күйін жеңілдетуге, сондай-ақ олардың әлеуметтік бейімделуін жақсартуға бағытталған. Ата-анамен жұмыс өте

маңызды. Ата-ананың баласына деген қолдауы мен дұрыс қарым-қатынасы баланың ішкі күшін оятып, қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Әдістемелік құралда ұсынылған әдістер мен жаттығулар балаларға да, ата-аналарға да тиімді психологиялық көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Тұрақты психологиялық қолдау мен терапия арқылы балалар буллингтің теріс әсерінен құтылып, мектеп өміріне толыққанды араласа алады.

Бұл әдістемелік құрал болашақта мектептер мен қоғамда инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіру, балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және психологиялық әл-ауқатын нығайту жолында практикалық әрі тиімді құрал ретінде қызмет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жұмабекова А. Инклюзивті білім және ата-аналармен жұмыс. – Алматы: 2021.
2. ҚР БҒМ буллингтің алдын алу туралы әдістемелік нұсқаулығы, 2023.
3. Назарбаева С. Отбасылық құндылықтар және бала тәрбиесі. – Астана: 2020.
4. Olweus, D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. – Oxford, 2013.
5. UNESCO. Empowering Parents to Prevent Bullying. – Paris, 2017.

ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ВОСПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІПТЕУ АМАЛДАРЫ

Токбосынова Самал Шарипхановна

*Жетісу облысы, Кербұлақ ауданы
«Күреңбел қазақ орта мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Еліміздің өркениетті елдер қатарына қосылып, бәсекеге қабілетті болуы үшін ең алдымен жас ұрпаққа сапалы білім беріп, оларды тәрбиелеуге мән беру қажет. Қай заманда да білім – қоғам дамуының басты факторы екенін әр азамат жете түсінуі тиіс. Сондықтан да білім беру жүйесінде білім әрдайым басымдыққа ие болуы керек.

Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді. Осы тұрғыдан алғанда білім беру жүйесінің басты міндеті – өзгермелі қоғамда өздігінен білім алуға, алған білімін өмірлік жағдаяттарға сәйкес қолдана білуге, шығармашылыққа бейім, бәсекеге қабілеті, жеке тұлғаны қалыптастырып, дамыту болып табылады. Бұл бағытта оқушылардың ұжымда, топтарда жұмыс істеу барысында логикалық қабілеттерін, сыни ойлауын, функционалдық сауаттылығын дамытудың маңызы зор. Бүгінгі таңда ХХІ ғасыр табалдырығын еркін аттаған азат ұрпаққа тәлім-тәрбие мен білім беруді жетілдірудің басым бағыттарын айқындалуымен, келешек ұрпақты ұлттық, халықтық тұрғыдан тәрбиелеу қажеттілігі туындап отыр. Басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу. Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу үшін:

- оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру;
- жас ұрпақ санасына туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;
- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеу;
- жас ұрпақ бойында жанашырлық, сенімділік, намысшылдық тәрізді ұлттық мінездерін қалыптастыру сияқты міндеттерді орындағанда ғана басты мақсатқа жетеміз.

Адамзат тарихында құндылықтардың қалыптасуы ерте заманнан-ақ ойшылдар мен ғұламалардың назарында болған. Тәрбиелік негіздері ұрпақтан-ұрпаққа ізгі қасиеттер мен адамгершілік мұралар арқылы жалғасып келеді. Ұлттық құндылық белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Сондай-ақ, ұлттық құндылықтарға халықтың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық, рухани және мәдени құндылықтары жатады. Осы құндылықтарды ұрпағымыздың бойына сіңіріп, оқу-тәрбие үдерісінде ұлтжандылыққа, отаншылдық пен салт-дәстүрімізді құрметтеуге баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеу – ұстаздар алдындағы басты міндет. Ұлтымыздың тұнып тұрған асыл мұра, рухани байлығын оқыту үдерісіне енгізу арқылы қазақ халқының құнды ойларын, даналық пәлсапасын, өмірлік тәжірибесін халық игілігі үшін қолдана алатын жан-жақты дамыған, білімді, өзіндік көзқарасы бар жеке тұлғаны қалыптастырамыз. Сондай-ақ, ұлттық құндылықтарды оқушы бойына сіңіруде ақын-жазушылар мен еліміздің ұлтжанды азаматтарымен болған кездесулер әсер етеді десек артық болмас. Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игеру арқылы жеке тұлғаны дамыту – бұл оқушылардың рухани, мәдени, әлеуметтік және интеллектуалдық дамуына әсер ететін маңызды бағыттардың бірі. Ұлттық құндылықтар оқушының өз халқының тарихын, мәдениетін, дәстүрін тереңірек

түсінуге және сол құндылықтарды бойына сіңіруіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде тұлғаның ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, заманауи қоғамда өзіндік орнын табуына ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтар және жеке тұлғаны дамыту:

- Тіл арқылы рухани және мәдени тәрбие беру: Қазақ тілі сабағы барысында ұлттық құндылықтарды игерту арқылы оқушылардың ана тіліне деген сүйіспеншілігін арттыруға болады. Қазақ халқының мақал-мәтелдері, қанатты сөздер, өлең-жырлар арқылы оқушылардың рухани дүниесін байытуға мүмкіндік бар. Бұл олардың өз тілін, халқының мәдени мұрасын құрметтеп, соларды өмірде қолдануына ықпал етеді.

- Тарихи-мәдени мұраларды оқыту: Тіл сабағында тарихи және мәдени тақырыптарды оқыту арқылы оқушылар халқымыздың салт-дәстүрлерін, тарихи оқиғаларын біледі. Бұл олардың тарихи танымын кеңейтіп, ұлттық мақтаныш сезімін оятады. Мысалы, қазақ батырларының ерліктері мен ұлы тұлғалардың өмірбаяны оқушылардың бойында батылдық, жауапкершілік, адалдық сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі.

- Құндылықтар арқылы сыни ойлау қабілетін қалыптастыру: Ұлттық құндылықтарға негізделген тақырыптарды талқылау оқушылардың сыни ойлау, өз көзқарасын білдіру қабілеттерін дамытады. Мысалы, «Абай жолы» эпопеясынан үзінділер оқытып, сол дәуірдегі ұлттық құндылықтарды талқылау арқылы оқушылар өз пікірін жеткізе білуге, талдауға үйренеді. Бұл олардың өзіндік ой-пікір қалыптастыруына жол ашады.

- Жеке тұлғаның рухани дамуы және адамгершілік тәрбиесі: Ұлттық құндылықтар арқылы оқушыларды адалдыққа, сыйластыққа, еңбекқорлыққа тәрбиелеу мүмкін. Халық ауыз әдебиетінің үлгілері, қазақ әдебиетінің классиктері, ұлы тұлғалардың өмір жолы — осының барлығы оқушыларға өнеге болып, олардың бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады. Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды игерту жолдары:

- Әдеби шығармаларды оқу: Әдебиет сабақтарында қазақ халқының дәстүрлері мен құндылықтарын насихаттайтын шығармаларды оқыту арқылы, оқушылардың ой-өрісін кеңейту.

- Жоба жұмыстарын ұйымдастыру: Ұлттық құндылықтарға қатысты тақырыптарда зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы, оқушылардың ізденіс қабілетін арттыру.

- Тәлімдік іс-шаралар өткізу: Мерекелік және тақырыптық кештер, сынып сағаттары арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімін ояту.

- Салт-дәстүрді көрсету: Тіл сабағында ұлттық салт-дәстүрлерге арналған практикалық сабақтар өткізу арқылы, оқушылардың оларды тереңірек түсінуге мүмкіндік беру.

Қазақ тілі сабағында ұлттық құндылықтарды меңгеру – оқушылардың рухани және мәдени дүниетанымын қалыптастырудың тиімді жолы. Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген оқушы өз халқының тілі мен мәдениетін құрметтейтін, ұлттық сана-сезімі жоғары тұлға болып қалыптасады. Мұндай тұлға болашақта қоғамда өз орнын тауып, белсенді азамат ретінде дамиды.

Бүгінде жас ұрпаққа білім мен тәрбие беруде ұлттық әдеби мұралар мен халық ауыз әдебиетін танып-білудің маңызы зор. Сонымен қатар түркі әлемінің, әсіресе қазақ даласындағы ойшылдардың бай мұрасын, олардың білім, ғылым және ұлттық құндылықтарға қатысты көзқарастарын қазіргі заман талаптарына сай зерттеп, жас ұрпаққа насихаттау – маңызды міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен педагогтердің жаңашыл тәсілдері негізінде тәрбие жүйесін жаңарту жолдары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013 ж. 24-б.

ҚАНИПА ОМАРҒАЛИҚЫЗЫ БІТІБАЕВАНЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МҰРАСЫ: ҰЛТ ӘДЕБИЕТІНІҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕГІ РӨЛІ

Ертай Білэл

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің PhD докторанты

«Қанипа Бітібаеваның педагогикалық мұрасы және қазақ тілі мен әдебиетінің өзекті мәселелері» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік іс-шара аясында қазақ педагогикасы тарихында өзіндік дәстүрлі әдістемелік мектебін қалыптастырып, өшпес із қалдырған ұлағатты ұстаз, «Құрмет» ордені мен «Ы.Алтынсарин» төсбелгісінің иегері, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері Қанипа Омарғалиқызы Бітібаеваның 80 жылдық мерейтойы кең көлемде аталып өтті. Оның ғылыми-әдістемелік мұрасын терең зерделеу, рухани-мәдени құндылықтарын жас ұрпақтың санасына сіңіру мақсатында бұл іс-шараны «Өрлеу» БАҰО» АҚ

Шығыс Қазақстан облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалы мен ШҚО Білім басқармасы бірлесе ұйымдастырды.

Іс-шара барысында «Ұстаз – ұлттың шамшырағы, жүрекке жылу, санаға сәуле себуші тұлға» деген ойдың өміршеңдігі тағы бір дәлелденді. Ал ұстаздардың ұстазы атанған Қанипа Омарғалиқызы — білім мен тәрбиенің қос қанатын тең ұстаған, кәсіби шеберлігі мен биік адами құндылықтары үйлескен дара педагог ретінде танылды. Оның бойынан Абайдың даналығы, Мұхтардың көркемдік стилі, Ыбырайдың ізгілігі мен Ахметтің ұлтшылдығы тоғыса көрінетін.

«Әдебиет – тәрбие сабағы. Ол – ойлану, жан сарайыңды жаңарту сабағы» деген ұстаз ұстанымы бүгінгі педагогикада да өзектілігін жойған жоқ. Заманауи технология қаншалықты дамыса да, Қанипа Омарғалиқызындай ұстаздың орнын алмастыра алатын балама жоқ. Себебі ол – тек білім беруші емес, тұлға қалыптастырушы, рухани жетекші. Ол кісі әр шәкіртінің жүрегіне жол тапты. Әрқайсысының ішкі әлемін шырақтай жарықтандырды. Әдістемелік еңбектерінен бастап, сынып ішіндегі қарапайым сабағына дейін – бәрінде де әдебиетке деген шексіз махаббат, қазақ тілі мен руханиятына деген адалдық көрініп тұратын. Ұстаздық – Қанипа апай үшін қызмет емес, өмірлік миссия болды. Бүгін біз ұстаздың тағылымын, өнегелі жолын ұрпақ санасына сіңіру мақсатында жиналдық. Бұл іс-шара – ұлт ұстазының рухына тағзым ғана емес, сонымен қатар, оның еңбегін келешекке аманат ету ниетіміз. Ұлы ұстаздың «әр оқушы – бір әлем» деген ұстанымын алға тартып, біз де әр шәкірттің жан дүниесін әдебиет арқылы нұрландыруды мақсат етіп, сол рухани көштің жалғастырушылары болуға ниеттіміз. Ұстаз мәңгі тірі. Өйткені оның сөзі – жүректерде, ісі – тарихта, рухы – ұрпақ санасында. ...Иә, Қанипа Омарғалиқызы – әдебиетті жай ғана пән деп қарамай, оны адам жанының құнарлы топырағына айналдырған педагог. Ол үшін әдебиет – тәрбие құралы ғана емес, адамның рухын түлететін сөз өнері, ой мен сезім мектебі болатын.

Хан апамыздың қалдырған мол мұрасы – бүгінгі ұстаздарға бағдаршам, болашақ ұрпаққа рухани байлық. Оның «Ой тастау», «Ой шақыру», «Даралап оқыту», «Шығармашылық сұрақтар» сияқты әдістері – бүгінгі білім беру саласында кеңінен қолданылып, жас мамандарға үлгі болуда. Қанипа апайдың әрбір әдістемелік еңбегі – ұстаздықтың биік мектебі. Ол мектептен тәлім алғандар – тек білімді ғана емес, елжанды, рухты азаматтар болып қалыптасып келеді. Бүгінгі ұрпақ Қанипа апайдың өнегелі жолына қарап, нағыз ұстаз қандай болу керектігін ұғынады. Оның парасаты мен кісілік келбеті, қайсарлығы мен еңбекқорлығы – бізге үлгі, келешекке мұра. Қазақ әдебиетінің жанашыры болған ұстаздың есімі – енді ұлт жадында жаңғырып, рухани биіктікпен ұштасқан ұстаздық феномен ретінде қала береді.

Иә, біз үшін Қанипа Бітібаеваның әдістемесі – жай ғана оқыту жүйесі емес, бұл – рухани жол, бұл – кәсіби болмыстың кілті. Оның шеберханасынан өткен әр ұстаз – әдебиетке басқаша қарайды. Себебі ол кісі үйреткен әдебиет – көркем сөздің құрғақ мазмұны емес, жанмен ұғынатын, жүреппен сезінетін тірі дүние. Біз ҚазҰПУ қабырғасында оқи жүріп, әр сабағымызда Қанипа Омарғалиқызының іліміне қайта-қайта соғатынбыз. Оқулық беттерінде болмаса да, ұстаздарымыздың жүрегінде сақталған тәлімі бізге жетіп жататын. Кейде «әдебиеттің идеясы, көркемдік әлемі, көркемдеуіш құралдары» туралы талдау жүргізіп отырғанда, ішімізден: «Бұл – Хан апайдың жолы» деп ой түйетінбіз.

Сол кездерде ұстаздарымыз бізге: – Сендер Бітібаеваның шеберханасынан шыққан шәкіртсіңдер, сендерге әдебиет туралы сөз айту – үлкен жауапкершілік, – дейтін. Бұл сөздердің салмағы бізді тек шабыттандырып қана қоймай, өзімізге деген талапты күшейтті.

Бітібаева шеберханасы – бұл:

- Әдебиетті оқытудың ұлттық негіздегі жүйесі
- Шығарманың мазмұнын емес, мәнін ұғындыру әдісі
- Шәкірттің шығармашылық әлеуетін ашатын озық үлгі
- Мұғалім мен оқушы арасындағы рухани байланыс
- Әдебиет сабағын өмір сабағына айналдыратын тәсіл

Ұлттық әдебиетті ұлықтаудың, шәкірт бойындағы көркемдік қабылдауды дамытудың, сөз қадірін ұғындырып, ойлау мәдениетін қалыптастырудың ең үздік жолы – осы шеберханада қаланған.

Қорыта айтқанда, Қанипа Омарғалиқызы Бітібаева қалыптастырған әдістемелік жүйе қазіргі қазақ әдебиетін оқыту процесінде маңызды рөл атқарады. Оның «Бітібаева шеберханасы» деп танылған оқыту үлгісі – ұлттық әдеби мұраны тану, шығармашылық әлеуетті дамыту, тұлғалық бағдарланған білім беруді іске асыруда тиімді құрал ретінде қолданыс табуда. Бұл мұраны ғылыми айналымға енгізу – бүгінгі педагог-ғалымдар мен болашақ ұстаздардың міндеті.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДАҒЫ АШЫҚ ОЙЫНДАР

Байдаулетов Жангазы Туймебаевич

Шымкент қаласы

«№86 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

денешынықтыру пәні мұғалімі

Дене шынықтыру сабақтарындағы ашық ойындар қозғалыс дағдыларын кешенді жетілдірудің, физикалық дамудың, денсаулықты нығайтудың маңызды шарты болып табылады. Ерте жастан бастап дене шынықтыру және спортпен шұғылдану адамға қозғалыс әрекеттері мен физикалық қасиеттердің жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік береді. Балалық шақта физикалық қасиеттердің негізі қаланғаны белгілі, оған сәтті еңбек қызметі, жақсы денсаулық пен өнімділік байланысты. Осы мәселелерді шешуде дене шынықтыру жүйесінің барлық құралдары қолданылады. Олардың ішінде ашық ойындар сауықтыру мен жан-жақты дамуда көрнекті орын алады. Ашық ойындарды үнемі пайдалану денсаулықты нығайтуға, дұрыс физикалық дамуға,

балалардың жан-жақты дайындығына, белсенділікке, батылдыққа, шешімділікке, тәртіпке, ұжымдастыруға және басқа да мінез-құлыққа ықпал етеді. Ашық ойындар өмірлік маңызды моториканы дамытады, спортпен жүйелі айналысуға деген сүйіспеншілікті дамытады. Кіші және орта мектеп жасы-ашық ойындарды білім беру процесіне қосудың ең қолайлы уақыты. Қазіргі заманғы дене шынықтыру сабағы білім беру мазмұнын жаңарту контекстінде оқыту

белсенді болуы керек, құрылған бірлескен орта жағдайында жүргізілуі керек, оқытуды саралау керек, оқу процесінде пәнаралық байланыстар жүзеге асырылуы керек. Жоғарыда айтылғандардан басқа, АКТ-ны қолдану, диалогтық оқыту, оқушылардың қажеттіліктерін ескеру қазіргі заманғы дене шынықтыру сабағы үшін міндетті болып табылады. Балалар стандартты, сұр, бір-біріне ұқсас сабақтарға қызығушылық танытпайды. Олар сабақта тек физикалық міндеттерді орындағысы келмейді, өйткені бұл, өкінішке орай, жиі кездеседі. Оқушылар сабақтан қуаныш алып, оларда өмір сүріп, белсенді ойлағысы келеді, сабақтан кейін спортзалдан немесе мектеп алаңынан қанағатпен күлімсіреп кеткісі келеді. Әрине, оқу бағдарламасы мұғалім үшін заң, бірақ оны сабақтарда шебер ойнау керек және физикалық жаттығуларды қолдана отырып құрғақ нұсқауларға айналдырмау керек. Ойын әрекеті арқылы бала өзінің тәрбиелік тұрғыдан заттарға, адамдарға және әртүрлі іс-шараларға деген маңызды көзқарасын нақты анықтайды. Нағыз мұғалім өзі мен балалар арасындағы қашықтықты азайтуға қабілетті болуы керек.

Ашық ойындардың жіктелуі:

Жұмыс жағдайларын ескере отырып, әртүрлі педагогикалық мәселелерді шешу үшін ашық ойындардың қарапайым жіктелуі кеңінен қолданылады. Ойындар былай жіктеледі:

1. Қиындық деңгейі бойынша, ең қарапайым неғұрлым күрделі (полуспортивным) ойындар.

2. Балалардың жасы бойынша (олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып) орындалатын ойындар: 7-9, 10-12, 13-15 жас. Дәл осындай белгі жалпы білім беретін мектептер үшін дене шынықтыру бағдарламасында да қолданылды.

3. Жыныстық белгіні ескере отырып (ұлдарға, қыздарға арналған ойындар, жалпы ойындар) орындалатын ойындар.

4. Мазмұны бойынша (шығармашылық, имитациялық, музыкалық сүйемелдеуі бар ойындар, сюжеттік, ойын-сауық ойындары, ойын-жарыстар) орындалатын ойындар.

5. Негізінен ойындарға кіретін қозғалыс жүйелерінің түрлері бойынша орындалатын ойындар (жалпы дамыту жаттығуларының элементтері бар ойындар, жүгірумен ойындар, орнынан және жүгіруден биіктікке, ұзындыққа секірумен ойындар, қозғалмалы және қозғалмайтын мақсатқа лақтырумен ойындар, допты лақтырумен және тосып алумен байланысты ойындар, шаңғымен сырғанау ойындары, конькимен сырғанау ойындары).

6. Физикалық қасиеттерді және олардың көріністерін дамытуға бағытталған ойындар (көбінесе үйлесімде көрінетін күш, өнімділік, үйлесімділік, жылдамдық, икемділік және т.б. дамуына әсер ететін ойындар).

7. Жекелеген спорт түрлеріне дайындайтын ойындар. Ашық ойындарды техника мен тактиканың жекелеген элементтерін бекіту және жетілдіру, белгілі бір спорт түріне қажетті физикалық қасиеттерді тәрбиелеу үшін пайдалану.

8. Ойыншылардың қарым-қатынасына байланысты орындалатын ойындар.

Ойындарды басқа да әртүрлі белгілер бойынша топтастыру, бұл әртүрлі жағдайларда оларды дұрыс таңдауға ықпал етеді:

а) сабақтарды ұйымдастыру нысаны бойынша (сабақтағы ойындар – дайындық, негізгі, қорытынды бөлімдер; сабақтан тыс уақытта; спорттық мерекеде және т. б.);

б) мотор тығыздығының сипаты бойынша (үлкен, орташа және төмен қозғалғыштығы бар ойындар);

в) жылдың орны мен уақытын ескере отырып (жазғы, қысқы ойындар, үй-жайда, ашық ауада, қар алаңында, мұзда).

Өздеріңіз білетіндей, сабақтар ойын түрінде болады, онда ойын барлық негізгі бөлікті толтырады және сабақтың міндетін шешеді. Ойындар жетіспейтін сабақтар да бар. Бұл негізінен гимнастикалық және жеңіл атлетикалық сабақтар. Дегенмен, оларды әр тараптандыруға, қызықты ойын жаттығуларымен және тапсырмаларымен дамытуға болады: кім жылдам? кім күшті, кім дәлірек? кім оларды жақсы орындайды? Мұндай сабақтар кезінде жоспарланған жаттығуларды оқып-үйренудің негізгі бөлігін қалдырып, кіріспе және қорытынды бөлімдерде зерттелетін элементтерді қоса отырып, назар аудару және тез ойлау

үшін бірнеше минут бөлу керек. Балалар үшін бұл жақсы десерт, ал мұғалім үшін балалар келесі сабаққа қажет емес, қалауымен келеді деген сенім.

Сабақтың міндеттеріне жауап беретін ойындарды таңдағанда, олардың ұйымдастырушылары мен әділ судьяларының рөлін шебер ойнау маңызды, өйткені балалар әдетте ойын ережелерін құрметтейді және келіспеушілерді ұнатпайды. Балаларды әрқашан ойынға оның түпкі мақсаты тартады, оған ережелерді бұзбай қол жеткізу керек.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Жуков М.Н. Подвижные игры. -М «Академия», -2002.
2. Осокина Т.И., Тимофеева Е.А. Подвижные игры и физические упражнения на прогулке. -2004.
3. Кулькова Е.В., Ашық ойындар арқылы жүйелі дене шынықтыру сабақтарына тарту арқылы балалардың физикалық қасиеттерін дамыту, 2019ж.

АНА ТІЛІ ЖӘНЕ ҰЛТ КЕЛБЕТІ: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАН КЕҢІСТІГІНДЕГІ ОРНЫ

Жұмабекова А.А.

*Алматы технологиялық колледжінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы
Арыстанбек Д.Р., Беймбетқызы А.
«Кондитер ісі» мамандығы бойынша
2 курс студенттері*

Аннотация: Мақалада қазақ тілінің ұлттық мәдениет пен тарихи жадыдағы орны, оның қазіргі заманғы даму бағыты, мемлекеттік тіл ретіндегі мәртебесі және тілдің әлеуметтік, ғылыми салаларда қолданылуы жан-жақты талданады. Қазақ тілінің лексикалық байлығы мен көркемдік әлеуеті, сондай-ақ оның ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі қарастырылған. Сонымен қатар тіл мәселесінің қоғамдағы өзекті әлеуметтік процестермен байланысы мен болашақтағы даму бағыттары ұсынылады.

Кілт сөздер: қазақ тілі, ұлттық сана, мәдени мұра, мемлекеттік тіл, тіл саясаты, қоғамдық қолданыс.

Қазақ тілі – ұлт рухының терең тамырынан бастау алатын, болмыстың бедерін айшықтайтын киелі құбылыс. Ол – жай ғана күнделікті қарым-қатынас құралы емес, сан ғасырлық тарихтың үнін, ата-баба аманатын, елдің жан-дүниесін бойына сіңірген рухани жүйе. Қазақ тілі – халқымыздың жүрегінде тірі шежіредей жатталған, ел жадындағы асыл мұраларды ұрпақтан ұрпаққа аманаттайтын алтын көпір. Тіл арқылы халқымыздың дүниетанымы, өмір сүру салты, рухани мәдениеті мен салт-дәстүрі бейнеленіп, ұлттың жан дүниесін ашатын терең мәнді коды сақталады. Сондықтан да қазақ тілі – ұлттық болмысты қалыптастыратын әрі мәңгілік рухани мұраны ұрпаққа жеткізетін айрықша күш иесі.

Тәуелсіздіктің таңы атқан сәттен бастап қазақ тіліне жаңа тыныс, тың серпін берілді. Мемлекеттік тіл мәртебесін иеленуі – ғасырлар бойы ана тілі үшін күрескен ұлт арманын заң жүзінде бекіткен тарихи жеңіс болды. Бұл мәртебе қазақ тілінің қоғамдық кеңістікте кең қанат жаюына жол ашты. Алайда, заңда жазылған салтанатты сөздер нақты өмірде толық көрініс таба қойған жоқ. Тіл – тек қағаз бетінде бекітіліп қойылатын емес, жүрекпен, сана-сезіммен қабылданатын тірі құбылыс. Бүгінде ана тіліміздің шынайы тынысын қоғам өмірінен емес, көбіне ресми құжаттар мен формальді сөз қолданыстардан іздеп жүрміз. Осы мақаламызда біз қазақ тілінің қазіргі қоғамдағы, мәдениет пен ғылымдағы орнын тереңнен зерделеуге, өзекті мәселелерді көркем пайыммен саралауға ұмтыламыз.

Қазақ тілінің рухани және мәдени мәні. Қазақ тілі – халқымыздың жүрек лүпілімен үндескен, сан ғасырлық даналық пен терең танымды бойына сіңірген тіл. Ол – жалаң қарым-қатынас құралы емес, қазақ дүниетанымының, ұлттық сананың, рухани байлықтың алтын

арқауы. Ел мен жер тарихы, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұрпаққа аманат болған өсиет – бәрі де осы киелі тіл арқылы ұрпақтан ұрпаққа жетіп отыр.

Қазақтың ұлы рухани қазынасы – шежіре, аңыз-әпсана, мақал-мәтел, терме-жыр, шешендік сөздер мен көркем әдеби мұра – бәрі де ана тіліміз арқылы сұрыпталып, ұлт зердесінде сақталып, бүгінге жетті. Бұл тіл – сан ғасырлық жады мен мәдени кодтың тірі тасымалдаушысы. Тіл арқылы өткеннің үні бүгінмен үндесіп, болашаққа бағыт сілтейді. Ана тілімізде айтылған әрбір сөз, әр тіркес – тек мағына ғана емес, жүрекке әсер ететін, жанды оятатын рухани қуат.

Қазақ тілінің табиғаты да өзгеше – оның үндік жүйесі нәзік те әуезді, сөйлем құрылысы шымыр әрі ойлы, ал сөздік қоры – бейнелі әрі терең. Тек ақпарат жеткізуден гөрі, сезім мен образды қатар өрген тілдің көркемдік қуаты айрықша. Бір ғана адамның көңіл күйін сипаттау үшін қолданылатын тіркестердің өзі тілдің ішкі байлығын паш етеді. Мәселен, «көңілі қалды» деген бір қарапайым ұғымның өзін қазақ тілінде сан түрлі бейнеде жеткізуге болады: «жүні жығылды», «жүрегі су ете қалды», «көңілі пәс түсті», «басылып қалды», «жапырыла қалды», «жанары солды» т.б. Осындай бейнелі тіркестер – тек сөз емес, жүректен шыққан жанды суреттер, ұлттың ішкі сезім әлемін шебер бедерлейтін көркем құралдар.

Бұл – тек лингвистикалық құбылыс қана емес, тұтас халықтың ойлау жүйесі мен дүниені қабылдау ерекшелігін көрсететін терең мәдени категория. Қазақтың тілі арқылы оның рухани әлемі көрінеді. Сөз арқылы ұлттық сана қалыптасады, ұлттың мінезі мен болмысы танылады. Демек, қазақ тілі – тек сөйлесу құралы емес, ұлттың жаны мен жүрегінің көрінісі, ұлы мәдениетінің негізі.

Алаш зиялыларының көрнекті өкілі, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының: «Тілі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады» деген тұжырымы – қазақ тілінің тағдыры мен мәнін тереңінен ұғынған, халықтың болашағына алаңдаған жүректен туған қағидалы сөз. Бұл пікір – жай ғана афоризм емес, ұлт өмірінің шындығына негізделген тарихи-саяси және рухани пайым. Тарих парақтарына үңілсек, қазақ тілі түрлі кезеңдерде ауыр сынақтардан өтті. Отарлық езгі жылдары мен кеңестік идеология кезеңінде жүргізілген жаппай орыстандыру саясаты ана тіліміздің табиғи дамуына кедергі келтіріп, оны қоғамдық кеңістіктен ығыстырды. Дегенмен, ұлт жүрегінде ұя салған тіл – халықтың рухани тірегі ретінде жоғалып кетпей, ұрпақ санасында сақталып, аман қалды.

Тәуелсіздікке қол жеткізу – тек саяси бостандық қана емес, рухани жаңғырудың да бастауы болды. Қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе берілуі – тарихи әділеттіліктің орнауы, ұлттың өзіне қайта оралуының символы еді. Бұл шешім – тілді қорғау жолындағы күрестің жемісі, ұлттық сана мен мәдени мұраға деген құрметтің көрінісі болды. Алайда, тілдің өміршендігі тек заңдық құжаттармен емес, оның күнделікті өмірде нақты қолданылуымен өлшенеді. Мемлекеттік мәртебеге ие болу – мәртебенің заң жүзінде емес, санада орнығуы арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілінің қоғамдық қолданыс аясын кеңейту әр азаматтың жеке жауапкершілігіне, тілге деген ішкі құрметі мен белсенді ұстанымына тікелей байланысты.

Жаңа медиа және қазақ тілінің заманауи қолданысы соңғы жылдары қазақ тілінің әлеуметтік желілердегі белсенді қолданылуы – қуантатын құбылыс. TikTok, Instagram, YouTube платформаларында қазақша сапалы контент ұсынатын жастардың көбеюі – тілдің заманауи технологияларға бейімделуінің нақты дәлелі. Олар ғылым, бизнес, технология, өнер салаларында ана тілінде еркін сөйлеп, өзгелерге үлгі болуда. Бұл – қазақ тілінің жаңа тынысы. Ол енді тек дәстүрлі әдебиет пен тарихтың ғана емес, сонымен қатар цифрлық мәдениеттің, инновация мен креативті индустриялардың тіліне айналып келеді. Бұл үрдісті қолдап, дамыту – тіл болашағына жасалған маңызды инвестиция.

Қазақ тілі – ғылым мен білімнің тілі ретінде - қазақ тілінің тек тұрмыстық деңгейде қолданылуы жеткіліксіз. Ол ғылыми-теориялық мазмұнды жеткізетін, кәсіби салаларда толыққанды қызмет ететін тілге айналуы тиіс. Бүгінде IT, медицина, құқық, инженерия, маркетинг секілді салаларда қазақ тілінің қолданылу аясы шектеулі. Бұл жағдай тілдің өркениетті деңгейге жетуіне кедергі келтіреді.

Сондықтан білім беру жүйесінде, әсіресе техникалық және жоғары білім беру мекемелерінде қазақ тілінде сапалы ғылыми-әдістемелік әдебиеттердің көбеюі, терминологиялық жүйенің жетілуі – өзекті мәселелердің бірі.

Тілді сақтау – отбасынан басталады. Тіл мәселесін тек мемлекеттік деңгейдегі реформа немесе білім беру жүйесінің міндеті ретінде қарастыру жеткіліксіз. Тілді сақтау – әр отбасының, әр азаматтың моральдық әрі мәдени жауапкершілігі. Егер ата-ана баласына ана тілінде ертегі айтып, бесік жырын үйретсе, ол баланың тілді жүрегімен қабылдауына себеп болады. Сонымен қатар, мұғалімнің пәнге деген сүйіспеншілігі оқушының қызығушылығын арттырады. Бұл – тілдің табиғи жолмен дамуының тиімді тәсілі.

Қорытындылай келе қазақ тілі – ұлттық бірегейлік пен мәдени мұраның тірегі. Оның тағдыры мемлекеттік саясатпен қатар, әрбір азаматтың күнделікті өміріндегі таңдауы мен ұстанымына тікелей байланысты. Қазақ тілінің қоғамдық, ғылыми, цифрлық және мәдени кеңістікте толыққанды қолданылуы – ұлттың дамуы мен болашағының кепілі.

Қазақ тілі тек өткеннің емес, бүгін мен болашақтың да тілі болуы тиіс. Сондықтан тілді жан-жақты дамыту – ұлттық қауіпсіздік пен тұрақты дамудың маңызды алғышарты болып қала береді.

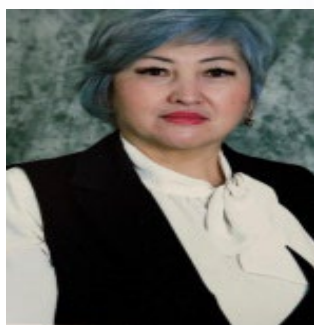
ПЕДАГОГ ШЕБЕРХАНАСЫ МАСТЕРСКАЯ ПЕДАГОГА

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖЫЛДАМ, ТҮСІНІП ОҚУҒА ДАЙЫНДАУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Лебаева Райхан Абдиканатовна

*Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Жаңақұрылыс ауылы
«А.Қарсақбаев атындағы орта мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші*

Аннотация: Бұл жұмыста бастауыш сынып оқушыларын жылдам әрі түсініп оқуға дайындау әдіс-тәсілдері қарастырылады. Мақсаты – оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру, оқу жылдамдығын арттыру және мәтінді терең түсіну қабілеттерін дамыту. Зерттеуде тиімді оқыту стратегиялары, соның ішінде фонематикалық есту, көру арқылы қабылдау, мағынаны болжау және мәтін бойынша сұрақтарға жауап беру тәсілдері баяндалады. Сонымен қатар, оқушының оқу мотивациясын арттыру мен жеке оқу ерекшеліктерін ескеру жолдары ұсынылады. Жұмыс барысында заманауи білім беру технологиялары мен ойын элементтері арқылы оқуға қызығушылықты дамыту жолдары да көрсетіледі. Бастауыш сынып мұғалімдеріне, әдіскерлерге және болашақ педагогтарға арналған.

Жылдам оқу – ол әдеттегіге қарағанда тезірек оқу емес. Жылдам оқу – оқығанды түсіну, есте сақтау. Жылдам оқу дағдысын үйрене, сіз миыңызды дамытуға түрлі жаттығулар жасап, ойлау қабілетіңізді дамытасыз. Тек оқу барысында ғана емес, күнделікті өмірде, жұмыста кез келген мәселенің шешімін тез тауып, тез ойлануды үйренесіз. Оқу - ойлау мен ақыл ой дамуының, қайнар көзі.

«Оқуды тоқтатқан адам, ойлауды тоқтатады», - дейді Дени Дидро. Сол себепті де бастауыш сыныпта оқушылардың оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру маңызды міндеттің бірі. Оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру мынадай талаптардан туындайды:

1. Оқу техникасы (дұрыс, тез қабылдау және сөздерді дыбыстау)

2. Мәтін мазмұнын түсіну (негізгі ой, мазмұнын ажырату). Бұл екеуі бір-бірімен тығыз байланысты. Өйткені оқу техникасын жетілдірмей – түсіну, дұрыс оқу жүзеге аспайды.

Дегенмен оқушының оқу жылдамдығын арттыру қиын, ал баланы толыққанды оқырман ету одан да қиынырақ екендігі бәрімізге түсінікті. Сондықтан көп жылдық тәжірибелер мен зерттеулерге сүйенсек мектеп оқушыларының аз пайызы ғана кітаппен жұмыс жасай алатынын көрсетті. Оқығанды түсінбеу, кітаппен жұмыс жасау жолын білмеу, міне, осы себептер оқушының сабаққа ынтасын төмендетеді. Сондықтан менің ұсынып отырған әдіс-тәсілдерім оқушылардың оқу шапшаңдығы артып, сабақта ауызша және жазбаша тілін дамытуды, яғни сөздік қорын байытуды, байланыстыра және грамматикалық тұрғыдан жүйелі сөйлеуге үйретуді, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды көздейді. Ұлттық тәрбие, рухани-мәдени құндылықтар, ана тілі және қазақ халқының салт-дәстүрі негізінде сусындаған жеке тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Адамның ішкі рухани жан дүниесі байлығын ашуға, адамгершілікке тәрбиелеуге, тілі мен қиялын дамытуға мүмкіндік береді. Оқу процесінде оқу сауаттылығының алатын орны ерекше. Біріншіден балалардың ойын ұштап, қиялына қанат беріп, әдемілікке, әсемдікке ғана тәрбиелеп қоймайды, сонымен бірге тапқырлыққа, шешендікке баулиды. Сөзді дұрыс, анық айту үшін, тілді жаттықтыруға түрлі жаңылтпаштар рөл атқарса, өз бетімен ойлануға, баланың ой-өрісін кеңейтуге жұмбақтар елеулі септігін тигізеді. Шығармашылық ойын шыңдап, көркемдік қиялын дамытады.

Тарихта жылдам оқу қасиетімен есте қалған талай мықты тұлғалар бар. Мысалы, Наполеон Бонапарт өзінің көшбасшылығымен ғана емес, сонымен қатар оқу жылдамдығымен де ерекшеленген. Деректерге сүйенсек, ол минутына 2000 сөз оқитын болған. Француз жазушысы Оноре де Бальзак екі жүз беттен тұратын романды жарты сағатта оқып бітірген. Ал Максим Горький минутына 4 мың сөз оқи алған. Америка президенті болған Рузвельт жылдам оқу әдісін арнайы оқып, жақсы меңгерген екен. Соның нәтижесінде ол қалың кітаптарды 1-2 сағатта аяқтайтын болған. Психологтар адам неғұрлым кітапты көп оқыса, соғұрлым ол адамның түйсігі және ойлау қабілеті жоғарылайды. Қарапайым адам бір нүктеге қарағанда он әріпті, кейбіреулері екі-үш сөзді ғана көреді. Жылдам оқитын адамдардың мүмкіндіктері жоғары. Ол бір оқығанда жүз немесе бес жүз белгіні және бір оқығанда отыз үш сөзді бірден көре алады. Ал ақырын оқу барысында адамдар кітапта жазылған дүниенің тек алпыс пайызын ғана қабылдайды. Жылдам оқығанда керісінше туындының сексен пайызын түсінуге мүмкіндік береді. Жылдамдыққа сай ақпарат тез қабылданып, тез сіңетін көрінеді. Сондай-ақ, зерттеушілер жылдам оқығаннан гөрі асықпай оқығанда көздің тез талатынын анықтаған. Кітаптың өзінің логикасы бар. Кітапты оқыр алдында оны қырындатып қоямыз. Өлең не проза болған жағдайда онда басқа тәсіл қолданамыз. Мақала не талдаулар болса кітап бетіндегі сандарға ғана қараймыз. Кітапты оқудың құпиясы:

Бірінші сіз сөзге немесе ойға салмақ түсіріп отырасызба соған байланысты. Егер сіз ойға салмақ түсіріп оқитын болсаңыз кітап жылдам оқылады. Жылдам оқуға өздігінен де машықтануға болады. Бүгінгі таңда бұл сала дамып, көптеген елдердің жоғары оқу орындарында арнайы курстар ашылған. Сондай-ақ, осы әдіс арқылы Кеннеди, Форд, Картер сынды президенттердің тұсында билік аппаратында қызмет ететін адамдар оқытылған екен. Қазіргі таңда жылдам оқытудың компьютерленген әдісі де бар. Жылдам оқуды үйрену үшін барлығы Эвелин Вудтің тәсілін пайдаланады.

1. Ол үшін бірінші қойылатын талап – көп оқу қажет екен.

2. Екіншіден, мәтінді іштей айту әдетінен айыққан жөн екен. Көзбен көргенді оймен оқу керек. Сонда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге болады.

3. Үшіншіден, секундомердің көмегімен, өзіңнің қаншалықты тез оқығаныңды тексеріп қойған да дұрыс. Егер, нәтижеге көңілің толмай жатса, тағы қайталап барынша тез оқуға тырысу қажет. Адам осылайша өзін тәрбиелейтін болса, жылдам оқуға машықтанып кетеді.

Жоғарыда аты аталған атақтылар кітапты «тез оқысам» деп емес, «көп оқысам» деп жылдам оқитын болған. Олар солайша мына дүние, мына әлем туралы мол ақпарат алудың амалын жасаған. Демек, уақытыңды үнемдей отырып жылдам оқып үйрену үшін бірінші кезекте көп оқу қажет. Ал, көп оқыған адамның жады қажетті ақпаратпен толысып, түйсігінің кеңейе түсетіні белгілі.

Жылдам оқу баланың даму процесіне де әсер етеді. Жылдам оқитын оқушылар әдетте көп оқитын оқушылар болып келеді. Оқу барысында жедел жады мен зейін тұрақтылығы жетіледі. Баланың ақыл-ой қабілеті осы екі көрсеткіштермен байланысты болады. Мәнерлеп оқи алмау сапалы оқуға олқылықтан туады, яғни демді дұрыс ала алмау немесе дикция кемістігі. Мәтінді шала ұғынудың өзі түрлі жағдайларда болуы мүмкін: ақыл-ой дамуының жеткіліксіздігі, сөздік қорының аздығы, оқушының ұқыпсыздығы, т.б Мәтінді түсіну қиын үдеріс, себебі түсіну үшін назар аударуды, зейін қоюды, ойлану, есте сақтау мен эмоционалдық еркіндікті талап етумен қатар оқушының басқа да психикалық ерекшеліктеріне (жасы, жалпы дамуы, өмір тәжірибесі мен бақылауы мен әсеріне) байланысты болады.

Дұрыс оқу – бұрмаламай, қатесіз оқу. Оқу шапшаңдығы – минутына оқылған сөз саны. Түсіну – оқыған мәтіннің мағынасы мен негізгі ойын анықтай алу.

Көркем оқу – дауыс ырғағы мен екпінді дұрыс қолдана отырып, автордың ойын жеткізе оқу мәнері.

Мұғалімнің міндеті - әр түрлі деңгейдегі мәтіндерді оқып, олардағы ақпаратты түсіну қабілетін дамыту:

-Мәтіннің негізгі мағынасын түсіну (қарап оқып шығу, шолып шығу);

-Мәтіннің мағынасын толық түсіну (оқу, талдап оқу);

Қандай да бір ақпаратты алу үшін оқушы оқудың барлық түрін білу керек, оқудың бір түрінен екінші түріне көше алу керек.

Өз тәжірибемде іске асырып жүрген әдіс-тәсілдер

Екі қолмен сурет салу

Нейробиологтар баланың жан-жақты дамуы үшін мидың оң және сол жақ бөліктерін бірдей жаттықтыру керек дейді. Ми белсенді даму үшін іс-әрекеттер түрлі болу керек. Бізге таныс емес әрекеттер жасаған уақытта нейрондар байланысы жақсы түзіле бастайды. Ал енді екі қолмен бірдей сурет салу -ми нейрондарын оятудың нағыз жолы.

Екі қолмен сурет салу баланы тыныштандырып, күйзелісін басады.

Артикуляция

Артикуляция—адамның сөйлеу мүшелері. Сөйлеу мүшелерге: өкпе, кеңірдек, өңеш, тамақ, таңдай, тіл, тіс, жақ, ауыз, ерін, мұрын қуысы жатады. Артикуляцияны дамытуға арналған жаттығуларды артикуляциялық жаттығу деп атайды. Артикуляциялық жаттығулар сөзімізді таза, анық, жылдам айтуымызға көмектеседі.

Шульте кестесі. Көздің көру аймағын кеңейтеді

Мәтінді тез оқуға машықтану үшін мамандар Шульте кестесінің арнайы жаттығуларын жасауды ұсынады. Бұл жаттығулар әдістемесі ауқымды көруді жақсартуға, бірден оқылатын мәтін санын арттыруға және сәйкесінше оқуды жеделдетуге бағытталған.

5	9	2
8	1	6
7	4	3

Антиципация - алдын ала білу, болжау.

Антиципация - оқу жылдамдығын арттыратын әдіс-тәсіл. Зат пен оқиғаны көрмей тұрып көз алдына елестету, болжау.

Сөздің басын айтқаннан қандай сөз екенін біліп қоямыз.

Мысалы: ал, ал, та, қар, тек

Ал+ма, ал+ша, та+рақ, қар+мақ, тек+ше т.с.с

Мақалдың жалғасын табады. Мәтіннің мағынасына қарай түсіп қалған сөздерді жазады.

Тіл ұстарту өлеңнің ұйқасын табуға арналған тапсырма.

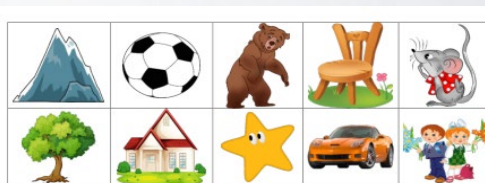
А-а-а- Алматы әсем _____

А-а-а- кең жазық _____

А-а-а- бала менен _____

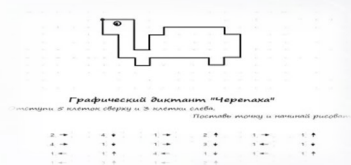
Мнемотехника. Сөздер қатарын ретін бұзбай бір-бірімен байланыстыра отырып қызықты, қияли оқиға құрастырады.

1. Баланың креативті ойлау қабілетін арттырады.
2. Сөздік қорын дамытады.
3. Есте сақтау қабілетін арттырады.

Графикалық диктант. Баланың зейінін дамытады.

Бала нүктеден бастап мұқият тыңдап, мұғалім айтқан бағыттар бойынша санап, қарындашпен сызып жүріп отырады.

Қорытындылай келе оқу – ол ақпарат алудың ең негізгі тәсілі. Сондықтан, оқу дағдысын қалыптастыру оқушылар үшін маңызды болмақ. Жылдам оқу арқылы оқушылардың мектептегі барлық пәндерден үлгерімі жоғарылайды. Қазіргі заманғы әдіс оқу шеберлігін арттыру үшін оқудан бұрын, оқу барысында және оқу аяқталғаннан кейін мәтін туралы ойлау қабілетін қамтиды. Бастауыш және орта мектептерде осындай оқу дағдысын қалыптастыру жемісті білім алудың кепілі, сонымен қатар қазіргі күшті ақпараттық ағымда бағдарлаудың сенімді құралы болатынын ұмытпаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдікәрімова Т. Ж., Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 152 б.
2. Жұмабаева Г. Қ., Оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру жолдары. – Алматы: Рауан, 2015. – 128 б.
3. Жүндібаева Ә., Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысын жетілдіру әдістері // Білім – Образование. – 2020. – №3. – Б. 45–48.
4. Қазыбаев С., Педагогика негіздері. – Алматы: Мектеп, 2018. – 240 б.
5. Султанова М., Жылдам оқу – оқушы білімін арттыру құралы // Ұстаз. – 2021. – №5. – Б. 22–24.
6. Мұхамбетжанова С. Т., Интерактивті әдістер арқылы оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту. – Астана: Фолиант, 2019. – 96 б.
- 7 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш білім беру деңгейінің жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы (Қазақ тілі мен әдебиеті). – Астана: НЗМ ДББҰ, 2022. – 104 б.

CREATIVE THINKING IN READING: LESSONS FROM KEN ROBINSON

Karbozova Marzhan Amankeldikazy
Almaty region, Iliy district, Otegen Batyr village
«School-gymnasium 38» KSU
English teacher

Relevance: Examining Ken Robinson’s ideas on the importance of a creative approach to learning, including in reading skills development. How unconventional methods can inspire and engage students.

There are several methods of using works of fiction in English lessons. Literary texts for learning English can be used both in their original form with high levels and in simplified adapted versions, e.g. Oxford Graded Readers, Pearson English Readers, Macmillan Readers. The following types of

works of fiction can be offered to students to work on in class and independently for educational purposes: stories, poems, novels, plays, song lyrics.

First of all, a work of fiction is an excellent source of new vocabulary. Each of the mentioned genres is capable of enriching students' vocabulary and helping to consolidate in their memory previously learned words and expressions. However, literary texts serve not only to illustrate the natural functioning of grammatical structures and lexical units, but also to help develop all 4 language skills: reading, listening, speaking and writing.

Here are some sample components of a book excerpt lesson for classroom use:

- A warm-up activity can help students begin to think about the topic that will be addressed in the selected piece of work. Ideas for assignments: short discussion of the topic, quiz on the topic quiz or guessing game, brainstorm vocabulary on the topic.

- Pre-teaching the most difficult words from the text. There should not be a lot of such words, because one of the purposes of working with a literary work is to develop the skill of language guessing. If you introduce too many new words before reading, it either means that the text is too difficult, or you will have very little time to work with the text itself.

- Reading for general understanding

The first reading can be done by the teacher (if you are working with a short story or poem) and should not require students to complete a large and complex task. It is essential that they enjoy reading, and too many tasks can rob them of this. Have them familiarize themselves with the fragment and test their predictions, or answer one very general question about the text.

- Reading for Comprehension of Details

Only when students have familiarized themselves with the text once, discussed the general meaning, and checked their predictions can you show them the pre-prepared questions for understanding details. Have them familiarize themselves with the questions and try to find the answers in the text. When answering the questions, encourage them to use their own words, reinforcing with quotes from the text.

Comprehension questions can also include a couple of questions about interpreting the text. For example, add questions to the list such as:

Why do you think X said this?

How do you think the woman feels?

What made him do this?

However, you can leave these for the speaking stage.

Working with the language of the text

At this stage you can work on the vocabulary from the text in more detail. Choose a few words or expressions from the text and ask students to find them in the text and guess their meaning from the context. This exercise will help them to develop the language guessing skill needed for further reading of literature in English for pleasure.

This is also a good place to look at the author's style of speech. Invite students to look at the choice of words to describe a character, for example, and invite them to interpret the author's attitude to the character based on the vocabulary chosen. Is it positive, negative, or neutral?

- Further work with the text and output into speech

This article considers the role and place of fiction texts in the development of students' creative activity. The work of the English scholar Ken Robinson is analyzed.

Ken Robinson is a British educational theorist, a man whose lectures have become the most popular TED Talks. Sir Ken believed that we need to change the traditional perception of education and create tools that allow students to try and choose. Let's look at the main ideas of his "educational revolution".

The main task of the teacher is to facilitate the learning process. Education should be "active", the teacher is an example of vitality, not passivity. Everything must be captured: theoretical information, practical skills, knowledge of nature, understanding of human relationships and life values. This requires the use of different strategies and approaches. For example, to learn a foreign language, it is better to talk to a native speaker rather than just doing grammar exercises.

A pencil is a technology. A piece of paper, a book or a laptop is too. When we talk about technology, we usually mean digital tools, but it's actually more than that. Technology goes hand in hand with human culture and innovation. The tools available now are a fantastic potential to improve education in almost every direction: you can bring the whole world into the classroom, the key is knowing how to use these technologies.

Teaching is a conversation, not a monologue. Teaching is a social and cultural process: we learn together and from each other. It is important to explain the material to the class, but it is even more important to engage the children, to capture their attention, to spark their interest.

Teaching is about improvisation. Do not be afraid to deviate from the plan for the day, form tasks based on the current needs of students. This will help build trust and keep children engaged. Education should give children the tools to shape the world in which they live, allowing them to think critically about problems, find alternative solutions and think creatively.

We live in a society shaped by the ideas, beliefs and values of human imagination and culture. Realizing one's creative potential represents the search for one's vocation. Education should help us find it, but it fails to do so, and too many people live their lives without discovering their talents.

Today's educational program should give equal status and resources to reading and numeracy, science and humanities, arts and physical education. Languages and math offer much more than word knowledge and numeracy. The study of languages should include literature, public speaking and listening skills. Once these fundamentals are mastered, math will open the door to the inexhaustible realms of abstraction and the conceptual language of science and technology.

Creativity is now as important as literacy, and we must give creativity the status it deserves. Creativity - defined as the process of generating original ideas that have value. Creativity can be practiced in any field where intelligence is in demand. It can be music, dance, theater, mathematics, science, business, relationships with other people, because human intelligence is remarkable for its amazing diversity, and people are able to create in numerous and most unusual ways. There is not a single test, not a single computer program that could reveal such subtle shades of personal preferences that distinguish a simple interest from a potential hot passion. And only an experienced mentor is able to do it.

There are many ways to help you become a creative person. If someone admits that they can't read and write, it is unlikely that you will think that they are incapable of doing so - they just haven't been taught how to read and write. It's the same with creative ability. When people say that there is nothing creative about them, I assume that they just haven't learned how to involve themselves in the process of creation. Literary text is the most effective means of improving the creative abilities of school students.

When it comes to 20th or 21st century literature, ignorance of the great works of one's predecessors will deprive one of understanding contemporary texts on many of its levels. The same is true in any cultural space, be it music, painting, or theater. No child begins his or her art education with Impressionist paintings, just as no child is introduced to music by starting with the musical works of the postmodern era.

The same path should be followed with literature by foreign authors. It is necessary to regulate the pace of familiarization with books, depending on the age at which the child begins to learn the language. If English is studied from preschool age to the last stages of higher school, then the path from fairy tales to postmodern literature can be passed step by step and thoroughly. If the first acquaintance with a foreign language takes place in the upper secondary school or later, it is necessary to focus on the literature that will be of interest to this age, but one should not lose sight of acquaintance with children's and adolescent literature, even if in a truncated version, because it is reasonable and productive to move from simple to complex.

Artistic reading of the text - reading the text with commentary; discussions on the text; assignments subject to creative fulfillment according to the personal perception of the student. Certain types of students' learning activities when learning fairy tales: reading, writing; memorizing; listening; paraphrasing; paraphrasing; expressing their opinions (writing); comparing the text with illustrations; drawing with comments; drawing and Effective techniques used in

teaching fairy tales: composing a fairy tale similar in plot to the one under study; shortening and supplementing the story; building new texts on the basis of the passed; staged fairy tales; illustrating the fairy tale; dividing the story into parts, giving each a name; analyzing the vocabulary of the fairy tale; “Reading with a purpose” by the method of preliminary questions; the method of “scanning”, the method of “retelling the story on your own behalf”, the method of “show the word”.

All of the above convinces us that the development of creative competence is a multifaceted, complex and at the same time the most necessary activity for students in the process of analyzing literary fiction test. At present, in the sphere of education of Kazakhstan, including in the teaching of literary work in the primary grades, from all sides is the task of development of creative competence of schoolchildren. And, undoubtedly, as can be seen from our study, there is continuous work in this direction.

We must rethink the basic principles of teaching our children. Our main task is not only to teach a subject, but also to create conditions for children's creative abilities. For example, we can mention our current international «Speaking club» project for rural schools.

Also, the theater project “Water Drop” was awarded at the Moscow Children's Film Festival. In the regional competition “Children of Kazakhstan in a world without borders!” in the nomination “Game Cinema” short film “The Sun is not overshadowed by the hem” took 1 - place. Our students are published on the international site proza.ru as translators. And I would like to conclude my speech with the words of young Jonas Salk. “If all insects disappear from the face of the Earth, in 50 years the planet will be lifeless.”

“If all humans disappear from the face of the Earth, in 50 years all life forms will thrive”, and he's right, it's a tribute to the human imagination. We have to teach them holistically so they can shape their future. The only way out for us as educators is to value the diversity of children's creativity because they are our future and that future is in our hands!

References

1. Sakieva S.S. Pedagogical principles of teaching literary reading in elementary school [Text]: ped. nauka. dr. nauka. find the degree. write for diss. 13.00.01.; 13.00.02. - Б.: 2013. - 273 с

2. <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-razvitiya-tvorcheskoy-deyatelnosti-uchaschihsya-mladshih-klassov-na-urokah-literaturnogo-chteniya>

3. Barrows H. Problem Based Learning in Higher Education // New Directions for Teaching and Learning. 1996. № 68 (Winter). P. 3–12. 6. Armstrong J. S. Natural Learning in Higher Education / In H. Springer, Encyclopedia of the Sciences of Learning Philadelphia, PA: University of Pennsylvania, 2012. P. 1–10.

4. <https://dyjalog.by/ubogaya-uchebnaya-programma-porozhdaet-ubogoe-obrazovanie-kultovaya-lekciya-kena-robinsona-o-tom-kak-shkoly-ubivayut-kreativnost/>

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Куйкабаева Сауле Алдабергеновна

Алматы облысы, Жамбыл ауданы

*«А.Қарсақбаев атындағы орта мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі, педагог -зерттеуші*

Аннотация: Бұл мақалада оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытудың маңыздылығы мен оны жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Білім беру процесінде логикалық ойлауды қалыптастыру оқушының интеллектуалдық дамуына, мәселені шешу икемділігінің артуына және шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсер етеді. Мақалада логикалық ойлауды дамытуға арналған тиімді әдіс-тәсілдер, зияткерлік ойындар және мұғалімнің рөлі сипатталады. Сонымен қатар, логикалық тапсырмалар арқылы оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіру жолдары ұсынылады. Зерттеу нәтижелері білім беру үдерісіне логикалық ойлауға негізделген оқыту әдістерін енгізудің тиімділігін дәлелдейді.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің басты мақсаты – жан-жақты дамыған, сыни және логикалық ойлай алатын тұлғаны тәрбиелеу. Логикалық ойлау – баланың ақпаратты талдау, салыстыру, себеп-салдарлық байланыстарды орнату және дұрыс қорытынды шығару қабілеті. Бұл қабілетті дамыту мектеп қабырғасынан басталуы тиіс. Мақаланың мақсаты: Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытудың маңыздылығын түсіндіру, оны қалыптастыруға әсер ететін әдіс-тәсілдер мен тиімді жолдарын анықтау, білім беру процесінде логикалық ойлауды дамытуға бағытталған педагогикалық тәжірибелерді ұсыну. Міндеттері: Логикалық ойлау ұғымына теориялық тұрғыдан шолу жасау. Логикалық ойлаудың оқушы дамуындағы рөлін анықтау. Оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға арналған әдіс-тәсілдерді жинақтау. Практикалық тапсырмалар мен ойын түрлерін қолданудың тиімділігін зерттеу. Мұғалімнің логикалық ойлауды дамытудағы рөлін көрсету. Логикалық ойлаудың маңызы: логикалық ойлау-математика, физика, информатика сияқты нақты ғылымдарда емес, сонымен қатар күнделікті өмірде дұрыс шешім қабылдауға көмектесетін маңызды дағды. Ол оқушының зейінін, есте сақтауын, шығармашылығын арттырады.

Логикалық ойлау қабілетін дамытудың әдіс-тәсілдеріне келетін болсақ: Логикалық сұрақтар, логикалық тапсырмалар, жұмбақтар: Оқушыларға түрлі деңгейдегі логикалық есептер беру арқылы ойлау қабілеті жетілдіріледі. Шахмат, пазл және басқа да зияткерлік ойындар: Бұл ойындар оқушыны алдын ала ойлануға, стратегия құруға үйретеді. Жобалық жұмыстар: Проблемалық талдау және шешу барысында оқушы логикалық ойлауын дамытады. Ақпараттық технологияларды пайдалану: Арнайы бағдарламалар мен ойындар арқылы логикалық ойлауды қызықты түрде дамытуға болады. Мұнда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім оқушының логикалық ойлау қабілетін дамытуда бағыттаушы әрі қолдаушы рөл атқарады. Әсіресе математика сабағында логиканы дамыту-баланың ойлау қабілетін, танымын, шындықты түсіну қабілетін арттырудың ең тиімді жолдары. Ол үшін математика сабағына логикалық тапсырмаларды жүйелі түрде енгізу керек. Мысалы «Сұрақпен сұрақ» әдісі. Оқушыға есепті тек шығартып қана қоймай, «Неге солай ойладың?», «Тағы қандай жолдармен шығаруға болады?» деген сұрақтар қою керек. Кесте және диаграммамен жұмыс жасауға болады. Логикалық кестелер (мысалы, 3 бала-3 зат-3 түс) арқылы шешім табу. Венн диаграммалары қолдануға болады. Топтық логикалық ойындар балаларға өте қызық. Оның ішіне «Ширату сұрақтары» кіреді. «Ширату сұрақтары» оқушыларды сабаққа дайындау, қызығушылығын ояту немесе тақырыпқа көшу мақсатында қойылатын жеңіл, ой қозғайтын сұрақтар. Мысалы: 1. Табиғатта қандай түстер көп кездеседі?, Әлемдегі ең үлкен жануар қандай?, Жұлдыздар неге түнде көрінеді?, Мектепке жаңа пән енгізсе, ол қандай пән болар еді?, «Қай елге саяхат жасағың келеді? Неліктен?», «Қандай маман иесі болғың келеді? Неге? Логикалық тапсырмаларды бастауыш сынып оқушылары өте қызығып орындайды. Мысалы: «Мектепте 20 оқушы бар. Әр оқушы 2 қолын көтерді. Оқушылар қанша қолын көтерді? Жауабы: $20 \times 2 = 40$ қол көтерді. «Егер 3 мысық 3 күнде 3 тышқан ауласа, 6 мысық 6 күнде қанша тышқан аулайды?» Жауабы: 3 мысық 3 күнде 3 тышқан аулайды. Демек, 1 мысық 3 күнде 1 тышқан аулайды. 6 мысық 6 күнде әрқайсысы 12 тышқан аулайды, сондықтан $6 \times 2 = 12$ тышқан аулайды т.с.с. Сабақ барысында ашық сұрақтар қою, пікірталастар ұйымдастыру, өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік беру – маңызды тәсілдер. Күтілетін нәтижелер: Оқушыларда логикалық ойлау дағдылары қалыптасады. Сабақ барысында оқушылардың белсенділігі артады. Мәселені шешуге деген ынта-жігері күшейеді. Мұғалімдер логикалық тапсырмалар мен әдістерді тиімді қолдана алады. Жан-жақты ойлай алатын тұлға қалыптасуына жағдай жасалады. Бастауыш сынып оқушыларына ұсынатын қызықты логикалық тапсырмалар: 1. Сандар ойыны: Мен бір сан ойладым. Ол сан 2-ге бөлінеді, бірақ 4-ке бөлінбейді. Ол сан 3-ке де бөлінеді. Ең кіші осындай сан қандай? Шешімі: Сан 2-ге бөлінеді. – жұп сан -4-ке бөлінбейді- 4-ке еселік емес-3-ке бөлінеді- 3-ке еселік. Сондай ең кіші санды табу үшін қатарынан сандарды тексереміз: 6 -2-ге бөлінеді, 3-ке бөлінеді, 4-ке бөлінбейді. Жауап -6. Келесі тапсырма: Қызыл, көк, жасыл. Айгүл көк емес. Бекзат қызыл емес, Данияр жасыл емес. Мүмкін комбинациялар: Егер Айгүл – қызыл болса – Бекзат қызыл

емес, сонда Бекзат көк немесе жасыл. Бекзат көк болса – Данияр жасыл (бола алмайды, себебі жасыл емес) Бекзат жасыл болса - Данияр –көк (болуы мүмкін). Бұл комбинация жарайды: Жауап: Айгүл – қызыл, Бекзат жасыл, Данияр – көк. Сағат жұмбағы: Айгүл сағат 4:00 –де үйден шықты. Ол досымен 1 сағат 30 минут сөйлесті. Олар сөйлесіп болғанда сағат неше болды? Жауап: 4:00+1 сағат 30 минут =5 сағат 30 минут. Кім қайда тұрады? Нұрай қызыл үйде тұрмайды. Ермек жасыл үйде тұрмайды. Аружан көк үйде тұрмайды. Ермек қызыл үйде тұрмайды. Тек қызыл, жасыл және көк үйлер бар. Кім қай түсті үйде тұрады? Жауап: Ермек көк үйде. Нұрай жасыл үйде. Аружан қызыл үйде тұрады. Логикалық тапсырма: Бір себетте 5 алма бар. Бес балаға бір-бір алмадан бердің. Бірақ бір алма себетте қалды. Бұл қалай мүмкін? Жауабы: Соңғы алманы себетімен бірге берген. Сондықтан әр бала бір алмадан алды, ал бір алма себетте қалды. Артық санды тап. Сандар: 2,4,6,8,9,10. Жауабы: 9(тақ сан, басқалары жұп сандар). «Сандық қатарды жалғастыр». Сандар: 2,4,8,16 ?. Жауабы: 32(әр сан алдыңғысынан 2-ге көбейту арқылы алынған). «Қай жануар артық?» Сөздер: мысық, қоян, ит, балық. Жауабы: Балық (қалғандары құрлықта жүреді). «Таңқаларлық сұрақ» Сұрақ: Сенің 5 апаң бар. Әр апаңның 3 інісі бар. Сенің қанша ағайың бар? Жауабы: 3 (бір адам бірнеше апайының інісі бола алады – бұл ортақ ағайлар). «Математикалық жұмбақ» Сұрақ: Екі әке мен екі бала аңға шықты. Бірақ олар барлығы үшеу-ақ. Бұл қалай? Жауабы: Олар – ата, әке, және бала. (Ата-әкенің әкесі).

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамыту – болашақта өз бетімен ойлай алатын, күрделі мәселелерді шеше алатын тұлғаны қалыптастырудың негізі. Сондықтан мұғалімдер, ата-аналар және бүкіл қоғам бұл бағытқа ерекше мән беруі қажет. Баланың логикалық ойлау қабілетін дамыту, сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығын арттыру – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі деп есептеймін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жұмабекова С.М. Логикалық ойлауды дамыту әдістері. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Әбеннова А.Т. Білім беруде инновациялық технологияларды қолдану. – Астана: Фолиант, 2021.
3. Қабдырова Г.С. Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту жолдары. – Алматы: Білім, 2020.
4. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар жинағы. – Астана: НЗМ ДББҰ, 2021.

3D STUDIO MAX ҚОЛДАНБАЛЫ БАҒДАРЛАМАСЫН ПАЙДАЛАНЫП ЖАРНАМАЛЫҚ РОЛИК ЖАСАУ НЕГІЗДЕРІ

Құлжабекова Балзия Сейтқазықызы

*Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Нұра ауылы
«О.Жандосов атындағы орта мектеп-интернаты» КММ
информатика пәні мұғалімі, педагог-модератор*

Мақалада қазіргі заман талаптарына сәйкес келетін және үлкен сұранысқа ие үш өлшемді кеңістіктегі жарнамалық видеороликтерді құру негізі, оның жалпы сипаты, жарнамалық видеороликтердің орналасуы, сондай-ақ олардың құрамы мен рәсімдеу түріне шолу жасалады.

Түйін сөздер: анимация, компьютерлік графика, 3D-модельдеу, жарнамалық видеоролик, үш өлшемді кеңістік.

Статья посвящена основам создания современных трехмерных видеороликов, и обзор его общих характеристик, а также оформление расположение анимационных видеороликов и его структуры.

Ключевые слова: анимация, компьютерная графика, 3D-моделирование, анимационный видеоролик, трехмерное пространство.

Article covers the basics of creating a modern three-dimensional movies, and a review of its general characteristics, as well as the design of the location of the animated video and its structure.

Keywords: animation, computer graphics, 3D-modeling, animated video, three-dimensional space.

Бүгінде 3D анимациялық видеороликтерге, кинофильмдерге, компьютерлік ойындарға, телевизиялық қойылымдар мен мультипликацияға деген үлкен сұраныстың болуы ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына әкеліп соғуда. Компьютерлік графика саласында түрлі салалар үшін жарнамалық роликтер, видеоклиптер, сайттардың дизайнын жасау, яғни қарапайым анимациядан бастап, күрделі 3D кинолар мен видеоэффектілерді құруға дейін түрлі қолданысқа керекті дүниелерді дайындауға үлкен мүмкіндіктер зор. Компьютерлік ойындар мен ұялы телефондарға арналған ойындардың бәрі көптеген объектілерді (әскер, қару-жарак, техника және т.б.) құруды қажет етеді. Осындай керемет туындыларды жасап шығару үшін үш өлшемді кеңістікте түрлі программалар арқылы іске асуда. Үш өлшемді графика (3D – ағылшынша three dimensions — «үш өлшем») үш өлшемді кеңістіктегі объектілерді жүзеге асырады. Үш өлшемді компьютерлік графика кинода, анимациялық бейнелерде, мультфильмдерде және компьютерлік ойындарда кеңінен қолданылады.

3D-графикадағы барлық визуалды түрлендірулер матрицамен басқарылады. Компьютерлік графикада үш түрлі матрица қолданылады:

- бұрылыс матрицасы;
- қозғалыс матрицасы;
- масштабтау матрицасы.

Үш өлшемді кеңістіктегі анимациялық бейнелерінің қозғалысына дыбыс, жарық және эффект сияқты түрлі әрекеттерді қосу арқылы өңдеу негізінде қалыптасатыны белгілі. Анимациялық видеороликте классикалық видео түсірілімдердің сәйкес келетін 3D анимация технологиясымен тізбектелінеді. Бұл деген сөз кез келген бейнені шынайы кейіпке келтіру болып табылады. 3D кеңістігінде модельдеуге, анимациялауға және визуализациялауға арналған көптеген бағдарламалар бар. Олардың ішінде түрлі кинофильмдер мен анимациялық видеороликтер, телевизиялық қойылымдар, сондай-ақ қазіргі заманғы компьютерлік ойындар мен презентацияларға арналған жоғары өнімді құралдар да бар. Олар 3D модельдеу, анимация, визуализация және эффекттерді құруға арналған толық функционалды шешімдер бола алады.

3D кеңістігінде жұмыс жасайтын бағдарламалардың жаңа нұсқаларында бейнелерді тез әрі дұрыс жасауға, компьютерлік графика эффекттері мен қызықты ойындар құрастыруға арналған құралдар іздейтіндер сөзсіз өз бағаларын береді.

3D анимация – бұл уақыт кеңістігі аралығында 3D модельдердің автоматтану арқылы түрленуі, қалыптасуы, белгілі бір негізге келуі болып табылады.

3D кеңістігіндегі анимация – бұл үш өлшемді кеңістіктегі объектілердің, жарықтардың, материал немесе камераның белгілі бір уақыт аралығында әртүрлі өзгеріске келуі.

3D кеңістігінде қалыптасатын анимациялар негізінен үш тәсіл бойынша жасалады. Бірінші және ең қарапайымы - бұл бүтін объектінің ешбір өзгеріссіз қалыптасуы мен негізге келуі.

Екіншісі – бұл динамикалық негіз арқылы белгілі бір қалыпқа келу болып табылады.

Үшіншісі – ең күрделі әрі ерекше сипаттағы объектілердің анимация үшін қолданылуы, яғни қаңқа түріндегі анимация.

Өз кезегінде, 3D кеңістігінде анимацияларда үш түрлі әдіс тұрақты түрде қолданылады: кілттік кадр бойынша анимация, қисық қозғалысты анимация, траектория бойымен алынған анимация.

3D кеңістігіндегі кілттік кадр бойынша алынған анимация өз қағидасына сәйкес дәстүрлі түрдегі аниматорлар жұмысына өте ұқсас болып келеді. Мысалы, бас суретші сурет

салуда басты кілттік кейіпкерді салатын болса, ал көмекші суретшілер аралық кадрдағы кескіндерді салуы.

3D-модельдеу дегеніміз – үш өлшемді кеңістікте объект моделін құру үрдісі болып табылады. 3D-модельдеудің негізі – қажетті объект кескінін көлемді сипатта қалыптастыру арқылы өңдеу. Үш өлшемді графиканың көмегімен нақты сипатты қалыптастырып, тиісті объектінің жаңа түрін құру.

Мультимедианың бағдарламалық жағы қолданбалы және мамандандырылған бағдарламаларға бөлінеді. Қолданбалы бағдарлама — пайдаланушының қолданбалы мәселелерді шешуге арналған, жұмыс істейтін адамның нақты тапсырмасын орындайтын дестелік файлдағы бағдарлама. Ал мамандандырылған бағдарлама нақты есепті шешу үшін қолданылатын бағдарлама. Мамандандырылған бағдарламаларға мультимедиалық бағдарламалар мен компьютерлік ойындар жатады. Олар мультимедиалық технологияны пайдаланып, жоғары графикалық кескіндер, анимация, музыкалық және дыбыстық сүйемелдеу сияқты танымал, кең таралған бағдарламалық өнімдер болып табылады. Мультимедиа — бұл мәтін, графика сияқты дәстүрлі статикалық элементтермен қатар, бейне, аудио және анимациялық тізбектер сияқты динамикалық элементтерді қамтитын ақпарат.

Қозғалыссыз көріністерге векторлық графика мен растрлық кескіндер жатады. Адам сыртқы ақпараттың шамамен 95 пайызын визуалды түрде, яғни графикалық форматта қабылдайды. Мұндай ақпаратты қабылдау көрнекі әрі жеңіл болса, мәтіндік ақпаратты қабылдау қиынырақ.

Қолданыстағы байланыс каналдарының өткізу мүмкіндігі төмен, сондықтан графиктік файлдарды өткізу едәуір уақыт керек. Содықтан, деректерді сығу технологиясын қолдану қажет. Оптимизация (сығу) – графиктік ақпаратты тиімдірек тәсілмен көрсету, яғни деректердің көлемін азайту. Графикалық ақпараттарды сығудың түрлі көптеген тәсілдер бар. Міндетті емес деректердің болуы, жоғалтуды (“JPEG жоғалтуды қамтитын сызу”) қамтып кодалау тәсілін қолдануға негізделген. Мысалы, адам кездейсоқ өз көзімен көрген суреттің дәлдігін, дәл сипаттап айтып беру немесе суреттеу арқылы дәл ақпарат алу мүмкін емес, сондықтан жоғарғы түстік мүмкіндікті көрсететін деректер болмауы да мүмкін. Бұл теория, ал практикада: Интернетте жариялауға арналған графиканы алдын-ала оптимизациялап, көлемін сығу қажет. Бейне және анимация - цифрлық бейнесигналдармен жұмыс кезінде ақпараттың үлкен көлемін өңдеп, сақтау қажеттілігі туындайды, мысалы, SIF мүмкіндікті (VHS сәйкес) және true color (миллион түстер) түстік берілісті қамтитын цифрлық бейнесигналдардың бір минуты ($288 * 358$) пиксельді $24бит * 25кадр / сx60с = 442Мб$ орынды алады, яғни қазіргі кездегі ДК-де қолданылатын компакт диск (CD-ROM, 650Мб –тай) немесе қатты диск (бірнеше гигабайт) сияқты тасымалдағыштарды уақыт бойынша толық бейнелерді жазу мүмкін емес. MPEG – сығу көмегімен бейнеақпараттар көлемін азайтуға болады.

WAV – дыбыстық файл, MPEG-1 Layer III форматына түрленген, ағындық жылдамдығы (bitrate) 128 Кбайт/сек – винчестерде 10 – 12 есеге аз орын алады. 100 – мегабайтты ZIP – дискеталарда бір жарым сағаттық дыбыстық ойнау, компакт - дискіде – 10 сағатқа жуық дыбыстық ойнау орналасады. 256 Кбайт/сек жылдамдықты кодалау кезінде компакт – дискіге 6 сағаттық музыка жазуға болады. Мәтін Microsoft басшылығында мәтіннің үлкен көлемін енгізу және өңдеу жабдықтарына ерекше көңіл бөлінген. Мәтіндік құжаттарды түрлі сақтау форматтарының арасында түрлендіру бағдарламалары мен әдістері ұсынылған: құжаттар құрылымдары, мәтіндік процестердің басқарушы кодалары, сілтемелер, гипербайланыстар (бастапқы мәтінге тән) және т.б. ескеріледі. Сканерленген мәтінмен жұмыс мүмкіндігі қамтылып, символдарды оптикалық танып – білу жабдықтарын қолдану қарастырылған.

Ақпаратты өңдеу жүйесінің көзтұрғысынан қарағанда, гипермәтін – бұл жүйе, қарастырылатын салалық деректерін көрсетудің қалыптасқан моделін талап етпейді. Оның орнына ақпарат фрагменттерінің арасындағы сематикалық (мағыналы) байланыста

қолданылады, оның формалды сипаттамасы болмайды, дегенмен осы байланыстардың негізінде ақпараттарды қарауға, талдауға, жаңа фрагменттер құруға болады.

Гипермәтіндік тәсілдің дамуы гипермедиа ортасы болып табылады, ондағы сілтемелер: сурет, дыбыс, бейне және табы басқа мультимедиа - компоненттердің түрлі типтерін қамтиды. Маңызды сипаттамасы: биттер санымен анықталатын түстік мүмкіндігі, әр пиксельдің түсін кодалау үшін қолданады (оны биттік жазық саны деп те атайды). Файлда биттік жазық неғұрлым көп болса, оны сақтау үшін дискіде соғұрлым көп орын талап етіледі.

Екі өлшемді анимация кадрлық анимация бойынша дәстүрлі тәсілді қолданады. Кей жағдайларда твининг қолданылады, (tweening) - аралық кадрларды автоматты генерациялау. Сондай-ақ морфинг, көріністі сығу, түрлі оптикалық эффектілер мен циклдық түрде өзгеріп отыратын түстер қолданылады. Үш өлшемді анимация қуыршақ технологиясын еске салады: объектілер қарқасын құру, материалдарды анықтау, бір сценаға (сахнаға) жинақтау, жарықты және камераны орнату сонан соң фильмдердегі кадрлар санын беріп, қозғалысқа келтіруге болады.

Қазіргі уақытта бейненің екі түрі бар: аналогты және цифрлық. Цифрлық бейнефайлдардың көлемін кішірейту үшін деректерді сығу тәсілі қолданылады, ол бейне сигналдағы ұқсас деректерді топтау, орташа деңгейге жеткізу, алып тастаудың математикалық алгоритмдеріне негізделген. Сығудың түрлі алгоритмдері бар: Compact Video, Indeo Motion – JPEG, MPEG, Cinepak, Sorenson Video.

Мультимедиа жүйені құру үшін қосымша техникалық қолдау қажет: аналогты аудио және бейне сигналдарды цифрлық эквивалентке немесе кері аудару үшін цифрлық – аналогтық түрлендіргіштер, қарапайым телевизиондық сигналдарды дисплейдің электронды сәулелік трубкасына қабылданатындай түрге түрлендіруге арналған бейне процессорлар, телевизиондық стандарттарды түрлендіруге арналған декодерлер және т.б.

Дыбысқа жауап беретін барлық жабдықтар дыбыстық картаға, ал бейнеге жауап беретін жабдықтар бейне карталарға біріктіріледі.

Дыбыстық карталар.

IBM біріккен компьютерлерінің дыбыстық карталары үшін мынандай тенденция анықталады.

- Біріншіден, дыбысты шығару үшін жиілікті модуляцияның (FM) орнына көбіне кестелік (wavetable) немесе WT синтез қолданылады, осы жолмен алынған сигнал инструменттің өзінен шығатын дыбысқа көбірек ұқсайды, FM синтезде мұндай мүмкіндік аз.

- Екіншіден, дыбыстық карталардың бірігуі.

- Үшіншіден, қазіргі кезде дыбыстық карталар компоненттерінің бірі сигналдық процессорлар DSP (Digital Signal Processor), оның мүмкіндіктері: сөзді танып білу, үшөлшемді дыбыс шығару, TW синтез, аудиосигналдарды сығу және декомпрессиялау.

- Төртіншіден, жүйелік платада дыбыстық карта функцияларын интеграциялаудың қалыпты тенденциясы.

- Бесіншіден, дыбыс табиғилығын жоғарылату үшін өндіруші фирмалардың көлемді немесе үшөлшемді (30) дыбыс шығару технологияларын қолдануы.

- Алтыншыдан, CD-ROM приводтарын қосу.

- Жетіншіден, карталарда DualDMA режимінің, яғни жадыға қосарланған тікелей қатынас құру режимін қолдануы.

Дыбыстық қатарлар 90%-да, көбіне ойын үшін алынады, қалған 10%-н мультимедиа бағдарламаларда қолдану үшін алынады. Дыбысты енгізу, шығару құрылғыларының ең бастысы аудиоадаптер. Оған: кірістер-сызықтық кіріс, микрофонды кіріс, CD ROM-ға арналған кіріс, сигналдарды микширлеуге арналған тәуелсіз кіріс; MIDI-сигналдар үшін кіріс және шығыс; қалыпқа келтіруші кіріс күшейткіштері-сигналдарды кіріс араластырушылары-микшер; аналогты кіріс дыбыстық сигналдарды цифрлық кодтарға түрлендіруші аналогты-цифрлық түленгіштер (АЦТ); арнайы дыбыстық эффектілерді (көлемді дыбыс, жаңғырық және т.б.) ойнату және дыбыстық сигналдарды өңдеудің күрделі тәсілдерін (шуылды басу, DOLBY жүйесі және т.б.) жүзеге асыратын, сондай-ақ, цифрланған дыбыстық сигналдарды

компрессиялау/декомпрессиялау жүйесін аппараттық жүзеге асыруға арналған DSP сигналдық процессоры (немесе ASP); цифрлық коддарды (файлдарда сақталған) қайтадан аналогты сигналдарға айналдыратын цифроаналогты түрлендігіш (ЦАТ), электромузыкалық аспаптар мен олардың интерфейстеріне MIDI стандартын қанағаттандыратын музыкалық дыбыстар синтезаторы, бұл FM-синтезаторы немесе музыкалық дыбыстарды кестеден таңдайтын (кестелік синтезатор деп те аталады) толқындық синтезатор; стереофондық шығыс күшейткіші және микшер.

Анимация (француз сөзінен алынған animation – тірілу, жан бітіру) немесе мультипликация – бұл объектінің, жарықтың, материалдың және камераның белгілі бір уақыт аралығында әр түрлі жағдайға өзгеруі. Негізгі анимация түрлері:

- объектіні қалыптастырушы анимация (масштаптау, орын ауыстыру, қалыптастыру);
- камера анимациясы;
- техникалық үрдіс анимациясы;
- объектілердің динамикалық сипатау анимациясы;
- кескіндеу анимациясы;
- динамикалық симуляция анимациясы.

Компьютерлік анимация – экран дисплейінде бейненің қозғалысын алу мүмкіндігі. Мұнда суретші экранда бейненің басынан соңына дейінгі әрекетін компьютерге салады да, олардың математикалық сипатын береді. Мультимедиа – бұл жоғары сапалы бейненің компьютер экранында дыбыспен сәйкестеліп бірігуі. Компьютерлік графика ұғымы компьютер көмегімен суреттер мен сызбалардың құрылуы екендігі түсінікті болса, ал компьютерлік анимация – компьютерлік сурет әрекеттерінің немесе моделінің сәйкесінше кеңінен қолданылуы болып табылады. Жалпы компьютерлік анимация – компьютер көмегімен құрылатын анимация. Кез келген анимациялық видеороликті, мультфильмді немесе киноны қарағанда статикалық бейнелердің (кадрдың) бірінен соң бірі тез алмасуы байқалады. Осылайша, адам көзі бір кадрдың басқа кадрге қалай ауысқандығын көре алмайды. Жеке фильм кадрлары, компьютерлік анимация, сол сияқты графика анимация түріне байланысты болады. Ол кадрланған немесе трансформацияланған деп аталады.

Кадрланған анимация жеке бейнелердің бір-бірінен жоғары жылдамдықта алмасып, сақталатын кадрлар жиынтығын береді.

Кадрланған анимацияның басты артықшылығы құрудағы көрінушілік негізі және шығармашылықтағы үлкен мүмкіндігі. Ал, кемшілігі фильмді құрудағы үлкен еңбекті қажетсінуі және сандық түрде кадрланған анимацияны сақтаудағы мәселелердің орын алуы.

Анимациялық видеороликтердегі әрбір кадр сақталу барысында компьютер жадының кеңістігінде белгілі бір орын алады. Сондықтанда оны қысылған түрде сақтау керек. Трансформацияланған анимация кадрланған анимациядан айырмашылығы – мұндағы кадрлар жеке-жеке сақталмайды. Оны құру үшін екі кадр құрылары, яғни алғашқысы және соңғысы. Бұл кадрлар кілттік, ал қалғандары кілттік кадрлар негізінде қалыптасатын болады. Трансформацияланған анимация векторлық графика негізінде құрылады. Анимация кадры бейнелердің бірнеше бөліктерінен тұратын кадрлар бірі екіншісінің орнын белгілі бір жылдамдықпен алмастырып отырады, нәтижесінде объектілер бізге қозғалатын сияқты көрінеді. Көрсету жылдамдығы кадрда есептеледі. Көрсету жылдамдығы мен визуализацияланатын кадрлар саны анықталғаннан кейін, кадрлар тізбегінің визуализациясын бастауға болады.

Анимация кадры бейнелердің бірнеше бөліктерінен тұратын. Мұндағы кадрлар бірі екіншісінің орнын белгілі бір жылдамдықпен алмастырып отырады. Нәтижесінде объектілер қозғалатын сияқты көрінеді. Көрсету жылдамдығы кадрда жеке-жеке есептеледі. Көрсету жылдамдығы мен визуализацияланатын кадрлар саны анықталғаннан кейін, кадрлар тізбегінің визуализациясын бастауға болады. Анимацияға негізінен объектіні немесе бейнелерді жандандыру үшін қажет белгілі бір мінез-құлықтар мен жеке индивидуалдық белгілер меншіктеледі.

Анимация кадрлар деп аталатын, қозғалмайтын суреттер тізбегі болғанмен, адамның қабылдауы көру инерциясымен қамтамасыздандырылған. Бұл адам көзінің суретті көру нүктесі өзгергеннен кейін жарты секундтан кейін нақты көру инерциясы ғана қозғалыс пен қозғалыссыздықтың арасында көпір жасайды. Суреттің экранға шығару жылдамдығы кадрларды ауыстыру жиілігімен және секундына кадрлармен (frames per second – fps) өлшенеді. 3D кеңістігіндегі анимацияны басқару үшін көптеген программаларда кадрлау (keyframing) деп аталатын әдісі қолданылады және сол арқылы объектілер кілттік кадрларға (keyframe) сәйкесінше негізгі позицияларды орналасады. Аралық суреттерді (tweening) тұрғызу көмегімен компьютер объектінің орналасуын есептейді де нәтижесінде объект бір позициядан екінші позицияға өтеді. Бірақ, анимацияның мақсаты тек қана көрініс бойынша қозғалуымен шектелмейді. Анимация негізінен объекті немесе бейнелерді жандандыру үшін қажет, яғни суық, жансыз, математикалық объектіге мінез-құлық белгілері және жеке индивидуалдық белгілер меншіктеледі.

Видеоролик – қазіргі заманғы жобаны көрсетудің ең эффектілі түрі. Жалпы, видеороликте классикалық видео түсірілімдердің сәйкес келетін 3D анимация технологиясымен тізбектелетін болады. Бұл деген сөз жобаны шынайы кейіпке келтіру болып табылады. 3D анимация видеороликтің құрылу жұмысының бір бөлігі болып келеді. Алайда, видеоролик тек қана анимация негізінде құрылған болса, онда ол анимациялық деп аталынады. Әдетте, мұндай видеороликтер үрдісті ашуға немесе технологиялық презентацияларға қолданылады. 3D анимацияларды модельді құруға және объектілер кескінін визуализациялауға алады. 3D-визуализация – бұл үш өлшемді модель негізіндегі статикалық бейнелер. Ол жобаны барынша жақсы көркемдеуге мүмкіндік береді.

Анимациялық видеороликтердің орналасуы және олардың құрамы физикалық тасушылар саны мен рәсімдеу түріне де байланысты болады. Олардың орналасуына және рәсімдеу элементтерінің арасында бір-бірінен айырмашылық болмауы керек.

Анимациялық видеороликтердің негізгі элементтері:

- тақырыбы;
- авторлары туралы қысқаша мәліметтері;
- шығу деректері;
- авторлық құқықты қорғау белгісі;
- жүйелік талаптары және т.б. ақпараттар.

3D-анимациялар нақты сипаттағы шынайылықты келтіргенімен, барынша жарық әрі айқын түрдегі модельдерді ұсынады.

3D модельді жасау қызықты үрдіс болғандықтан өзіңнің қиялыңды, қағазға түсірілген арманыңды жасауға мүмкіндік бар. Үлкен модельді құрастыру алдында үлкен дайындық қажет. Дайындыққа мыналар кіреді: құрылымын толық анықтау, материалдар мен текстураларды дайындау, сонымен қатар мүмкін объектінің өлшемін нақтылау керек.

3D модельді жасаудың бірнеше әдістері бар. Оның әрқайсысы уникальді және білімді талап етеді. Сонымен қатар, ол сол модельдеу үрдісі жүретін бағдарламаға да байланысты. Ереже бойынша әртүрлі бағдарламалық кешендерде модельдерді құрастыруға арналған ұқсас әдістері болса, ал өзгешелік модельдеу құрылғыларын қолдану ыңғайлылығына байланысты сезіледі. 3D жүйесі кез келген өзгерісті автоматты түрде қалыптастыруға мүмкіндік беретін үштік координаттармен жұмыс істейді. Үш өлшемді кеңістіктегі құрылымдық тізбектелуі алдымен 3D форматында құрылады, содан кейін автоматты түрде екі өлшемді кеңістікте генерацияланады. Кейбір жүйелер үш өлшемді кеңістіктегі жобаның сипатын қайта түрлендіру қабілетіне ие болып, қосымша негіз арқылы қайта жұмыс жасау механизміне енеді. 3D негізіндегі бағдарламалар модельдеу, анимация, визуализация және эффектілер құруға арналған толық функционалды шешімдер ұсынады. Сонымен қатар, олар компьютерлік ойындарды, телебағдарламаларды әзірлеу және киноиндустрия саласында кеңінен қолданылады.

3D кеңістігінде анимациялық видеороликтер құруға арналған бағдарламалардың жаңа нұсқалары бейнелерді жылдам әрі дәл жасауға, сондай-ақ компьютерлік графика эффектілері

мен қызықты ойындар құрастыруға арналған құралдарды ұсынады. Бұл бағдарламалар көптеген визуалды эффектілер мен дизайн мүмкіндіктерін, сондай-ақ түрлі ойындар саласында 3D модельдеу, анимациялау және рендерингтің интеграцияланған шешімдерін ұсынады. Жалпы алғанда, кез келген қолданушы үш өлшемді кеңістікте жасалып, өңделген анимациялық видеороликтер арқылы қызықты бейнелерді көре алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Слободецкий И.И. Основы трехмерной графики и анимации. – М: «Компьютерная литература», 2009 – 450 б.
2. В. П. Иванов, А. С. Батраков. Трёхмерная компьютерная графика/Под ред. Г. М. Полищука. – М.: [Радио и связь](#), 1995. – 224 б.
3. Ли Ким. 3DS Max для дизайнера. Искусство трехмерной анимации. – К.: ООО «ТИД «ДС»», 2003. – 245 б.
4. Соловьев М.М. 3DS Max 6. Мир трехмерной графики. – М.: СОЛОН-Пресс, 2004 – 169 б.
5. Дж. Ли, Б. Уэр. Трёхмерная графика и анимация. – 2-е изд. – М.: [Вильямс](#), 2002. – 540 б.
6. Д. Херн, М. П. Бейкер. Компьютерная графика и стандарт OpenGL. — 3-е изд. — М., 2005. — 188 б.

REFERENCES

1. Slobodetskii I.I. Fundamentals of three-dimensional graphics and animation. - M: "Computer Books", 2009 - 450 p.
2. V.Ivanov, A.Batrakov. Three-dimensional computer graphics / Ed. G.M.Polishchuk. - M.: Radio and Communications, 1995. - 224 p.
3. Lee Kim. 3DS Max for the designer. The art of three-dimensional animation. - K.: of "TTI" DS ", 2003. - 245 p.
4. Soloviev MM 3DS Max 6. The world of three-dimensional graphics. - M.: SOLON-Press, 2004 - 169 p.
5. J. Lee B. Ware. Three-dimensional graphics and animation. - 2nd ed. - M.: Williams, 2002. - 540 p.
6. D. Hearn, MP Baker. Computer Graphics and the OpenGL standard. - 3rd Ed. - M., 2005. - 188 p.

ИМИТАЦИЯЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУ

Токсанбаева Гульбакыт Бейсенбековна

Шымкент қаласы

«№86 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

денешынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада дене шынықтыру сабақтарында имитациялық (сюжеттік) қозғалыс ойындарын қолданудың маңыздылығы мен әдістемесі қарастырылады. Қозғалыс ойындары оқушылардың физикалық қасиеттерін (ептілік, шапшаңдық, төзімділік, үйлесімділік) дамытуға, шығармашылық қабілетін арттыруға, эмоционалды көңіл-күйін көтеруге және сабаққа деген қызығушылығын оятуға ықпал етеді. Автор сабақ барысында сюжеттік ойындарды тиімді ұйымдастыру жолдарын, ойындарды таңдау критерийлерін, рөлдерді бөлу мен өткізу ережелерін нақты сипаттап, мұғалімнің кәсіби шеберлігін арттырудағы маңызын айқындайды. Мақалада қозғалыс ойындарының тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік

әлеуеті кеңінен талданады.

Әр түрлі бағыттағы қозғалыс ойындар моториканы жан-жақты жетілдірудің өте тиімді құралы болып табылады. Олар ептілік, жылдамдық, күш, үйлестіру және т.б. сияқты қасиеттерді жақсартуға мүмкіндік береді. Дене жаттығулары – бұл қозғалыс ойындарының негізі болып табылады. Қимыл-қозғалыс ойындары ұлттық ойындардың негізінде пайда болып қалыптасқан. Олардың спорттық ойындар сияқты ережесі болады. Бірақ қимыл қозғалыс ойындарының ережесі спорттық ойындарға қарағанда қарапайым әрі жеңіл болады. Спорт құрал-жабдықтарын көп қажет етпейді. Қозғалыс ойындар арасында сюжеттік (имитациялық) ойындар ерекше орын алады. Мұндай ойындар оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыта отырып, рөлдерді ойнауға, сюжетке байланысты образға енуге мүмкіндік береді. Имитациялық ойындарды дене шынықтыру сабағында пайдалану, оқушының дене тәрбиесін жетілдіруге көмектеседі. Олар қоршаған ортадағы әртүрлі бейнелерді көрсетіп, ойынға имитациялық қозғалыс береді. Ойын сюжетіне құмар оқушылар шаршауды байқамай-ақ, қызығушылықпен ойнап, бірнеше рет түрлі қозғалыстар жасай алады. Бұл шыдамдылықты дамытуға ықпал етеді. Қозғалыс белсенділігін дамыту мақсатында қолданылатын сюжеттік ойынның бірқатар ерекшеліктері бар. Атап айтатын болсақ, ойыншылардың еркіндігі, қимыл-қозғалыстардың жылдамдығы, ойыншылардың белсенділігі, ерік-жігерінің күштілігі, т.б. Қозғалыс ойындарын қолдану барысында педагог бірқатар әдістемені қолдануы мүмкін.

Педагогикада әдістеме жеке пәндерден берілетін білім көлемі мен мазмұнын негіздеп, оны оқытудың оқытудың тиімді әдістерін зерттейтін бір саласы. Сондықтан да қозғалыс ойындарын қолданудың өзіндік әдістемесі бар. Қозғалыс ойындары екіге бөлінеді: жеке және ұжымдық. Қозғалыс қимыл ойындары топтық сипатта болады. Сондықтан олар қимыл-қозғалыс пен іс-әрекеттің үйлесімді болуын, белгілі ережелердің орындалуын талап етеді. Қимыл-қозғалыс ойындары өзінің мазмұны мен формасы жағынан эстетикалық сипатта болады.

Орта сыныпта оқитын оқушылар «Көңілді старт» жарыстарына кеңінен қатыстырылады. Онда шапшаң қозғалысты, секіру, еңбектеп астынан өту, қарғып түсу ойындары ұсынылады. Дененің мүмкіншілігі артқан сайын аз уақыт ішінде күш сынасу ойындарын өткізуге болады. Мысалы, «Жұп болып тартысу» және т.б. Бұл ойындар қысқа мерзімді уақыт аралығында өтетін болғандықтан педагогке қарсыласып жатқан екі адамның ойын тәсілдерін мұқият бақылауға оңай болады. Сондықтан да қозғалыс ойындарына спорт түрлерінің элементтері де кіреді. Ойын барысында ГТО нормасындағы, лақтыру, секіру және басқа қозғалыстарды енгізу қажет.

Ойынды ұйымдастыру әртүрлі кезеңдерден тұрады. Ойын таңдау. Ойынға дайындық оны таңдаудан басталады. Ойынды таңдау міндеттермен сабақтас болуы шарт. Мысалы, егер сабақта секіру дағдысын бекіту міндеті қойылса, онда секіруге байланысты ойын таңдалады. Ойынның мазмұны оқушының жас ерекшеліктеріне сәйкес құрылады. Оқушының жасы өскен сайын, ойын сюжеті де күрделенеді. Ойынды таңдау кезінде педагог оқушылардың ұйымшылдық, белсенділік сияқты қасиеттерін ескеруі қажет.

Қозғалыс ойындары барлық сабақта дерлік жүргізіледі. Ол сабақтың негізгі және соңғы бөлімдерінде өткізіледі.

Келесі кезең. Ойынға дайындық. Сабаққа дайындалу кезінде педагог ойынды ұйымдастыру барысын ойластырады. Оқушыларды топқа бөлу, ойын шартын түсіндіру, рөлдерді іріктеу сияқты күрделі әрекеттерді орындайды.

Ойынды өткізу кезінде педагог мына талаптарды орындауы шарт:

1. Ойын ережесі мен талаптарды түсіндіру;
2. Материалдық-техникалық жағдайлармен қамтамасыз ету;
3. Оқушылардың даму деңгейі мен жас ерекшеліктерін ескеру;
4. Оқушылардың арасында позитивті қатынас орнату;
5. Ойын түрлерін оқушының қызығушылығына сәйкес таңдау

Ойынның шартын түсіндіру қысқа және эмоционалды болуы маңызды, себебі кіші жастағы балалар монотонды түсіндіруді қабылдай алмайды. Ойынды дұрыс түсіндіру белгілі бір уақытта оның жетістігіне әсер етеді. Дене шынықтыру мұғалімі сабақ барысында балаларға гимнастиканы, жеңіл атлетиканы үйрету кезінде олардың дұрыс қимылына ерекше көңіл бөледі. Көп қайталанып істелетін қозғалыстар оқушылардың қабілетін дамытуға, шапшаң және орынды қолдануға үйретеді. Оқушылардың қозғалыс ойыны әрекетінде екі өте маңызды объективті факторларының арақатынасы бар: бір жағынан, балалар практикалық әрекетке араласады, денелік жағынан дамиды, дербес әрекет жасауға әдеттенеді, екінші жағынан, бұл әрекеттен моральдық және эстетикалық қанағат алады, өзін қоршаған ортаны танып — білуін тереңдетеді. Баланың қозғалыс ойындары барысында барлық дене мүшелері қимылдап, дами түседі. Жүгіру, секіру, өрмелеу, лақтыру, қағып алу қабілеттерін жетілдіруге, дамытуға мүмкіндік береді. Қозғалыс ойындары баланың жүйке қалыптасуына зор ықпал етеді. Қозғалыс ойынында ұйымдастырушы жетекші рөл атқарады, олар ойынның барысын, жүйелілігін, ойнаушылардың қарым-қатынасын, баланың мінез-құлқын белгілейді. Қозғалыс ойындары үйдің ішінде және серуен кезінде бірнеше баламен немесе бүкіл топпен өткізіледі. Олар сондай-ақ, дене шынықтыру сабақтарының құрамына енеді. Балалар ойынды игерген соң өздігінен ойнай алады.

Қозғалыс ойындары – жасөспірімдердің сүйікті де пайдалы іс-әрекетінің бірі болып табылады. Ойын адам ағзасының жұмыс істеу қабілетін арттырады. Түрлі ойындар арқылы балалардың қызығушылығы мен белсенділігі оянады. Олардың арасында әсіресе эстафеталық ойындарға деген қызығушылық басым. Эстафета – топтық ойын. Топ құрамындағы әрбір адам түрлі кезеңдерден өтіп, келесі қатысушының алақанына қолын тигізу арқылы кезегін беріп отырады. Жеңіске мәре сызығын бірінші болып аттаған топ жетеді.

Қозғалыс ойындардың көпшілігі қатысушылардан жылдамдықты талап етеді. Бұл дыбыстық, визуалды сигналдарға жедел жауап беру қажеттілігіне негізделген ойындар, кенеттен тоқтайтын, кідіретін және қозғалыстарды қайта бастайтын ойындар, қысқа мерзімде қысқа қашықтықты еңсеру арқылы жылдам, шапшаң қозғалыс жасау. Ойын барысында балалар әлеуметтік мінез-құлық нормалары туралы түсініктерді қалыптастырады, сонымен қатар белгілі бір мәдени дағдыларды дамытады. Алайда, ойын барысында шешілетін педагогикалық тапсырмаларды мұғалім жақсы меңгерген кезде ғана пайдалы болады.

Қорыта айтқанда, қозғалыс ойынын тиімді өткізу үшін мұғалім жан-жақты дайын болуы қажет. Ойын таңдау – сабақтың мақсат-міндетіне сай жүргізілуі тиіс, яғни ол оқушының жас ерекшелігіне, физикалық даму деңгейіне және қызығушылығына сәйкес келуі керек. Мазмұнды, мәтінді үйренуге дайындық барысында мұғалім ойынның сценарийін, қажетті атрибуттарын (құрал-жабдықтарын) алдын ала дайындап, ұйымдастырушылық жұмысты жүйелейді. Балаларды ойынға жинау және ойынды түсіндіру кезеңінде мұғалім қысқа әрі нақты, эмоционалды түрде ойынның шарттары мен мақсаттарын түсіндіруі қажет. Бұл балалардың қызығушылығын арттырып, ережені жылдам қабылдауына септігін тигізеді. Сонымен қатар, рөлдерді бөлу мен жүргізушіні таңдау әдістері әділ және оқушылар арасында ынтымақтастық қалыптастыратындай жүргізілуі керек. Ойын барысында мұғалім оқушылардың белсенділігіне, ережелерді сақтауына, қауіпсіздік шараларына назар аудара отырып, ойынды жүйелі бағыттап отырады. Соңында ойын нәтижесі талданып, қорытынды жасалып, оқушылардың жетістіктері мен белсенділігі атап өтілуі тиіс. Осындай әдістемелік жүйе арқылы өткізілген қозғалыс ойындары оқушылардың физикалық ғана емес, сонымен қатар танымдық, әлеуметтік және тұлғалық дамуына үлкен әсер етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

4. Жуков М.Н. *Подвижные игры*. — М.: Академия, 2002. — 128 с.
5. Осокина Т.И., Тимофеева Е.А. *Подвижные игры и физические упражнения на прогулке*. — М.: Просвещение, 2004. — 96 с.
6. Коротков И.М. *Подвижные игры в занятиях спортом*. — М.: ФиС, 2003. — 112 с.
7. Былеева Л.В., Коротков И.М. *Подвижные игры*. — М.: ФиС, 2001. — 120 с.

ӘДІСКЕР МЕТОДИСТ

АУЫЛДЫҚ ЖӘНЕ ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕПТЕРДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚОЛДАУ

Кожамолдаева Мейраш Бейсеновна

«Алматы облысы білім басқармасының

Райымбек ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесі

Әдістемелік орталықтың бөлім басшысы

Райымбек ауданында жеті шағын жинақты мектеп (ШЖМ) бар, және осы мектептерге тұрақты түрде әдістемелік қолдау көрсетіледі. Шағын жинақты мектептің ерекшелігі – мұғалімнің бір мезгілде екі сыныппен бір уақытта жұмыс істеуі болып табылады. Бұл жағдай білім беру процесінің ерекшеліктерін ескеруді және оны тиімді ұйымдастыруды талап етеді. Шағын жинақты мектептерде біріктірілген сыныптардағы сабақтарды тиімді ұйымдастыру үшін пәнаралық байланыстарды пайдалану маңызды. Осы орайда, бірдей жастағы оқушыларды немесе білім саласы бойынша байланысты пәндерді біріктіре оқыту әдісі тиімді болып табылады, себебі бұл әдіс оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, пәндерді тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді.

Шағын жинақталған мектептердің ерекшеліктеріне тоқталар болсақ:

1. Екі сыныптың оқу бағдарламаларын сәйкестендіру.
2. Екі сыныптың оқу сағаттары мен жүктемелерін сәйкестендіру.
3. Пән бойынша оқу мазмұнының бөлімдер мен тақырыптардың сәйкес келуі.
4. Жылдық күнтізбелік оқу жоспарының сәйкестігі.
5. Күнделікті оқу жоспарының сәйкес келуі.

Осы аталған жұмыстарды пән мұғалімі алдын ала нақты жоспарлап, ұйымдастыруы қажет.

Қазақстан Республикасы Парламенті еліміздегі саяси идеялардың іске асырылуына, қарапайым азаматтардың сұранысына, мұң-мұқтажына, мәдени және өркениеттік дамуына баса назар аударуда. Сонымен қатар, ел заңнамаларын жетілдіру, жаңа демократиялық үрдістерді енгізу, мемлекеттік басқару жүйесін жаңарту және сыбайлас жемқорлықты жоюға бағытталған нақты шаралар іске асырылуда. Еліміздің алдында тұрған басты міндет – экономиканың өсуі арқылы білім беру, денсаулық сақтау және басқа да әлеуметтік қамтамасыз ету жүйелерін дамыту. Бұл бағыттар біздің жұмысымыздың негізгі мақсаты болып табылады.

Соған байланысты білім беру жүйесінде қазіргі кезде жүргізіліп жатқан жаңғыртулар қоғамдық-экономикалық қатынастардың жаһандануы, әлемдік ақпараттық кеңістікке ену және оны сапалық тұрғыда қайта құру қажеттілігіне бағытталған. Бүгінгі таңда тарихтық, географиялық және басқа да факторларға байланысты жалпы білім беретін мектептердің басым көпшілігі ауылдық жерлерде орналасқан. Мұндай мектептер үшін аталған жаңартулардың маңыздылығы ерекше. Ауыл мектебі мәселесі – бұл ұлттың, халықтың және мемлекеттің келешегіне тікелей қатысы бар маңызды құндылық.

Қазіргі таңда ауыл мектептеріне тән негізгі ерекшелік – олардың шағын жинақтылығы. Республикадағы жалпы білім беретін орта мектептердің 52,1%-ын шағын жинақты мектептер құрайды. Мұндай мектептер оқушылардың жалпы орта білім алуға деген сұраныстарын қанағаттандырумен қатар, түлектердің болашақта кәсіби білім алуына қажетті бастапқы

мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, шағын жинақты мектептер білім беру қызметімен қатар бірқатар әлеуметтік-экономикалық міндеттерді де орындайды. Атап айтқанда, жастардың ауылдық жерлерде тұрақтауына ықпал етіп, халықтың мәдени деңгейін көтеруге, демографиялық жағдайды жақсартуға, және түптеп келгенде, ауыл шаруашылығының дамуына өз үлесін қосады.

Қазіргі уақытта ауыл мектептерінің шағын жинақталған мектептерге айналуының негізгі себептері – республикадағы әлеуметтік-экономикалық жағдай, туу көрсеткіштерінің төмендеуі, көші-кон үдерістері, қала халқы санының артуы және ауыл тұрғындарының тұрақсыздануы болып табылады. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" заңында (1-бап, 58-тармақ) шағын жинақталған мектепке мынадай анықтама берілген: "оқушыларының саны аз, біріктірілген сынып жиынтықтары және оқу үдерісін ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері бар жалпы білім беретін мектеп".

Шағын жинақты негізгі және орта мектеп – ауыл мектебінің өзіндік ерекшелігі бар типі болып табылады. Мұндай мектептер келесі белгілерімен ерекшеленеді: мәдени орталықтардан қашық орналасуы, мектепке дейінгі және мектептен тыс білім беру ұйымдарының болмауы, параллель сыныптардың жоқтығы, оқушылар санының аздығы және әр жастағы оқушылардың бір сыныпта оқуы. Соған қарамастан, шағын жинақты мектептер Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептеріне арналған құқықтық-нормативтік құжаттарында көрсетілген талаптарды толық орындауға міндетті. Осыған байланысты шағын жинақты мектептерде білім сапасын арттыру, оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыру, оның құрылымы мен үлгісін жетілдіру, педагогтерді даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру жүйесін дамыту қажеттілігі туындайды.

Шағын жинақты мектептердің негізгі проблемалары:

- Оқушылар санының аздығы;
- Лидерлік қабілеті бар балалардың сирек кездесуі;
- Бәсекелестік ортаның төмендігі;
- Сыртқы ортамен байланыс аясының тарлығы;
- Сабақтардың біріктірілген сыныптарда өткізілуі;
- Әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі;
- Мұғалімдердің апталық оқу жүктемесінің аздығы;
- Мектептің өз көлігінің болмауы, іс-шараларға бару үшін көлік жалдау қажеттілігі;
- Білікті кадрлардың тұрақтамауы;
- Материалдық-техникалық базаның жеткілікті деңгейде толықтырылмауы.

Шағын жинақты мектептердің артықшылықтары:

- Оқушы санының аз болуына байланысты қиын балалардың кездеспеуі;
- Қабілетті оқушылармен жеке жұмыс жүргізу мүмкіндігінің жоғары болуы;
- Ата-аналармен тығыз байланыс орнату мүмкіндігі;
- Ауыл тұрғындарының бір-бірін жақсы тануы;
- Оқушылардың кәсіптік дағдыларды меңгеру мүмкіндігі;
- Ауылдық еңбекке ерте араласу мүмкіндігі;
- Табиғатпен етене жақын өмір сүру ортасы.

Шағын жинақты мектеп оқушыларының ата-аналарының әлеуметтік жағдайы:

- Жұмыс орындарының аздығына байланысты жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы;
- Көпшілігінің жеке мал шаруашылығымен айналысуы;
- Егіншілікпен шұғылдануы;
- Кәсіпкерлік қызметпен айналысуы;
- Балаларды отбасы шаруашылығына жиі тартуы;
- Балаларды ерте жастан еңбекке баулу үрдісі;
- «Мектеп бітірсе жеткілікті» деген көзқарастың басым болуы;
- Балалардың білім алуына толық жағдай жасай алмауы.

Қай ортада болмасын, өзіндік ой-пікірі, өмірге деген көзқарасы қалыптасқан, жан-жақты дамыған, білімді оқушыны тәрбиелеу – біздің басты мақсатымыз. Шәкірт жүрегіне

жол табу үшін мұғалім тек қатаң талаппен емес, Л. Н. Толстойдың «Шеберліктің белгісі – түрлі әдісті болу» деген тұжырымын басшылыққа ала отырып, мейіріммен, терең біліммен және ақыл-парасатымен ықпал ете алады.

Шағын жинақталған мектептердің проблемаларын шешу бағытында келесі ұсыныстарды қарастыру қажет:

- Елді мекендердегі қоғамдық-мәдени орталықтарды қайта қалпына келтіру және жаңаларын ашу;
- Шағын жинақталған мектептерде жұмыс істейтін педагог кадрларды мақсатты даярлау;
- Ауылдық жерлерде педагог кадрларды тұрақтандыру мақсатында тұрғын үймен қамтамасыз ету және тұрмыстық жағдайларын жақсарту;
- Оқушылардың әлеуметтік шектелуін болдырмау үшін оларды экскурсиялар мен түрлі мәдени-спорттық іс-шараларға кеңінен тарту;
- Шағын жинақталған мектептерге бейімделген оқулықтар әзірлеу және енгізу;
- ШЖМ педагогтеріне арналған арнайы әдістемелік құралдар мен әдебиеттер шығару;
- Мектеп ғимараттарындағы жылыту мәселесін толықтай шешу;
- Ақпараттық-коммуникациялық құралдармен жеткілікті деңгейде қамтамасыз ету;
- Мектептердің материалдық-техникалық базасын жақсарту;
- Штаттық бірліктерді қысқартуға жол бермеу.

Осындай шағын жинақталған мектептер туралы сөз қозғай отырып, өзім еңбек ететін білім ордасына да тоқтала кеткім келеді. Мен «Талпын» жалпы орта білім беретін мектебінде 1998 жылдан бері қызмет етіп келемін. Аталған жылы мектепте 156 оқушы білім алды. Дегенмен, жылдар өте келе мектептегі оқушылар саны біртіндеп азая бастады. 2013–2014, 2014–2015 және 2015–2016 оқу жылдарында оқушылар саны күрт төмендеді.

Дегенмен мектеп шағын жинақталған білім беру ұйымы болғанымен, мұнда кадр тапшылығы байқалған жоқ. Мұғалімдер тұрақты жұмыс істеп келеді. Мектеп ұжымы мен оқушыларының жетістіктері де аз емес. Бұл ретте, мектебіміздің түлектерімен мақтануға толық негіз бар.

Мысалы, 2006 жылғы мектеп түлегі Нықмұқанова Маншүк – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің химия факультетін тәмамдап, магистратураға оқуға түскен. Қазіргі таңда ол Пәкістан Ислам Республикасының Карачи қаласында бес айлық әдістемелік іссапардан өтіп келді.

Сондай-ақ, 2012 жылғы түлек Хамзин Еділхан – А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің «Ақпараттық жүйелер» мамандығы бойынша білім алып, бүгінде аталған университеттің 2-курс магистранты атанды.

Бұл – шағын ғана ауыл мектебінің ауыз толтырып айтарлықтай жетістіктерінің бірі ғана. Сонымен қатар, шағын жинақты мектептердің шешімін қажет ететін проблемалары да бар. Атап айтқанда: мектептің материалдық-техникалық базасының жеткіліксіздігі, компьютерлердің ескіруі, интерактивті тақтамен толық қамтылмауы, спорт залының жоқтығы, ауыл қала іргесінде орналасқанына қарамастан газ жүйесіне қосылмағаны сияқты өзекті мәселелер әлі де бар.

Мектеп – қоғамдағы ең маңызды әлеуметтік институттардың бірі. Ауыл мектебінің жай-күйі – ел болашағының мәселесі. Бұл – ұлттық, халықтық және мемлекеттік деңгейдегі аса маңызды міндет. Бұл мәселенің өзектілігіне әлеуметтік дамудың бағыт-бағдарын бағамдай алатын көзі ашық, көкірегі ояу азаматтар терең мән береді.

Біз көп жағдайда ұлы Мұхтар Әуезовтің: «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген ұлағатты сөзін жиі еске аламыз. Осы орайда, ел бесігі – ауыл мектебі. Оның даму бағыты, білім беру сапасы мен тәрбиелік әлеуеті айқындалмай, мемлекеттің іргесі де берік болмайтыны анық. Өйткені ауыл мектебінде – еліміздің жергілікті халқы, қазақ ұлтының болашағы, ел үмітін арқалаған жас ұрпақ тәрбиеленіп жатыр.

Сондықтан болашақта да шағын жинақты мектептердің қабырғасы берік, еңсесі биік болуы – біз, ұстаздар мен білім саласы мамандарының табанды еңбегіне тікелей байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы, 2007 ж.
2. Білім беруді дамыту жағдайында шағын жинақты мектептің жұмыс мазмұны және оны басқару. Халықаралық семинар материалдары. Астана, 2009 ж.
3. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.
4. Шағын жинақты мектептің мәселесі мен болашағы. Білім беру саясатын зерттеу сериясы. Алматы, 2005 ж.
5. Шағын жинақты мектеп жайлы ақпарат. Білім және ғылым министрлігі, Астана, 2009.

ЖАС МАМАНДАРҒА ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ ЖӘНЕ ӘДІСКЕРДІҢ РӨЛІ

Абдукалков Меиржан Алигазиевич

*«Алматы облыс білім басқармасының Ұйғыр ауданы бойынша
білім бөлімі» мемлекеттік мекемесі
Әдістемелік орталықтың әдіскері*

Әдіскердің алдында үлкен жұмыс ол – жас маман. Әдіскер педагогты білімінің үнемі толықтырылуына, балалармен жұмыста озық тәсілдер мен амалдарды меңгеруіне, тәрбиелеудің сырларын түсінуге бағыттайды. Тәжірибелі тәлімгер тағайымдайды. Әдіскер жас мамандармен өз жұмысын қызметтің үш аспектісін ескерумен құрады.

«Аға тәрбиеші — жас маман» – бұл жас маманның білім беру процесінде өз орнын табуы үшін қажетті жағдайлар жасау, оны кәсіби дағдылар мен заманауи педагогикалық әдістермен қамтамасыз ету. Аға тәрбиеші жас маманға тек теориялық білім ғана емес, сонымен қатар практикалық тәжірибе де береді, оны жұмысқа толық бейімдеу үшін қажетті барлық ақпараттармен және ресурстармен қамтамасыз етеді. Бұл бағытта жас маманның кәсіби тұрғыда қалыптасуына, педагогикалық әдістер мен тәсілдерді дұрыс меңгеруіне жағдай жасалады.

«Жас маман — бала мен оның ата-анасы» – жас маманның педагогикалық беделін қалыптастыру, балалар мен олардың ата-аналарының сенімін және құрметін жеңіп алу мақсатында жүзеге асырылады. Бұл аспектіте педагог балалардың тұлғалық дамуына назар аударып, олардың қажеттіліктері мен мүдделерін ескереді. Сонымен қатар, ата-аналармен тығыз байланыс орнату арқылы, олардың балаларының оқу-тәрбие үдерісіне қатысуын қамтамасыз етеді. Жас маман үшін бұл қатынастар тек жұмыс нәтижелеріне ғана емес, сонымен бірге педагогтың өзіне деген сенімділігін арттыруға да үлкен ықпал етеді.

«Жас маман — әріптес» – жас маманның еңбек жолында әріптестерімен тығыз қарым-қатынас орнатуына және кәсіби деңгейін арттыруына көмектесу. Бұл процесс әріптестердің тәжірибесі мен білімдерін бөлісуі, жас маманның жұмысында туындайтын қиындықтармен бөлісу және кәсіби қолдау көрсету арқылы жүзеге асады. Әріптестер арасындағы ынтымақтастық пен бірлескен жұмыс жас маманның кәсіби өсуіне ықпал етеді, оның дұрыс бағыт алуына және өз жұмысында жетістіктерге жетуіне жол ашады. Бұл қарым-қатынас жас маманның педагогикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі, оның еңбегінде сәттілікке жетуіне негіз болады.

Педагогика саласындағы тың өзгерістерді әкеліп, білім үдерісіне жаңалық енгізетін тұлға – әдіскер. Ол білім беру жүйесінде тек үйретуші ғана емес, бағыттаушы әрі шығармашыл ұстаз. Әдіскердің қызметі кең әрі жан-жақты: ол жаңа педагогикалық үрдістерді енгізу арқылы сабақтарды, семинарларды, ғылыми жұмыстарды ұйымдастырып, турнирлер мен байқаулар өткізу арқылы нәтижелерге жетуге қол жеткізеді. Бұл тұлға тек білім берудің жаңа технологияларын дамытуда емес, оны жүзеге асыруда да басты рөл атқарады.

Жаһандану дәуірінде, елдің ұлттық бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басты көрсеткіші білім деңгейімен өлшенетінін түсіну өте маңызды. Сондықтан да еліміздің білім беру жүйесін халықаралық стандарттарға сәйкес дамыту – бүгінгі күннің басты міндеті. Отандық білім беру дәстүрінде үздік тәлімгерлерді «ұстаздың ұстазы» деп атау тегін емес, бұл сөздің астарында үлкен мән жатыр. Әдіскерлеріміз осы ұлы атақты иеленуге лайықты бола отырып, келешек ұрпақтың сапалы білім алуына, қоғамның дамуына елеулі үлес қосады. Жас мамандар мектепте тәлімгерлердің көмегімен бейімделу уақытынан өткеннен кейін кезең-кезеңімен әдістемелік дайындық жұмыстарын бастайды. Тәлімгерлері жас мамандардың сабағына, жас мамандар тәжірибелі ұстаздардың сабақтарына қатысып тәжірибе алмасып отырады. Сабаққа қатысуды талдау әдістеме отырысында жүзеге асырылады. Сонымен қатар, жас мамандар «Алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибе» күніне толық қатысуы қамтамасыз етіледі. Жас маманмен жұмыс – жас маманның кәсіби және тұлғалық дамуының қайнар көзі болғандықтан, білім беру үдерісіндегі маңызды жұмыстардың бірі. Білім беруде көздеген нәтижеге қол жеткізу – жеңіл жол емес, бұл терең ой мен табандылықты, қажырлы еңбекті талап ететін күрделі үдеріс. Білім беру міндеті – білім сапасын арттыруды басты мақсат етіп қояды. Әрбір педагог алға қойған мақсатына жету үшін үнемі шығармашылықпен жұмыс істеп, өз педагогикалық құзыреттілігін жетілдіріп отыруы керек. Бұл үдеріс тек білім ғана емес, шеберлік пен кәсіби өсу жолындағы үздіксіз ізденісті талап етеді.

1. Мұғалім — тек білім ғана емес, жеке көзқарасы мен айқын ұстанымы бар, өзін қорғай білетін жігерлі тұлға болуы қажет. Зерттеушілік пен ойшылдық қасиеті бар мұғалім ғана өз кәсіби жолында түпкі нәтижеге қол жеткізе алады. Ол әрбір күнін ой елегінен өткізіп, өзінің іс-әрекетіне жауап бере отырып, азаматтық ар-ұжданын жоғары деңгейде сақтайды. Мұғалімнің жұмысы тек пәннің шеңберінде ғана емес, жан-жақты тұлға ретінде де қалыптасуды талап етеді.

Мұғалім педагогикалық және психологиялық білімін үнемі жетілдіріп, оны күнделікті тәжірибесінде пайдалана білуі қажет. Ғаламдану үрдісінің қарқынды дамып жатқан қазіргі заманда ақпараттардың ағыны арта түсуде. Сондықтан мұғалім қай пәннен сабақ берсе де, ол баланың өмірінің әр саласына қатысты сұрақтарына жауап беруге дайын болуы керек. Мұғалім тек оқыту ғана емес, шәкіртінің жан-жақты дамуына ықпал ететін өмірлік кеңесші бола алуы тиіс.

Мұғалім ұйымдастырушылық, құрылымдық, бейімділік, сараптамалық қабілеттерімен қатар өз бойындағы педагогикалық жағдаяттарды, дәйектерді, құбылыстарды талдай білуі және солардың пайда болуының себеп-салдарын анықтай білуге де шарт. Соның негізінде күрделі жағдайларда шешім таба алатын дәрежеге жету мүмкін.

Мұғалімнің адамгершілік, саяси-идеялық ұстанымы жұмысында көрініс тауып, ол ұстанымды бала тәрбиесіне негіз алуы шарт. Қысқасы, бала ықпал ету объектісі емес, ынтымақтаса қызмет ететін тұлға айналуы керек. Әрбір ұстаз ұлттық құндылықтарды, өз ісінде инновациялық әдістерді пайдалануы қажет. Сонда ғана ұстаз деген ұлағатты атқа лайық бола аламыз.

Жас мамандарға әдістемелік көмек көрсетуде ата-аналар жиналысы мен тәрбие сағаттарын ұйымдастыру, өзара сабаққа қатысу, семинар, тренингтердің рөлі өте зор. Сонымен қатар, жас мамандарға психологиялық қолдау көрсету қажет. Педагог этикасы, педагогикалық такт, оқушылармен қарым-қатынас жасау ережелері, тренинг өткізу. Колледж құжаттарын толтыруды, құжаттармен жұмыс жасауды меңгеру. Оқушылардың жеке құжаттарын толтыру. Ата-аналармен танысу жиналысы, сауалнамалар толтыру уақытылы жүргізілу тиіс. Ата-аналармен қарым-қатынас жасау, оларға бала оқытудың қазіргі кездегі талаптары мен қиыншылықтары туралы мағлұмат беру, бала психологиясына көңіл бөлу т.с.с. кеңестер берілу.

Әдіскердің жұмысы тек білім беру үдерісінің тиімділігін арттырумен шектелмейді, ол сонымен бірге педагогтың жеке тұлғалық және кәсіби дамуын қамтамасыз етеді. Тәлімгерлік

және әдістемелік көмек арқылы жас мұғалімдер өз жұмыстарында жетістікке жетіп, кәсіби шыңдалу жолында өз дағдыларын дамытуда үлкен қадамдар жасайды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Аймамбетова.Б.Р. «Оқыту процесін ұйымдастыру». Алматы, 1999 ж.
2. «Бала мен балабақша» журналы 2010-2014 ж.
3. Жарқынбеков С.Д. Сманқұлов Ж.Е. «XXI ғасыр мұғалімі» Алматы. 2006 ж
4. «Білім шапағаты» газеті 10.08.2012 ж Н.Ескендіров «Педагогтердің кәсіби құзіреттілігін үздіксіз дамыту үдерісі.
5. Ф.Н.Жұмабекова. «Мектепке дейінгі педагогика» Астана-2012 ж.
6. Т.Т.Галиев «Жүйелі тәсіл негізінде оқыту» технологиясы.
7. BILIMGER.KZ Республикалық білім парталы.

ІС-ШАРА МЕРОПРИЯТИЯ

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІШТЕУ МЕН ҰСТАЗ МӘРТЕБЕСІН АРТТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

2025 жылдың 27-наурызында «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалы мен «Бейбітшілік әлемі» Халықаралық Қазақ шығармашылық бірлестігінің «Таланттар Академиясы.kz» ұлттық өнер-білім және ағартушылықты қолдау орталығы арасында ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды.

Аталған меморандум аясында келесі бағыттар бойынша бірлескен жұмыстар жүргізіледі:

- Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан – Тәуелсіздік бәрінен қымбат» бағдарламалық үндеуін жүзеге асыру;
- Ұлттық құндылықтарды насихаттау және жас ұрпақтың бойына сіңіру;
- Жас буынды отансүйгіштікке, білім мен еңбекке баулу;
- Ұлы тұлғалар мұрасын дәріптеу;
- Ұстаз мәртебесін арттыру;
- Оқушылардың қабілеті мен бағытын айқындауға көмек көрсету.

Бұл мақсаттарға жету – ұстаздар арқылы, олардың кәсіби біліктілігін арттыру арқылы жүзеге асырылады. «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалы «Бейбітшілік әлемі» Халықаралық Қазақ шығармашылық бірлестігінің «Таланттар Академиясы.kz» ұлттық өнер-білім және ағартушылықты қолдау орталығының іс-шараларын ақпараттық және оқу-әдістемелік тұрғыдан қолдайды. Атап айтқанда:

- форумдар, конференциялар, байқаулар, көрмелер;
- өнер-білім фестивальдері, ғылыми жинақтар;
- ұстаздарға арналған құрмет кітаптарын дайындау.

Бірлескен іс-шаралар «Өрлеу» БАҰО» АҚ «Алматы облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалының директоры К.Нұрлыбаев бекіткен іс-шаралар жоспарына сәйкес жүзеге асырылады.

К.Бесирова,
«Өрлеу» Алматы облысы

ЖАС МАМАН ҚОЛДАУДЫ ҚАЖЕТ ЕТЕДІ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің филология факультеті мен «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ «Алматы облысы бойынша кәсіби даму институты» филиалының арасындағы ынтымақтастық туралы меморандум аясында «Болашақ педагогті әдістемелік қолдау: нәтижелі амалдар және озық тәжірибелер» тақырыбында екі күндік республикалық әдістемелік десант ұйымдастырылды. Шараның негізгі мақсаты – болашақ педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету үшін тәжірибе алаңын құру.

Аталған шара аясында болашақ мұғалімдер білім беру үдерісінде тиімді әдістерді қолдану мүмкіндіктерімен танысты. Шара педагогикалық қауымдастық өкілдері арасында кәсіби ынтымақтастықты нығайтып, болашақ мамандарды кәсіби тұрғыда қолдаудың жаңа бағыттарын айқындауға ықпал етті. Республикалық әдістемелік десанттың бірінші күні Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің бас оқу ғимаратында өтті. Шараның ашылуында филология факультетінің деканы, профессор А.Таңжарықова және «Өрлеу» БАҰО АҚ «Алматы облысы бойынша КДИ» филиалының директоры Қ.Нұрлыбаев сөз сөйледі. Әдістемелік десант аясында білікті мамандар өз тәжірибелерімен бөлісті. Талғар ауданы №39 мектептің директоры М.Арынбаева «Жас маманның алғашқы жылы: қиындықтар мен жеңу жолдары» тақырыбында баяндама жасап, студенттердің сұрақтарына жауап берді. «Өрлеу» БАҰО АҚ «Алматы облысы бойынша КДИ» филиалының кафедра меңге рушісі, PhD М.Бисенбаева мәтіндердің құрылымдық, стильдік, жанрлық ерекшеліктерін талдауға арналған тапсырмаларды ортаға салды. Институт тренері Л.Орманбекова дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыс түрлері бойынша тренинг өткізді. Сондай-ақ педагог-шеберлер, Ә.Молдабеков атындағы №6 орта мектеп мұғалімі Н.Абдрахманова, К.Әзірбаев атындағы №15 орта мектеп бiнiң мұғалiмi К.Саттыбекова, №45 мектеп-гимназиясының мұғалімдері, педагог-зерттеуші Д.Талғатұлы және педагог-сарапшы Д.Карина қазақ тілі сабақтарында айтылым мен тыңдалым дағдыларын дамытуға арналған тиімді әдістерді ұсынып, оқу сауаттылығын жетілдіру жолдарымен таныстырды.

Әдістемелік десанттың екінші күніне жоспарланған тренингтер Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Abai Library» конференц-залында өтті. Шараны «Шетел тілдері» кафедрасының меңгерушісі, PhD С. Иватов ашты. Онда білім беру саласының тәжірибелі мамандары ағылшын тілін оқытудың заманауи тәсілдері мен тиімді әдістемелерін ортаға салды. Осы орайда Абай атындағы ҚазҰПУ «Шетел тілдері» кафедрасының қауымдастырылған профессоры міндетін атқарушы Г.Нүрекешова мазмұнды баяндама жасап, өз іс-тәжірибесімен бөлісті. Сондай-ақ, Алматы облысы, Іле ауданы, №38 мектеп-гимназиясының ағылшын тілі пәні мұғалімдері Р.Т.Оразалиев, А.Б.Ерболатова “Speech club for confident leaders” тақыбымен, Қарасай ауданы “Алмалыбак ауылындағы орта мектеп-гимназия” КММ ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші Н.А.Тутбаева «Essential

«Essential» тақырыбында баяндама жасап, өз іс-тәжірибесімен бөлісті. Сондай-ақ, Алматы облысы, Іле ауданы, №38 мектеп-гимназиясының ағылшын тілі пәні мұғалімдері Р.Т.Оразалиев, А.Б.Ерболатова “Speech club for confident leaders” тақыбымен, Қарасай ауданы “Алмалыбак ауылындағы орта мектеп-гимназия” КММ ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші Н.А.Тутбаева «Essential

Principles of Effective English Language Teaching» (тренинг), Іле ауданы №7 орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші М.С.Каржаубаев «Linguistic competence is the basis for the formation of functional literacy» (тренинг) Қарасай ауданы, Қарасай батыр атындағы орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші А.Т.Нурмагамбетова «Teaching functional language» (тренинг уоркшоп, мастер класс, тренинг) өткізіп студенттердің көшбасшылық қабілетін дамытуға бағытталған идеяларын ортаға салды.

Әдістемелік десант соңында ұйымдастырылған ашық диалог пен кері байланыс алаңының маңызы зор болды. Онда болашақ педагогтер мен тәжірибелі мамандар еркін пікір алмасып, өз ойларын ортаға салды. Студенттер үшін арнайы ұйымдастырылған сұрақ-жауап алаңы өзара сенім мен қолдау атмосферасын қалыптастырып, олардың бойында кәсіби жауапкершілік пен педагогтік ұстанымды нығайтты. Екі күнге созылған республикалық әдісте мелік десант болашақ педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетудің тиімді алаңы ғана емес, сонымен қатар кәсіби шабыт пен жаңа серпін берген маңызды педагогикалық іс-шара болды. Шара соңында барлық қатысушыға Алғыс хат табысталды.

**К.Бесирова,
«Өрлеу» Алматы облысы.**

ДӘСТҮРЛІ КОНКУРС БАСТАЛДЫ!

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАР ПАНОРАМАСЫ – 2025» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БАЙҚАУЫ ЖАРИЯЛАНДЫ

Байқауға еліміздің барлық өңіріндегі мектепке дейінгі, орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлері қатыса алады. Жеңімпаздар ТМД елдері арасында өтетін Педагогикалық шеберлік халықаралық фестиваліне қатысуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, байқау нәтижелері педагогтерді аттестаттау кезінде ескеріледі.

Конкурса келесі 7 бағыт бойынша жұмыстар қабылданады:

1. Оқу сауаттылығы
2. Математикалық сауаттылық
3. Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық
4. Цифрлық сауаттылық
5. Экологиялық сауаттылық
6. Мәдениетаралық сауаттылық
7. Қаржылық сауаттылық

Жыл сайын ұйымдастырылатын бұл байқаудың шарттарына биыл ішінара өзгерістер енгізілді. Енді өңірлік кезеңнен өту үшін бейнематериал әзірлеу міндетті емес. Алдымен жұмыс мазмұны мен өзектілігі жазбаша түрде негізделеді. Ал

республикалық кезеңге өткен соң, педагогикалық идеяны бейнематериал ретінде ұсыну қажет.

Байқау талаптары:

- Әрбір қатысушы тек бір бағыт бойынша бір жұмыс ұсына алады;
- Жұмыс авторлық әдістемелік идеяны қамтуы тиіс;
- Материал басқа конкурстарға қатыспаған, еш жерде жарияланбаған, үшінші тұлғалардың авторлық құқықтарын бұзбайтын және Қазақстан заңнамасына сай болуы тиіс. Үздік материалдар республикалық «Үздік педагогикалық практикалар» базасына енгізіледі. Жұмыстарды қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде ұсынуға болады. Конкурстың өңірлік кезеңіне қатысуға өтінімдер <https://ppi.orleu-edu.kz> сайтында 1-маусым – 1-қыркүйек аралығында қабылданады. Қосымша ақпарат алу үшін «Өрлеу» БАҰО облыстық филиалдарына, сондай-ақ Алматы және Шымкент қалаларындағы филиалдарға хабарласуыңызға болады.

Х.Егеубаев,
«Өрлеу» Алматы облысы

УВАЖАЕМЫЕ ПЕДАГОГИ!

ОБЪЯВЛЕН РЕСПУБЛИКАНСКИЙ КОНКУРС «ПАНОРАМА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ – 2025»

В конкурсе могут участвовать педагогические работники организаций дошкольного, среднего, дополнительного, технического и профессионального, а также послесреднего образования со всех регионов нашей страны. Победители получают возможность принять участие в Международном фестивале педагогического мастерства стран СНГ. Кроме того, результаты конкурса будут учитываться при аттестации педагогов.

Победители получают возможность принять участие в Международном фестивале педагогического мастерства стран СНГ. Кроме того, результаты конкурса будут учитываться при аттестации педагогов.

Конкурсные работы принимаются по следующим 7 направлениям:

1. Читательская грамотность
2. Математическая грамотность
3. Естественнонаучная грамотность
4. Цифровая грамотность
5. Экологическая грамотность
6. Межкультурная грамотность
7. Финансовая грамотность

В этом году в условиях конкурса произошли частичные изменения. Для прохождения регионального этапа подготовка видеоматериала не является обязательной. На первом этапе участнику необходимо представить письменное описание содержания и актуальности своей

работы. А вот после выхода на республиканский этап необходимо представить педагогическую идею в виде видеоматериала.

Условия участия:

- Каждый участник может подать только одну работу по одному из направлений;
- Работа должна содержать авторскую методическую идею;
- Материалы должны быть ранее не опубликованными, подготовленными лично участником;

Работа не должна участвовать в других конкурсах, не заимствована из интернета, не нарушает авторские права третьих лиц и соответствует законодательству Республики Казахстан. Лучшие работы будут включены в республиканскую базу передовых педагогических практик. Работы могут быть представлены на казахском, русском и английском языках. Заявки на участие в региональном этапе конкурса принимаются на сайте <https://ppi.orleu-edu.kz> в период с 1 июня по 1 сентября.

Дополнительную информацию можно получить в областных филиалах Национального центра повышения квалификации «Өрлеу», а также в филиалах в городах Алматы и Шымкент.

**Х.Егеубаев,
«Өрлеу» Алматы облысы**